

S. KEINYS

PRIESAGINĖ LIETUVIŠKŲ TERMINŲ DARYBA

Terminologijoje žodžių darybai tenka didžiulis vaidmuo, nes aiški dauguma vienažodžių terminų bei sudėtinių terminų dėmenų yra dariniai. 92,5% grynai lietuviškų bei hibridinių vienažodžių terminų daiktavardžių, sudėtų į „Rusiškai lietuvišką ekonomikos terminų žodyną“ (Vilnius, 1966), yra padaryti iš kitų žodžių (iš viso skaičiavimui imta truputis per 1600 skirtingų žodžių, iš jų paprastųjų, arba pirminių, yra apie 120). Apie 90% dariniai sudaro ir „Rusų – lietuvių – anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodyne“ (Vilnius, 1971) bei „Botanikos terminų žodyne“ (Vilnius, 1965) pateiktų tokios pat rūšies terminų (iš viso atitinkamai per 1900 ir apie 800 skirtingų žodžių, iš jų paprastųjų apie 180 ir 120). Taigi, kaip yra pažymėjęs N. Šanskis, kalba gali patenkinti visuomenės keliamus reikalavimus tik tuomet, kai panaudojamos visos turimos įvairiausios žodžių darybos priemonės, nes visų pirma žodžių daryba padeda sukurti žodyną, atitinkantį visuomenės raidą¹.

Dauguma terminologijoje vartojamų darinių daiktavardžių yra išvesti su priesagomis. Pavyzdžiui, teisės, geologijos ir fizinės geografijos, fizikos, sporto, melioracijos, chemijos, tekstilės (I d.) ir literatūros terminų žodynuose sudėta beveik 5000 darinių, padarytų pačios lietuvių kalbos priemonėmis. 68,5% tų darinių, einančių minėtų sričių vienažodžiais terminais, yra išvesti su įvairiomis daiktavardžių priesagomis. Dar daugiau priesagų vedinių yra tarp vienažodžių terminų daiktavardžių, sudėtų ekonomikos ir skaičiavimo technikos terminų žodynuose (atitinkamai 81,9 ir 79%). Tik „Botanikos terminų žodyne“ priesagų vedinių yra mažiau, tačiau ir čia jie sudaro didesnę pusę visų darinių. Tad su galūnėmis, priešdėliais ir žodžių sandūros būdu padarytų terminų yra mažuma. Tai patvirtina didelį priesaginės daiktavardžių darybos gajumą ir paplitimą dabartinėje lietuvių kalboje². Pagaliau tai rodo, kad ir terminologijoje didžiausias dėmesys skirtinas žodžių darybai su priesagomis, tos darybos sutvarkymui, išstbulinimui. Labai svarbu, kad kiekvienas terminų darytojas ar tvarkytojas būtų gerai išstudijavęs priesaginę žodžių darybą, gerai žinotų jos teikiamas gėrybes kalbai ir pačiai terminologijai ir mokėtų tinkamai jomis naudotis.

Šiame darbe sinchroniškai nagrinėjama terminų daiktavardžių daryba su priesagomis. Tyrimo objektą sudaro 4955 priesagų vediniai (tas pats vedinys

¹ Н. М. Шанский, Очерки по русскому словообразованию и лексикологии, Москва, 1951, p. 131.

² V. Urbūtis nurodo, kad priesagų vedinių lietuvių kalboje yra keletą kartų daugiau, negu visų likusiųjų darinių. Žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965, p. 252.

neretai yra pateiktas keliuose terminų žodynuose, bet čia skaičiuotas tik vieną kartą). Visi tie vediniai yra pateikti kaip vienažodžiai terminai LTSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisijos peržiūrėtuose terminų žodynuose. Tai teisės, geologijos ir fizinės geografijos, fizikos, sporto, melioracijos, chemijos, tekstilės, literatūros, botanikos, ekonomikos ir skaičiavimo technikos terminų žodynai. Toks darbo objekto pasirinkimas paaiškinamas tuo, kad norima apžvelgti geriau sutvarkytų sričių terminų darybą, nustatyti išryškėjusius tos darybos polinkius.

Priesaginė terminų vedyba nagrinėjama įprasta žodžių darybos tyrinėjimuose tvarka. Atsižvelgiant į vedinių darybinę reikšmę bei pamatinių žodžių pobūdį, skiriami tam tikri terminų darybos būriai. Per du trečdalius (68,7%) vedinių yra išvesta iš veiksmazodžių. Šie vediniai skirstomi taip: veiksmų pavadinimai, įrankių pavadinimai, veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, veiksmo rezultato pavadinimai, vietų pavadinimai. Likusieji vediniai paprastai remiasi vardažodžiais. Jų skiriami šie būriai: ypatybių pavadinimai, vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesiniai asmenų pavadinimai, deminutyvai, vietų pavadinimai, kuopiniai pavadinimai ir pavadinimai pagal kilmę bei priklausymą. Kiekviename tokiaame darybos būryje išskeliami ir nagrinėjami terminų darybos tipai. Darybos būriai ir dariausieji tipai išdėstyti pagal vedinių gausumą, pradedant tais, kurie turi daugiausia vedinių. Tokiu būdu lietuvių kalbos daiktavardžių darybą labai išsamiai yra ištyręs V. Urbutis³. Skirtingai nuo V. Urbučio klasifikacijos čia vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir asmenų pavadinimai pagal profesiją yra sujungti į vieną darybos būrį.

Nagrinėjami visi terminai, kuriuos sinchroniškai galima laikyti vediniais, nors ne visi jie yra specialiai terminologijos reikalams padaryti. Taip daroma dėl to, kad daugeliu atvejų, matyt, neįmanoma nustatyti, ar terminas naujai padarytas, ar paimtas jau vartojamas kalboje žodis. Mat, nauji žodžiai, sujungiant tas pačias dalis (pamatinį žodį ir priesagą), gali būti padaryti bet kuriuo kalbos raidos laikotarpiu ir bet kurioje ja kalbančių žmonių vietoje. Netgi žinant, kad kuris nors žodis buvo pavartotas, pavyzdžiui, seniausiuose raštuose ar kuomet vėliau, dar negalima teigti, kad tikrai tas žodis yra paimtas iš tų senesnių šaltinių, o ne naujai padarytas. Ypač tai neišku tuomet, kai tokie žodžiai yra retai kieno tepavartoti. Be to, negalima išleisti iš akių, kad ir išvestiniai terminai, kurie yra paimti iš neterminologinės leksikos, gali sudaryti sąlygas atitinkamiems terminų darybos tipams formuotis. Dėl to, matyt, netikslu būtų nelaikyti jų tų darybos tipų nariais. Pagaliau dabartinės žodžių darybos tyrinėjimų objektą paprastai sudaro visi tos kalbos žodžiai, kurie sinchroniškai gali būti laikomi dariniais. Tačiau yra ir tokių atskirų terminų, net nedarių tipų, kurių pateikimas terminologijon iš neterminologinės leksikos neabejojamas. Tokiais atvejais terminų daryba apsitrynusi, betarpiško ryšio jų darybinė ir terminologinė (leksinė) reikšmė nebeturi.

Darbe nagrinėjami tik terminai, kurie turi lietuviškas priesagas. Darybiškai skaidyti galima ir dalį tarptautinių terminų, pvz.: *aeronautika*, *analizatorius*, *arbitražas*, *automobilizmas*, *atmosferikai*, *aviamodelistas*, *deklaracija*, *diktatūra*, *ekspertizė*, *hidrostatika*, *kalccitas*, *magmatizmas*, *monarchija*, *olimpiada*, *operacija*, *proletariatas*, *propaganda*, *revizija*, *rezervatas*, *rezervuaras*, *sabotažas*, *sferoidas*, *šifраторius*, *technolo-*

³ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, p. 251 ir tolimesni.

gija, vakansija, vibrionas ir daug kitų. Tačiau daugeliu atvejų tarptautinių terminų skaidymas ir tam tikrų priesagų skyrimas būtų labai sąlygiškas ir formalus. Mat, tokie terminai savo sandara paprastai sutampa su atitinkamais kitų kalbų (dažniausiai – rusų kalbos) terminais ir į lietuvių terminologiją visų pirma patenka jau padaryti, kaip skoliniai. Įdomu, kad lietuvių terminologijoje nebūdinga su tarptautinėmis priesagomis vesti terminus iš grynai lietuviškų žodžių. Aprašyti tarptautinių terminų darybą būtų naudinga, ir tai galėtų sudaryti atskiro tyrimo objektą.

VEIKSMAŽODŽIŲ VEDINIAI

VEIKSMŲ PAVADINIMAI

Veiksmų pavadinimais yra vadinami priesagų vediniai, kurie, būdami padaryti iš pagrindinių veiksmažodžio formų, turi veiksmo, vyksmo arba būsenos reikšmę. Kiekvienas veiksmas gali turėti savo pavadinimą, nors ne kiekvienam atlikti yra reikalingos kokios nors priemonės, vien tam veiksmui skirta vieta ir ne kiekvienas sukelia kokius atskiro pavadinimo reikalingus padarinius. Be to, su skirtingomis priesagomis iš to paties veiksmažodžio padaryti vediniai veiksmą gali pavadinti ne vienu atžvilgiu – vienu atveju vediniai neturi jokių pašalinių reikšmės atspalvių ir yra gryniesiems veiksmų pavadinimai, kitu, – be pagrindinės veiksmo reikšmės, vediniai turi priesagų suteikiamų įvairių reikšmės atspalvių, pavyzdžiui, kartu pasakomas veiksmo organizuotumas ar didesnis jo mastas, veiksmo specialumas, jo atlikimo būdas ir kt. Kai kurių priesagų vediniai pavadina ne tiek pačius atskirus veiksmus, kiek tam tikras žmonių veiklos sritis. Dėl to šis vedinių būrys vadinamas ir plačiau – veiksmažodžių abstraktais.

Didelė dalis terminų yra veiksmų pavadinimai. Kaip minėta, veiksmažodžių vedinių terminologijoje daugiausia ir dauguma jų yra veiksmų pavadinimai (nagrinėjamuose terminų žodynuose jų yra per tris ketvirtadalius). Didelis šios reikšmės terminų paplitimas matyti ir iš to, kad didesnė pusė visų priesagų vedinių priklauso veiksmų pavadinimų būriui.

Kad ir labai gausu yra terminų veiksmų pavadinimų, vis dėlto didesne darybos įvairove jie nepasižymi. Itin didėliu darumu išsiskiria priesaga *-imas*, kuriai priklauso daugiau negu trys ketvirtadaliai visų veiksmų pavadinimų. Antra darumo atžvilgiu priesaga yra *-ymas*. Šios priesagos, suteikdamos vediniams tą pačią reikšmę, yra segamos prie skirtingos sandaros veiksmažodžių. Abi jos kartu apima visą lietuvių kalbos veiksmažodžių įvairovę – iš kiekvieno veiksmažodžio su *-imas* / *-ymas* galimas veiksmo pavadinimas. Dėl to, kaip yra pažymėjęs V. Urbutis, *-imas* ir *-ymas* – tai vienos priesagos variantai⁴. Per devynis dešimtadalius veiksmų pavadinimų yra padaryta su *-imas* / *-ymas*. Didžiulę šių priesagų reikšmę terminologijoje rodo ir tai, kad arti pusės visų priesaginių terminų yra jų vediniai. Kiti šio būrio terminų darybos tipai didesniu darumu nepasižymi. Su priesagomis *-tis*, *-yba*, *-mė*,

⁴ Žr. B. Урбутис, Словообразование имен существительных в современном литовском языке. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Вильнюс, 1971, p. 23.

-uotė, -sena, -smas, -tynės, -mas, -esys, -ga, -lė ir kt. padaryta arba tik po keletą, keliolika, arba rečiau pora trejetas dešimčių vedinių. Pagaliau didesnė pusė veiksmų pavadinimų darybos tipų turi po 1–3 vedinius. Ne vienu atveju tokie vediniai yra paimti iš neterminologinės leksikos, dėl to terminologijoje tie darybos tipai didesnės reikšmės nė neturi.

-imas

Mokslo ir technikos kalboje šios priesagos vediniams tenka labai didelis vaidmuo. Matyt, jų gausumas didele dalimi apsprendžia ir paties mokslo darbų stiliaus būdingą bruožą – abstrakčios reikšmės daiktavardžių gausumą ir įvairių daiktavardinių pasakymų paplitimą.

Beveik visi priesagos *-imas* vediniai turi gryną veiksmų pavadinimo reikšmę. Jais be jokių pašalinių atspalvių pavadinamas pats veiksmas, vyksmas ar būseną. Pvz.: *angliavimas* „trynimasis, dengimas anglimi“ ChŽ, *anglinimas* „vertimas anglimi“ ChŽ, *atidavimas* „kūno ar medžiagos savybė ką nors atiduoti, perduoti aplinkai ar kitiems kūnams“ MŽ, *brendimas* „sėklų vystymosi baigiamosios fazės“ BŽ, *bukšavimas* „varančių ratų arba vikšrų slydimas keliu, bėgiais, gruntu dėl per mažos trinties ar sankabumo“ MŽ, *chemizavimas* „visapusiškas cheminių medžiagos apdirbimo metodų panaudojimas pramonėje“ ChŽ, *dūlėjimas* „lėtas irimas, puvimas“ ChŽ, „uolienu mechaninis ir cheminis irimas išorinių veiksnių (temperatūros, drėgmės, vėjo) ir gyvūnijos bei augalijos poveikyje“ MŽ, *ėsdinimas* „veikimas rūgštinti metalo paviršiaus“ ChŽ, *gelsvėjimas* „balinto audinio yda; savaiminis procesas, per kurį baltas audinys dėl senėjimo arba nepakankamo muilo išplovimo ilgainiui pagelsta“ ATŽ, *grūdininimas* „medžiagos kietumo pakeitimas staiga atšaldant“ ChŽ, *irimas* „medžiagos skilimas, ardymasis“ ChŽ, *isibėgėjimas* „laipsniškas greičio didėjimas mašinos darbe“ MŽ, *kopuliavimas* „skiepijimas sudūrimu – toks skiepijimo būdas, kai imami vienodo storumo iškiepis ir poskiepis ir jie suduriami nuožulniai nupiautais galais“ BŽ, *lėkštinimas* „darymas lėkštesnių (pvz., šlaitų)“ MŽ, *mišrinimas* „skirtingų paveldimumų sujungimas viename organizme (mišrūne, hibride) kryžminimo (lytinės hibridizacijos) metodais <...>“ BŽ, *plaukėjimas* „varpinių augalų vystymosi fazė, kai iš viršutinio lapo makšties pasirodo pusė varpos (rugiuose, kviečiuose ir miežiuose) arba šluotelės viršūnė – 3–4 varputės (avižose, sorose); kukurūzuose – kai iš makšties iškyla sultono viršūnė“ BŽ, MŽ, *prasikalimas* „diego išlindimas iš žemės arba iš luobelės“ BŽ, *rišimasis* „rišamosios medžiagos kietėjimas“ ChŽ, *slūgsojimas* „uolienu, rūdosi išsidėstymas Žemės plutoje“ MŽ, *stiebėjimas* „įvairių augalų, išskyrus varpinius, vystymosi stadija, kurios metu išauga stiebai“ BŽ, *sukibimas* „smulkiausių medžiagos dalelių savybė traukti viena kitą“ MŽ, ChŽ, *traukinimas* „pieno šildymas, kad sutrauktų, koaguluotų“ ChŽ, *užgrūdininimas* „pripratinimas prie neįprastų sąlygų, pvz., prie žemos temperatūros arba sausros“ BŽ, *vakcinavimas* „apsaugojimas nuo susirgimo, įleidžiant vakciną, t. y. nusilpnintų arba užmuštų ligos sukėlėjų (patogeninių bakterijų) preparatą“ BŽ.

Tik maža priesagos *-imas* vedinių dalis yra vartojama ir konkretesne reikšme – jie pavadinama veiksmo rezultata, veiksmąžodinės ypatybės turėtoją arba vietą. Tačiau visi tokie vediniai darybiškai gali būti suprantami kaip veiksmų pavadinimai, dalis jų ir vartojami abiem reikšmėm (abstrakčia ir konkrečia). Pats tas atskirų vedinių

reikšmės sukonkretėjimas (tiksliau homonimų susidarymas), matyt, bent kol kas daugiau yra semantinis, o ne darybinis (žodžių darybos) reiškiny. Dėl to kituose terminų darybos būriuose jie nenagrinėjami, bet aptariami kartu su veiksmy pavadinimais. Iš viso tokių konkrečių reikšmę turinčių priesagos *-imas* vedinių yra keletas dešimčių. Pvz.: *išplovimas* 2 „įdubimas, atsiradęs tekančiam vandeniui išplovus purų gruntą (dugne ar paviršiuje), išplauta vieta“ MŽ (plg.: *išplovimas* 1 „smulkių grunto dalelių išplovimas iš šlaito“, *išplovimas* 3 „druskų išplovimas iš dirvožemio; nudruskinimas, išžluginimas“ MŽ), *kalėjimas* „tūryma, пребывание в заключении“ TŽ, *palikimas* „наследство“ LŽ, „наследство; оставление“ TŽ, *rietimas* „audinio gabalo prekinė pakuotė; audinio gabalas, matavimo – vyniojimo mašina suvyniotas į ritinį“ ATŽ, *užgriebimas* „mašinos įdirbamas baras vienu darbo organo veiksmu“ MŽ, *užvažiavimas* „atitinkamai įrengta vieta užvažiuoti ant pylimo“ MŽ, *užvėlimas* „vilnonio velto audinio yda; labiau suvelta audinio vieta, išilginis atspalvinis dryžis arba rumbas (iškyla vienoje audinio pusėje ir įduba antroje) <...>“ ATŽ ir kt. Konkrečios reikšmės teikimas terminams, išvestiems su priesaga *-imas*, nėra geras dalykas. Mat, dažnai tokie terminai yra dvireikšmiai, iš jų darybinės sandaros visų pirma kyla abstrakčioji – veiksmų pavadinimo reikšmė. Tvarkant terminologiją, specializuojant žodžių darybos priemones, tai turėtina galvoje. Konkrečios reikšmės vediniai darytini su atitinkamiems darybos būriams būdingomis priesagomis, galūnėmis.

Priesagos *-imas* vediniai daromi iš įvairios sandaros ir reikšmės pamatinių veiksmazodžių (statistiniai duomenys pateikiami I lentelėje, žr. kt. p.). Daugiau kaip trečdalis vedinių (767 iš 2195, arba 34,9%) yra padaryta iš pirminių veiksmazodžių, dauguma jų remiasi priešdėliniais veiksmazodžiais. Pvz.: *ištįsimas, pervėlimas* (ATŽ), *brendimas, išgulimas, nunokimas, purkštimas, sužėlimas, tręšimas* (BŽ), *blukimas, degimas, praskiedimas, rūgimas* (ChŽ), *atpigimas, brangimas, engimas, išsiuntimas, neišpirkimas, perpirkimas, sukaupimas, supirkimas, telkimas* (EŽ), *aušimas, lūžimas, pakrypimas, sutapimas* (FŽ), *atšilimas, dilimas, dubimas, sliuogimas* (GŽ), *perdėjimas, sušukimas* (LŽ), *grindimas, išsiurbimas, nušliaužimas, užtvenkimas* (MŽ), *brėžimas, gedimas, įjungimas, išjungimas, lošimas, nesutapimas, perjungimas, sprendimas, suvokimas, vedimas* (STŽ), *čiuožimas, peržaidimas, sklendimas* (SŽ), *atleidimas, grobimas, ištuokimas, perrinkimas, priteisimas, skundimas, užgrobimas* (TŽ). Dalis vedinių yra vartojama ne vienoje terminologijos šakoje, pvz.: *drumstimas* GŽ, MŽ, *įmirkimas* GŽ, MŽ, *išbrinkimas* ChŽ, MŽ, *skilimas* ChŽ, FŽ, MŽ, *stingimas* ChŽ, GŽ, *vilkimas* GŽ, MŽ, SŽ ir kt.

Dauguma vedinių remiasi išvestiniais veiksmazodžiais. Didesnė pamatinių veiksmazodžių dalis yra išvesta iš lietuviškų žodžių, dažniau iš vardažodžių, pvz.: *akivimas, apvaisinimas, įvairavimas* „variacija“, *kryžminimas, mišrinimas, pumpuravimas, sulapojimas* (BŽ), *auksavimas, baltinimas, dervėjimas, rūdijimas, sucukrinimas* (ChŽ), *apginklavimas, apmuitinimas, įbaudžiavinimas, lenktyniavimas, perrūšiavimas, prekiaavimas, sandėliavimas, (su)stambinimas, suvalstybinimas, ūkininkavimas* (EŽ), *praretinimas, skystėjimas, skystinimas* (FŽ), *apanglėjimas, smulkinimas, sutitnagėjimas* (GŽ), *įsameninimas, laipsniavimas* (LŽ), *lietinimas, įdumblėjimas, sausinimas, supelkėjimas* (MŽ), *dauginimas, dvejinimas, kibirkščiavimas, (pa)dvigubinimas, paženklinimas, sandarinimas, skiemenavimas, suskaičiavimas* (STŽ), *blizgiavimas,*

1 lentelė

Pamatinis veiksmazodis	Vedinių terminų žodynuose kiekis											Iš viso skirtingų vedinių
	ATŽ	BŽ	ChŽ	EŽ	FŽ	GŽ	LŽ	MŽ	STŽ	SŽ	TŽ	
neišvestinis	2	12	27	45	18	54	25	23	69	55	33	194
mišrinis arba išvestinis veiksmazodinis	—	10	17	16	13	22	9	12	37	31	20	117
išvestinis vardažodinis	1	24	40	60	14	29	4	27	64	19	41	231
išvestinis tarptautinis	1	33	132	154	8	36	47	28	140	21	51	507
iš jų sangražinių veiksmazodžių	1	7	4	11	3	16	1	5	8	8	6	52
neišvestinis	5	18	38	159	23	105	12	56	203	138	132	573
mišrinis arba išvestinis veiksmazodinis	5	7	14	48	5	19	7	10	48	16	70	179
išvestinis vardažodinis	—	19	41	113	7	51	7	27	79	14	76	303
išvestinis tarptautinis	—	1	26	20	5	6	1	4	26	2	9	91
iš jų sangražinių veiksmazodžių	2	7	9	44	7	21	4	5	46	47	57	188

Iš viso 2195 skirtingi vediniai, iš jų 240 sangražinių

irklavimas, nuginklavimas (SŽ), apmokestinimas, įdarbinimas, išbuožinimas, perbal-savimas, piktnaudžiavimas, suvienijimas, užantspaudavimas (TŽ). Nemažai terminų padaryta ir iš mišrinių bei veiksmazodinių antrinių veiksmazodžių, pvz.: derėjimas „fruktifikacija“, salinimas (BŽ), balinimas, gesinimas (ChŽ), įkurdinimas, išsiunti-nėjimas, nesumokėjimas (EŽ), mirgėjimas (GŽ), aprašinėjimas, nutylėjimas (LŽ), ra-vėjimas, sudrėkinimas (MŽ), (i)kaitinimas, išplėtojimas, nutekėjimas, sendinimas, spausdinimas (STŽ), pralaimėjimas (SŽ), įtikinėjimas, supirkinėjimas (TŽ).

Gana dažnai priesagos *-imas* vedinių pamatiniai veiksmazodžiai yra išvesti iš tarptautinių žodžių. Tokių vedinių nagrinėjamuose terminų žodynuose yra beveik 600, arba 27,2% visų su šia priesaga išvestų žodžių. Itin daug tokių vedinių pateikta K. Daukšo „Chemijos žodyne“ – čia beveik pusė visų priesagą *-imas* turinčių ter-minų remiasi iš tarptautinių žodžių išvestais veiksmazodžiais. Būdinga, kad šio tipo pamatiniai veiksmazodžiai dažniausiai būna nepriešdėliniai. Pvz.: *ablaktiravimas, anestezavimas, peraminavimas, vakcinavimas (BŽ), alkilinis, koksavimas (ChŽ), brokavimas, decentralizavimas, dokumentavimas, industrializavimas, išbrokavimas, kolektyvizavimas, konvejerizavimas, normavimas, populiarinimas, (su)proletarėjimas, specializavimas(is), subalansavimas, tarifikavimas (EŽ), įelektrinimas, jonizavimas, magnetinimas (FŽ), alegorizavimas, publikavimas, redagavimas (LŽ), frezavimas (MŽ), adresavimas, algoritmavimas, chronometravimas, demontavimas, ekstremavimas, for-malizavimas, fragmentavimas, integravimas, intensyvinimas, išmontavimas, kodavimas, komutavimas, konkretinimas, maksimizavimas, minimizavimas, modernizavimas, optimizavimas, pasyvinimas, perforavimas, permagnetinimas, prognozavimas, progra-mavimas, simetrinimas, standartizavimas, transformavimas, transliteravimas, tranzis-torizavimas „perėjimas į tranzistorius“, vizualizavimas (STŽ), katapultavimas, lyderia-vimas (SŽ), išregistravimas, komandiravimas, sudemokratinimas, užprotestavimas (TŽ) ir kt. Šioje vedinių grupėje aiškiai krinta į akis nepakankama pamatinių veiksmazo-džių darybos specializacija, dėl to kartais tam pat reikalui teikiami skirtingi terminai, plg. *peraminavimas* „amino grupės (NH₂) perteikimas iš vienos organinės rūgšties į kitą“ (BŽ) ir *peramininimas* „amino grupės perkėlimas iš vieno junginio į kitą“ (ChŽ). Nepakankamai nusistovėjęs tebėra ir pačių veiksmazodžių darybos pamato pasirinkimas. Tai taip pat yra gretimybių atsiradimo priežastis, nes šalia *formaliza-vimas, industrializavimas, modernizavimas, standartizavimas* ir kt. nėra peiktini ir *formalinimas, industrinimas, moderninimas, standartinimas* ir pan. Be terminų žody-nuose pateiktųjų *elektrinis, konkretinis, magnetinis*, kalboje vartojami ir *elektrizavimas, konkretizavimas, magnetizavimas*. Teiktinesni iš tokių vienareikšmių porų yra *elektrinis, magnetinis* tipo vediniai, nes jie ir trumpesni, ir jų pamatinių veiksmazodžių daryba lietuvių kalboje motyvuotesnė.*

Maždaug kas dešimtas priesagos *-imas* vedinys (10,9%) remiasi sangražiniais veiksmazodžiais. Pastarieji dažniausiai būna priešdėliniai (per tris ketvirtadalius). Nemaža vedinių dalis yra įvairių savaiminių veiksmų pavadinimai, pvz.: *drapira-vimasis (ATŽ), apsidulkinimas, apsisivaisinimas, krūmijimasis, spurgavimasis (BŽ), diferencijavimasis, koncentravimasis (EŽ), drumstimasis, nusistojimas (ChŽ), atsispin-dėjimas, dalijimasis, išsielektrinimas (FŽ), įsisiurbimas, susisluoksniavimas (GŽ), krūmojimas (MŽ), deformavimas(is), išsilyginimas, išsimagnetinimas, nusidėvėjimas, užsikirtimas (STŽ), skleidimasis (SŽ) ir kt.*

Priesagos *-imas* vediniai daromi iš būtojo kartinio laiko asmenuojamosios formos. Tai labai aiškiai matyti tuose vediniuose, kurie yra padaryti iš veiksmažodžių, turinčių skirtingą būtojo kartinio laiko kamieną, pvz.: *degavimas : degavo, ėjimas : ėjo, griuvimas : griuvo, radimas : rado, rovimas :rovė, separavimas : separavo, subrendimas : subrendo, sudūrimas : sudūrė, volavimas : volavo, žydėjimas : žydėjo*.

Priesagos *-imas* vedinių daryba turi labai aiškias ribas. Su ja vediniai nedaromi tik iš mišrinių veiksmažodžių, turinčių bendratyje priesagą *-yti* (*matyti, rašyti, skaityti*). Tačiau iš antrinių veiksmažodžių, turinčių priesagą *-yti*, vediniai daromi su priesaga *-imas*, pvz.: *liudijimas TŽ, trūnijimas BŽ*. Terminų darybos netaisyklingumas dažniausiai yra susijęs ne su pačios priesagos vartojimu, bet su netinkamai parinktais ar padarytais pamatiniais veiksmažodžiais. Tokie atvejai išsamiai nagrinėtini veiksmažodžių darybos darbuose.

-ymas

Priesagos *-ymas* vedinių nagrinėjamuose terminų žodynuose yra 10 kartų mažiau, negu žodžių, išvestų su priesaga *-imas*. Tai yra darybai imamų veiksmažodžių skaičiaus ribotumo padarinys. Mat, šios priesagos vaidmuo žodžių daryboje yra visai toks pat, kaip ir priesagos *-imas*, tačiau ji segama tik prie mišrinių veiksmažodžių, kurių bendratis yra triskiemenė su *-yti*, o esamojo ir būtojo kartinio laiko III asmuo dviskiemenis, neskaitant priešdėlių (pvz.: *dažyti, dažo, dažė, skirstyti, skirsto, skirstė*). Iš visų likusių veiksmažodžių veiksmų pavadinimai vedami su priesaga *-imas*. Vadinausi, su abiem šiomis priesagomis veiksmų pavadinimus galima padaryti iš visų tipų lietuvių kalbos veiksmažodžių.

Priesagos *-ymas* vedinių darybos reikšmė yra lygiai tokia pat, kaip ir aptartosios priesagos *-imas* vedinių. Jie yra gryniesiems veiksmų pavadinimai. Gali būti pavadinamas ir aktyvus veiksmas, ir savaiminis, ir pagaliau būseną, tačiau tai pareina nuo pačių pamatinių veiksmažodžių reikšmės. Pvz.: *dažymas* „dažo ar pigmento spalvos perdavimas kitai medžiagai“ ChŽ, „augalinių ir gyvūninių ląstelių ar audinių veikimas specialiais dažais, išryškinančiais atitinkamus struktūrinius ląstelių elementus“ BŽ, *laistymas* „vienkartinis dirbtinis dirvožemio sudrėkinimas, liejant vandenį paviršiumi arba lietinant“ MŽ, *perlaikymas* „per ilgas fotosluoksnio apšvietimas“ ChŽ, *plukdymas* „medžių gabenimas vandeniui“ MŽ, *susiskaidymas* GŽ, „sudėtinių medžiagų skirstymasis į dalis (pvz., durpių susiskaidymas)“ MŽ, *užtvindymas* „padėtis, kai apsemiami žymūs naudojamų žemių plotai, smarkiai pakilus vandens horizontui upėje, ežere ar jūroje“ MŽ, *valymas* „priemaišų šalinimas“ ChŽ, „nereikalingų daiktų ir medžiagų pašalinimas“ MŽ, *vystymasis* EŽ, GŽ, STŽ, „augančio organizmo arba jo dalies laipsniškas persiformavimas iš paprastesnės struktūros į sudėtingesnę“ BŽ.

Keletas priesagos *-ymas* vedinių yra vartojami konkrečia reikšme, tada jie priartėja prie veiksmo rezultato pavadinimų. Pvz.: *apsakymas* „рассказ“ LŽ, *įstatymas* „закон“ EŽ, STŽ, TŽ, *prašymas* „прошение, просьба, ходатайство“ TŽ.

Tačiau ir tokie vediniai darybos atžvilgiu visų pirma yra veiksmų pavadinimai, kai kurie ir terminologijoje vartojami abiem reikšmėmis, pvz.: *įstatymas* „подстановка“ STŽ.

Beveik trys ketvirtadaliai vedinių (72,4%) remiasi priešdėliniais veiksmažodžiais, šeštadalis vedinių yra sangražiniai, nes padaryti iš sangražinių veiksmažodžių. Kiek šios rūšies priesagos *-ymas* vedinių yra pateikta terminų žodynuose, matyti iš šios lentelės:

II lentelė

Terminų žodynas	Pamatiniai veiksmažodžiai	Vedinių skaičius				Iš viso
		nepriešdėliniai		priešdėliniai		
		nesangra- žiniai	sangražiniai	nesangra- žiniai	sangražiniai	
ATŽ	—	—	1	—		
BŽ	2	1	1	2		
ChŽ	10	1	12	1		
EŽ	14	2	49	12		
FŽ	4	1	4	3		
GŽ	3	2	25	9		
LŽ	2	—	5	—		
MŽ	6	—	4	3		
STŽ	25	3	66	12		
SŽ	9	3	17	4		
TŽ	12	1	41	7		
Iš viso skirtingų vedinių		52	7	126	29	214

Darybos pamatu ir čia gali būti laikomas būtas is kartinis laikas, nors nėra jokių kliūčių šios priesagos vedinius darybiškai sieti ir su esamuoju laiku. Turint galvoje, kad visi vediniai yra susiję su veiksmažodžiais, bendratyje turinčiais *-y-*, galima būtų išskirti priesagą *-mas* (jei kalbami vediniai darybiškai būtų siejami su bendratimi). Su būtuoju kartiniu laiku sieti ir skirti priesagą *-ymas* patogiau nebent dėl jau minėto šių vedinių darybos reikšmės tapatumo bei pamatinių veiksmažodžių pasiskirstymo su priesaga *-imas*. Kaip minėta, tai leidžia *-imas* / *-ymas* laikyti vienos priesagos variantais.

Pasitaikantys abejotino gerumo terminai dažniausiai yra susiję su nepakankamai apgalvotu pamatinių veiksmažodžių pasirinkimu. Pvz., *išsisklaidymą* „taškų nutoli-

mas nuo kurios nors tiesės ar kreivės, grafiškai atvaizduojant stebėjimų duomenis“ MŽ geriau tiktų vadinti terminu *sklaida*, nes čia pavadinamas ne pats veiksmas ar vyksmas, bet tam tikra atitinkamo veiksmo sukelta būseną. Neaiškus terminas *persidažymas* „dažų įsigėrimas“ ChŽ, nes iš jo morfeminės sandaros pirmiausia kyla kita reikšmė. Tokių ne visai aiškių ar tikslų terminų atskirų sričių specialistai, be abejo, galėtų pateikti daugiau.

-tis

Su priesaga *-tis* padaryti vediniai savo reikšme kiek skiriasi nuo *-imas* ir *-ymas* vedinių, einančių tikraisiais veiksmy pavadinimais. Šios priesagos vedinių reikšmė yra apibrėžtesnė, specialesnė, pats pavadinamasis veiksmas neretai vyksta tik tam tikrą laiką tarpą arba tik tam tikroje vietoje, tam tikroje srityje, pvz.: *atintis* STŽ, *gintis* TŽ, *griūtis* GŽ, SŽ, „sniego ar žemės griuvimas nuo kalno; lavina“ MŽ, *imtis* SŽ, *rungtis* SŽ, *slinktis* GŽ, „žemės masės slinkimas žemyn“ MŽ, *sudėtis* „сложение, суммирование“ STŽ ir kt. Dalis vedinių pavadina tam tikrą būvį ar ypatybę, kylančią iš atitinkamo veiksmo, pvz.: *apimtis* EŽ, STŽ, *atimtis* „память“ STŽ, *kryptis* EŽ, FŽ, GŽ, LŽ, MŽ, SŽ, STŽ, *padėtis* EŽ, FŽ, MŽ, SŽ, STŽ, „atomo, grupės vieta molekulėje“ ChŽ, *parengtis* SŽ, STŽ, *paskirtis* EŽ, STŽ, TŽ, *paslaptis* EŽ, TŽ, *patirtis* EŽ, LŽ, STŽ, *rimtis* FŽ, *trintis* FŽ, GŽ, MŽ, STŽ.

Yra terminų, kurie savo reikšmėmis nutolę nuo veiksmazodžių abstraktų būrio, nes patys jie vartojami įvairiomis konkrečiomis reikšmėmis. Pvz.: *išimtis* STŽ, TŽ, *kliūtis* FŽ, GŽ, SŽ, STŽ, *stotis* EŽ, GŽ, SŽ, STŽ, *žiotys* GŽ, „vieta, kur upė įteka į jūrą, ežerą, vandens talpyklą, kitą upę arba kur ji išnyksta, išsiliesdama sausumos paviršiuje bei paimant jos vandenį ūkio tikslams (pvz., drėkinimui, vandentiekui ir kt.)“ MŽ.

Su šia priesaga pasidaroma ir naujų terminų, tačiau vis dėlto jos vedinių nėra daug (37). Vediniai daromi tik iš pirminių veiksmazodžių, daryboje remiamasi bendratimi, pvz.: *griūtis* (: *griūti*), *įremtis* (: *įremti*), *išvyktis* (: *išvykti*), *netektis* (: *netekti*), *padėtis* (: *padėti*), *užduotis* (: *užduoti*). Dažnesni vediniai iš priešdėlinių veiksmazodžių. Šaknies balsių kaita naujai daromiems terminams nebūdinga. Ji pasitaiko tik keliuose iš bendrojo kalbos žodyno paimtuose žodžiuose, pvz.: *paslaptis* (: *paslėpti*), *šlytis* (: *šlietis*), *valktis* (: *vilkti*) BŽ.

-yba (-os)

Priesagos *-yba (-os)* vedinių terminologijoje vartojama palyginti nedaug (nagrinėjamų sričių terminų žodynuose yra 31 vedinys), tačiau su ja pasidaroma ir naujų terminų. Dėl to ji yra svarbi terminų daryboje. Svarbi ji ir dėl reikšmių, kurias paprastai gauna su ja išvesti terminai.

Šio tipo vediniais pavadinama: a) apibendrinta tam tikros rūšies veiksmų visuma, organizuoti procesai ar renginiai ir b) atitinkama žmonių veiklos sritis, užsiėmimas. Dalis vedinių gali turėti abi šias reikšmes. Pvz.: a) *dalyba* STŽ, *daugyba* STŽ, *gavyba* EŽ, GŽ, „didelių medžiagos kiekių gavimas iš gamtinių telkinių“ ChŽ, *gręžyba* GŽ, *kasyba* (visuma darbų) GŽ, *leidyba* LŽ, TŽ, *mityba* GŽ, *skaidyba* STŽ, *žvalgyba* GŽ, TŽ; b) *braižyba* STŽ, *gamyba* EŽ, STŽ, *išradyba* EŽ, *prekyba* EŽ, TŽ, *skiepyba* „mokslas, kuris aiškina vieno augalo dalies perkėlimo kitam augalui tech-

niką, suskiepytųjų dalių suaugimą ir sąveiką“ BŽ, *statyba* EŽ, *žvejyba* EŽ. Platesnio masto organizuotų veiksmų ar kokių renginių pavadinimai neretai būna daugiskaitiniai, pvz.: *dalybos* EŽ, TŽ, *derybos* TŽ, *lažybos* STŽ, *pratybos* SŽ, *varžybos* SŽ.

Keletas šių priesagą turinčių terminų yra įgavę konkrečią reikšmę, pvz.: *radybės* TŽ, *taryba* EŽ, SŽ, TŽ, *vadyba* „žinyba“ TŽ, *valdyba* EŽ, STŽ, TŽ, *žinyba* EŽ, TŽ.

Maždaug po vienodai priesagos *-yba(-os)* vedinių išvesta iš pirminių, mišrinių ir antrinių veiksmažodžių, pvz.: *leidyba* (: *leisti*, *leidžia*, *leido*), *skaidyba* (: *skaidyti*, *skaido*, *skaidė*), *tarnyba* (: *tarnauti*, *tarnauja*, *tarnavo*). Šiam darybos tipui nebūdinga remtis priešdėliniais veiksmažodžiais – tik pora terminų teturi priešdėlius (*išradyba* EŽ, *netesybės* EŽ, TŽ). Vediniai *gavyba* (: *gavo*), *gynyba* (: *gynė*), *kūryba* (: *kūrė*), *mityba* (: *miū*), *radybės* (: *rado*) rodo, kad darybos pamatu eina būtasis kartinis laikas. Pamatinių veiksmažodžių antrinės priesagos į pamatinius kamienus neperkeliamos, pvz.: *daug-yba* (: *daug-ino*), *netes-ybos* (: *netes-ėjo*), *prek-yba* (: *prek-iavo*), *rūp-yba* (: *rūp-ino*), *skiep-yba* (: *skiep-ijo*).

-tė [-(i)uotė]

Šio tipo vediniai dažniausiai yra tam tikrų apibrėžtų su specialiais tikslais ar užduotimi atliekamų veiksmų pavadinimai, pvz.: *deblokuotė* STŽ, *komandiruotė* EŽ, LŽ, TŽ, *laviruotė* SŽ, *markiruotė* STŽ, *preparuotė* GŽ, *rekognoskuotė* „vietovės, kurioje numatoma vykdyti kuriuos nors darbus, preliminarinis apžiūrėjimas“ MŽ, *rokiruotė* SŽ, *skaičiuotė* STŽ, *šifruotė* EŽ, *treniruotė* SŽ, STŽ, *zonduotė* GŽ.

Keletas vedinių turi atsietesnę reikšmę, pvz.: *asmenuotė* STŽ, *formuluotė* STŽ. Yra ir visai konkrečios reikšmės vedinių, pvz.: *asignuotė* EŽ, *blokuotė* „apsaugos priemonė, neleidžianti, vykstant vienam procesui, vykti kitiems procesams“ MŽ, bet ir „blokavimas“ STŽ.

Dauguma vedinių turi tarptautinius kamienus, tik pora remiasi lietuviškais žodžiais (*asmenuotė* ir *skaičiuotė*). Pamatiniai veiksmažodžiai lietuviškų priešdėlių neturi. Vediniai daromi tik iš antrinių veiksmažodžių, turinčių bendratyje priesagą *-(i)uoti*. Dėl to, vedinius darybiškai siejant su bendratimi, nėra būtina skirti priesagą *-(i)uotė*, nes bendraties priesaga vedinyje pasilieka⁵.

Ši priesaga dabartinėje lietuvių kalboje, matyt, tik terminų darybai tevartojama. Jos vedinių yra nedaug (17).

-mė

Priesagos *-mė* vediniais yra pavadinamos ypatybės, išeinančios iš pamatiniais veiksmažodžiais žymimo veiksmo, pvz.: *baigmė* SŽ, *drėgmė* ChŽ, FŽ, GŽ, STŽ, „vandens ar garų kiekis medžiagoje ar aplinkoje“ MŽ, *kilmė* BŽ, TŽ, *linkmė* „kryptis“ FŽ, *reikmė* EŽ, *trukmė* EŽ, FŽ, GŽ, STŽ, SŽ, „laikas, kurį kas trunka“ MŽ.

Dalis vedinių turi konkretesnes reikšmes, pvz.: *padermė* „1. mikrobiologijoje – mikrobu kultūrų serija; 2. sistematikoje – augalų pasaulio stambiausi, pagal Wetšteina, nepriklausomai vienas nuo kito atsiradę padaliniai; <...> “ BŽ, *tėkmė* GŽ, SŽ, „upės ar šiaip tekančio skysčio srovė“ MŽ.

⁵ „Lietuvių kalbos gramatikoje“ (I, p. 298) tokie žodžiai laikomi priesagos *-(i)uotė* vediniais.

Dauguma vedinių darybiškai santykiauja su pirminiais veiksmažodžiais, nors yra vedinių ir iš kitokios sandaros veiksmažodžių. Reti vediniai su priešdėliniu pamatiniu kamieniu, pvz.: *ištvermė* SŽ. Darybai imama veiksmažodžių bendratis, pvz.: *kilmė* (: *kilti*), *reikšmė* (: *reikšti*). Bendraties priesagos į vedinius nepereina, pvz.: *reikmė* (: *reikėti*). Kadangi šio tipo vediniai darybiškai yra susiję su bendratimi, sinchroniškai ir tokius vedinius, kaip *bausmė* TŽ, *drausmė* EŽ, TŽ, *prasmė* LŽ, STŽ, galima sieti su priesaga *-mė*.

Šiaipjau tai yra menko darumo tipas. Dalis terminų yra paimti iš bendrojo kalbos žodyno seni žodžiai. Kai kurie terminai tik iš bėdos gali būti priskiriami šiam darybos tipui (*drėgmė*, *pradmė*).

Kitos priesagos

Terminų žodynuose yra pateikta veiksmažodžių abstraktų, padarytų dar su 35 priesagomis. Tačiau su 26 tų priesagų vartojama vos po 1–2 vedinius. Ir daresnės šio būrio priesagos teturi mažiau negu po 10 vedinių. Iš viso su šiomis priesagomis padaryti 83 vediniai.

- atis : *biuratis* GŽ, *gaišatis* EŽ, *karšatis* GŽ.
- bos : *paliaubos* TŽ.
- ena : *teisena* TŽ. Tiksliau čia priesagos *-sena* morfonologinė atmaina.
- esys : *blizgesys* ATŽ, GŽ, *elgesys* STŽ, *judesys* EŽ, FŽ, GŽ, STŽ, SŽ, *ūžesys* FŽ, STŽ, *virpesys* GŽ, STŽ.
- estis : *mokestis* EŽ, TŽ, *užmokestis* EŽ, STŽ. Šie vediniai galėtų būti laikomi ir veiksmo objekto pavadinimais.
- ga : *atostogos* EŽ, *eiga* FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, *išeiga* ChŽ, EŽ, GŽ, *pareiga* EŽ, TŽ, *pareigos* EŽ, *užeiga* GŽ. Dalis vedinių yra vartojami konkrečiomis reikšmėmis.
- iava : *baudžiava* EŽ, TŽ.
- ima : *šilima* ChŽ (terminas neteikiamas).
- inys : *sukinys* FŽ, STŽ, „elektrono sukimasis aplink savo ašį“ ChŽ, *šaukinys* STŽ.
- ynės : *gaudynės* TŽ, *žaidynės* SŽ.
- klė : *būklė* ChŽ, EŽ, STŽ, SŽ, *duoklė* EŽ, *medžioklė* SŽ, TŽ, *žuklė* SŽ.
- la : *veikla* EŽ, GŽ, LŽ, STŽ, SŽ, TŽ.
- las : *verslas* EŽ, TŽ.
- lė : *apgaulė* TŽ, *grimzlė* SŽ, *uoslė* SŽ, *veislė* BŽ, SŽ.
- liava : *rinkliavė* EŽ, TŽ.
- lis : *anėdėlis* EŽ, *nuotolis* EŽ.
- lius : *perteklius* ChŽ, EŽ, STŽ.
- mas : *glismas* GŽ, MŽ, *perversmas* EŽ, TŽ, *plūsmas* GŽ, *slysmas* GŽ, MŽ, *teismas* EŽ, TŽ.
- sena : *būsena* ChŽ, *gyvensena* GŽ, *laikysena* GŽ, SŽ, *rašysena* TŽ, *sėdėsena* SŽ, *stovėsena* SŽ.
- slas : *dumslas* GŽ, *mokslai* EŽ, *pamokslas* LŽ, *sąmokslas* TŽ.
- smas : *dvelksmas* GŽ, *skausmas* SŽ, *tirpsmas* GŽ, *veiksmas* (-ai) FŽ, LŽ, STŽ, SŽ, TŽ, *vyksmas* (-ai) GŽ, STŽ. Vedinsys *lanksmas* „upės, kanalo, griovio kreivės pavidalo posūkis“ MŽ yra konkretesnės reikšmės. Plg. morfonologinę atmainą *-mas*.
- sna : *dulkсна* GŽ, *džiūsna* „liga, pasireiškianti apsikrėtusių lapų daliniu arba visišku nudžiūvimu, kartais net visos augalo viršūnės nudžiūvimu“ BŽ.
- stas : *itūpstas* SŽ, *mostas* SŽ.
- tas : *burtas* STŽ, *gaištas* EŽ.
- tė : *pašvaistė* FŽ, GŽ, *prošvaistė* MŽ.
- tynės : *guitynės* SŽ, *imtynės* SŽ, *lenktynės* SŽ, *ristynės* SŽ, *rungtynės* SŽ, *varžytynės* EŽ, TŽ.
- ulis : *pragiedrulis* GŽ.

- ulys : vytulys „augalų, tame tarpe ir vilnamedžio, liga, nuo kurios žymiai sumažėja medvilnės derlius ir pablogėja jos kokybė“ ATŽ.
- uma : šiluma ChŽ, FŽ, MŽ, STŽ.
- umas : stovumas SŽ, trūkumas TŽ.
- undra : lijundra GŽ, MŽ.
- urys : sūkurys FŽ, GŽ, MŽ, SŽ.
- utė : suirutė EŽ.
- utis : skambutis STŽ.
- vis : būvis EŽ, sambūvis EŽ.

Dalis kalbamų priesagų dabartinėje kalboje yra labai retos, su jomis ir apskritai tepadaryta tik po vieną kitą šio būrio vedinį, pvz.: *-bos*, *-la*, *-umas*, *-uma*, *-undra*, *-urys* ir kt. Matyt, dėl to ir terminologijoje jos yra visai nepopuliarios. Be to, ne vienas čia minėtas terminas yra senas lietuvių kalbos žodis, pvz.: *bausmė*, *blizgesys*, *drausmė*, *karšatis*, *lijundra*, *pragiedrulis*, *skausmas*, *teismas*, *verslas* ir nemažai kitų. Aiškus dalykas, kad į terminologiją jie pateko jau padaryti iš bendrojo kalbos žodyno. Kurių-ne-kurių priesagų vediniai turi svarbių reikšmės skirtumų, kurie gali būti labai naudingi terminologijai. Pavyzdžiui, priesagos *-sena* vediniai rodo veiksmo atlikimo būdą, kaip to veiksmo atlikėjų ypatybę, išskiriančią juos iš kitų tarpo, priesagos *-tynės* vediniams yra būdinga organizuotų renginių ar varžybų pavadinimo reikšmė.

Tik vienas teisės terminas *sutuoktuvės* gali būti laikomas **švenčių bei apeigų pavadinimu**, tačiau ir jis yra labai artimas veiksmazodžių abstraktams.

ĮRANKIŲ PAVADINIMAI

Beveik kiekvienos srities terminologijoje yra didesnis ar mažesnis būrys terminų, pavadinančių įvairias veiksmo atlikimo priemones: mašinas, prietaisus, įrenginius, įnagius arba jų dalis. Žodžių daryboje iš veiksmazodžių išvesti tokios reikšmės vediniai paprastai vadinami įrankių pavadinimais.

Visų šio būrio vedinių darybos reikšmė yra vienoda, nors pavadinamosios veiksmo atlikimo priemonės, aiškus daiktas, nėra vienodo sudėtingumo. Dėl to praktikos sumetimais, ypač turint galvoje darybos priemonių specializaciją, rodos, gali būti naudinga įrankių pavadinimus skirstyti smulkiau, remiantis jų leksine reikšme. Pirmiausia galima išskirti įvairius paprasčiausių įrankių (įnagių, padargų bei kitokių nesudėtingų įrankių) pavadinimus. Visą šių paprasčiausių įrankių pavadinimų būrį galima vadinti įnagių pavadinimais, arba įnagiais. Antrąjį būrį sudarytų sudėtingesnių už įnagius įrankių, pavyzdžiui, įvairių prietaisų, įtaisų, aparatų pavadinimai. Šis būrys čia vadinamas prietaisų pavadinimais. Trečiąjį būrį sudarytų įvairūs sudėtingų įrankių (įrengimų, įrenginių, mašinų ir mechanizmų) pavadinimai. Tai įrenginių pavadinimai. Pagaliau visų kitokių veiksmo atlikimo priemonių ir jų dalių pavadinimai sudaro ketvirtąjį būrį. Toks įrankių pavadinimų skirstymas žodžių darybos nagrinėjime, žinoma, nereikalingas, tai yra šalutinis dalykas, nes darybos nagrinėjime svarbiausias dalykas yra darybinė vedinių reikšmė.

Tam tikrų priemonių pavadinimų yra padaroma ne tik iš veiksmazodžių ir ne tik su priesagomis. Tačiau iš kitokių pamatinių žodžių (pavyzdžiui, vardažodžių) padaryti priemonių pavadinimai žodžių daryboje nelaikomi įrankių pavadinimais.

Nagrinėjamuose terminų žodynuose sudėti 299 įrankių pavadinimai, padaryti su 28 priesagomis. Dažniausiai vartojamas afiksas čia yra priesaga *-tuvas*, su kuria padaryta apie 40% visų priesaginių vedinių. Truputį mažiau vedinių padaryta su priesagomis *-iklis*, *-tukas*, *-tas*, *-alas* drauge. Su likusiomis priesagomis išvesta žymiai mažiau terminų.

-tuvas

Tai labiausiai paplitęs įrankių pavadinimų darybos afiksas. Pažymėtina, kad terminologijoje su šia priesaga tik įrankių pavadinimai ir tedaromi. Tai iš esmės sutampa su literatūrinės ir liaudies kalbos šios priesagos vedinių darybos polinkiais⁶. Kita vertus, liaudies kalboje šios priesagos vediniais dažniausiai pavadinami tik įvairūs įnagiai. Terminologijoje, be paprasčiausių įnagių ir padargų, pavadinami ir įvairūs prietaisai, įrenginiai, mašinos bei jų dalys, skirtos atlikti tam tikram darbui. Šią priesagą turi ir tokių vedinių, kurie savo leksine reikšme nesuvokiami ar menkai tesuvokiami kaip įrankiai, pavyzdžiui, griovių rūšių pavadinimai melioracijos terminologijoje ir indų pavadinimai chemijos terminologijoje.

Su priesaga *-tuvas* padaromi visų keturių minėtų reikšminių būrių terminai. Dažniausiai tai įvairių prietaisų pavadinimai.

A. Prietaisai. Pvz.: *aušintuvas* ChŽ, *dalytuvas* GŽ, STŽ, *daugintuvas* FŽ, STŽ, *dulkintuvas* ChŽ, *garsintuvas* FŽ, STŽ, *gaudytuvas* ChŽ, MŽ, STŽ, *greitintuvas* FŽ, *imtuvas* FŽ, MŽ, STŽ, *keltuvas* GŽ, MŽ, SŽ, *lėntuvas* FŽ, *maišytuvas* FŽ, STŽ, *nuimtuvas* STŽ, *purkštuvas* ChŽ, MŽ, *ramintuvas* MŽ, *siųstuvas* FŽ, STŽ, *slėgtuvas* FŽ, MŽ, *slopintuvas* MŽ, STŽ, *šildytuvas* ChŽ, FŽ, STŽ, *tiesintuvas* GŽ, *trupintuvas* ChŽ.

B. Įnagiai. Pvz.: *grūstuvas* SŽ, *kastuvas* GŽ, MŽ, *kaup:uvas* MŽ, *semtuvas* ChŽ, *skaitytuvai* EŽ, STŽ.

C. Įrenginiai. Pvz.: *lėktuvas* SŽ, *lietintuvas* MŽ, *plautuvas* „įrenginys dujoms plauti“ ChŽ, *siurbtuvas* „įrenginys vandeniui susiurbti“ MŽ, *sklandytuvas* SŽ.

D. Kitos priemonės. Šiam būriui daugiausia priklauso įvairių indų pavadinimai (chemija ir melioracija), griovių pavadinimai (melioracija) bei apsaugos priemonių pavadinimai. Pvz.: *daigintuvas* „prietaisas arba indas sėkloms daiginti“ BŽ, *laistytuvas* „indas laistymui“ MŽ, *mėgintuvas* „plonasienis užlydytu galu vamzdelis reakcijoms atlikti“ ChŽ, *nitrintuvas* „nitrinimo indas“ ChŽ, *rinktuvas* „indas distiliatui rinkti“ ChŽ, *sulfonintuvas* „sulfoninimo indas“ ChŽ, *tirštintuvas* „tirštinimo indas, prietaisas“ ChŽ, *virintuvas* ChŽ; *drėkintuvas* „žemiausios eilės griovys drėkinimo sistemoje <...>“ MŽ, *sausintuvas* „sausinimo sistemos griovys ar drena, į kuriuos vanduo patenka tiesiog iš sausinamo ploto“ MŽ, *skirstytuvas* „griovys (kanalas) drėkinimo sistemoje, iš kurio vanduo paskirstomas į mažesnius griovius“ MŽ; *gaubtuvas* „apdangalas, apsaugantis atskiras mašinos dalis bei atskirą detalę nuo dulkių bei atmosferos poveikio arba nuo mažų dinaminių smūgių“ MŽ, ChŽ, GŽ.

Šio tipo vediniai daromi iš galininkinių veiksmažodžių bendraties, pvz.: *apvers-tuvas* ChŽ (: *apvers-ti*), *dėtuvas* STŽ (: *dė-ti*), *grandytuvas* MŽ (: *grandy-ti*), *kirstuvas*

⁶ Kalboje, nors ir retokai, su priesaga *-tuvas* padaroma ir kitų reikšmių vedinių, žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, p. 333, Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Kaunas, 1943, p. 383, J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, II, Warszawa, 1965, p. 94–95.

GŽ (: *kirs-ti*), *liestuvas* STŽ (: *lies-ti*), *perkrautuvas* GŽ (: *perkrau-ti*), *plėstuvas* STŽ (: *plės-ti*), *raižytuvas* MŽ (: *raižy-ti*), *skėstuvas* GŽ (: *skės-ti*), *šaldytuvas* FŽ (: *šaldy-ti*), *šautuvas* SŽ (: *šau-ti*).

Pamatiniai veiksmažodžiai būna ir pirminiai, ir mišriniai, ir antriniai. Dažniausiai vediniai yra darybiškai susiję su nepriešdėliniais veiksmažodžiais. Tačiau beveik penktadalis šio tipo įrankių pavadinimų išvesta iš priešdėlinių veiksmažodžių, pvz.: *apdulkintuvas* ChŽ (: *apdulkinti*), *išelektrintuvas* FŽ (: *išelektrinti*), *nukreiptuvas* GŽ (: *nukreipti*), *pailgintuvas* GŽ (: *pailginti*), *perkaitintuvas* FŽ (: *perkaitinti*), *praplėstuvas* MŽ (: *praplėsti*), *užsuktuvus* GŽ (: *užsukti*). Yra atvejų, kai šalia nepriešdėlėtų vedinių tam pat reikalui pateikiami ir priešdėlėtieji, pvz.: (*ap*)*šviestuvas* STŽ, (*su*)*trintuvas* GŽ, (*su*)*žadintuvas* STŽ. Priešdėliniai veiksmažodžiai dažniau, matyt, pasirenkami dėl kitų kalbų terminologijos įtakos. Tokie terminai neretai yra nekūrybiški vertiniai, pgl. *опыливателъ* – *apdulkintuvas* ChŽ, *отвёртка* – *atsuktuvus* SŽ, *отклонитель* – *nukreiptuvas* GŽ ir kt.

-iklis

Priesagos *-iklis* vedinių, einančių įrankių pavadinimais, yra perpus mažiau, negu priesagos *-tuvas* vedinių. Beveik visi terminai, padaryti su priesaga *-iklis*, ir priklauso įrankių pavadinimų darybos būriui. Kitų darybinių reiškinių terminų (pavyzdžiui, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų) yra vos po vieną antrą.

Dažniausiai šios priesagos vediniai pavadinami įvairius prietaisus, jų dalis ir įnagius, kiek rečiau įrenginius. Be to, yra sudaryta kiek įvairių cheminių medžiagų pavadinimų pagal paskirtį. Šiaip kokių didesnių skirtumų tarp įrankių pavadinimų, išvestų su priesagomis *-tuvas* ir *-iklis*, nėra.

A. Prietaisai. Priesagos *-iklis* vediniai dažniausiai eina paprastesnių prietaisų arba įvairių prietaisų, mašinų ir pan. dalių pavadinimais. Pvz.: *čiulpiklis* MŽ, *daužiklis* STŽ, SŽ, *iškroviklis* STŽ, *jungiklis* FŽ, STŽ, *kaupiklis* STŽ, *keitiklis* FŽ, STŽ, *saugiklis* MŽ, STŽ, SŽ, *skaitiklis* ChŽ, FŽ, GŽ, STŽ, *stūmiklis* STŽ, *taikiklis* SŽ, *užkirtiklis* STŽ.

B. Įnagiai. Pvz.: *grandiklis* GŽ, MŽ, *rėžiklis* GŽ, *žiodiklis* SŽ.

C. Įrenginiai. Pvz.: *variklis* FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ.

D. Kitos priemonės. Pvz.: *džioviklis* „džiovinanti medžiaga“ ChŽ, *skiediklis* „praskiedžianti medžiaga“ ChŽ, *tirpiklis* „medžiaga, kuri tirpina“ ChŽ, FŽ, MŽ.

Šio tipo vediniai daromi iš galininkinių veiksmažodžių. Tie veiksmažodžiai dažniau (per tris penktadalius atvejų) yra pirminiai, likusieji (maždaug po vienodai) mišriniai ir antriniai, pvz.: *bandiklis* STŽ (: *bandyti*, *bando*, *bandė*), *ieškiklis* STŽ (: *ieškoti*, *ieško*, *ieškojo*), *laikiklis* ChŽ, STŽ (: *laikyti*, *laiko*, *laikė*), *tramdiklis* GŽ (: *tramdyti*, *tramdo*, *tramdė*); *emulsiklis* ChŽ (: *emulsinti*), *kabiklis* SŽ (: *kabinti*), *tirpiklis* ChŽ, FŽ, MŽ (: *tirpinti*).

Darybos pamatu imamas būtasis kartinis laikas, tai rodo *daviklis* FŽ, STŽ (: *davė*, *duoti*, *duoda*), *iškroviklis* STŽ (: *iškrovė*, *iškrauti*, *iškrauna*), *kėliklis* GŽ, MŽ, SŽ (: *kėlė*, *kelti*, *kelia*), *kirtiklis* STŽ, SŽ (: *kirto*, *kirsti*, *kerta*), *pioviklis* GŽ (: *piovė*, *piauti*, *piauna*), *skėtiklis* GŽ (: *skėtė*, *skėsti*, *skečia*), *skyriklis* STŽ (: *skyrė*, *skirti*, *skiria*), *stūmiklis* STŽ (: *stūmė*, *stumti*, *stumia*). Antrinės veiksmažodžių priesagos į

vedinius nepereina, plg.: *gramzdiklis* SŽ (: *gramzd-ino*), *saugiklis* MŽ, STŽ, SŽ (: *saug-ojo*).

Maždaug ketvirtadalis vedinių remiasi priešdėliniais veiksmažodžiais, pvz.: *įspaudiklis* GŽ, *nukreipiklis* STŽ, *paleidiklis* STŽ, *perjungiklis* FŽ, STŽ, *pertraukiklis* FŽ, STŽ, SŽ, *prispaudiklis* STŽ, *sugėriklis* STŽ, *užkirtiklis* STŽ. Kartais žodynuose pateikiamos gretimybės, pvz.: (*iš*)*jungiklis*, (*nu*)*metiklis*, (*nu*)*stūmiklis*, (*su*)*jungiklis* (visi STŽ). Priešdėlėtų įrankių pavadinimų nemaža dalis gali būti atsiradusi pamorfemiui verčiant kitų kalbų terminus, plg. *разбавитель* – *praskiediklis* ChŽ, *перыватель* – *pertraukiklis* FŽ, STŽ, SŽ. Tačiau aklaui sekti kitų kalbų terminų sandara netinka, pavyzdžiui, rusų kalbos veiksmažodžiai *перывать* ir *разбавить* be priešdėlių apskritai nevartojami. Kartais kalboje be reikalo gausinamos gretimybės, pavyzdžiui, šalia vartojamų terminų *skiediklis* ChŽ, *stūmiklis* STŽ sudaromi tam pat reikalui dar ir *praskiediklis*, *nustūmiklis*. Turint galvoje, kad lietuvių kalboje nelinkstama su priesaga *-iklis* žodžius daryti iš priešdėlinių veiksmažodžių, ir terminologijoje reiktų elgtis atsargiau, apdairiau. Jei su tuo pačiu prietaisu, pavyzdžiui, ir įjungiamo, ir perjungiamo, ir išjungiamo, visai netikslu vietoj vieno termino *jungiklis* vartoti net tris ar keturis (*jungiklis*, *įjungiklis*, *perjungiklis*, *išjungiklis*).

-tukas

Priesagos *-tukas* vediniai terminologijoje vartojami beveik šešis kartus rečiau, negu dariausio tipo su priesaga *-tuvas* vediniai. Su šia priesaga padaryti įrankių pavadinimai žymi tik įnagius bei įvairius smulkius prietaisus ir jų dalis. Pvz.: *kištukas* STŽ, *laužtukai* SŽ, *mygtukas* STŽ, SŽ, *plaktukas* GŽ, MŽ, STŽ, *segtukas* SŽ, *smeigtukas* STŽ, SŽ, *trauktukas* SŽ. Prie įrankių pavadinimų darybiškai šliejasi ir keletas botanikos terminų (BŽ), kuriais žymimos tam tikros augalų dalys, pvz.: *gnybtukas* „įtaisas, kuriuo *Asclepiadaceae* (Klemalinių) šeimos žiedadulkių kamuolėliai prisikabina prie vabzdžių kojų“, *kibtukai* „lapų metamorfozės padariniai, kuriais augalas prikimba prie atramos; jie užsibaigia siurbtukais“, *siurbtukas*, *-ai* „parazitinių augalų išaugos, kuriomis siurbiamos maisto medžiagos iš augalo-maitintojo ląstelių“, *skristukas* „sėklos arba vaisiaus priedėlis, tarnaujantis skridimui, t. y. pernešimui su vėjo pagalba“.

Šio tipo vediniai daromi iš galininkinių pirminių veiksmažodžių bendraties, pvz.: *lietukas* STŽ (: *lies-ti*), *nuleistukas* SŽ (: *nuleis-ti*), *spaustukas* ChŽ, STŽ (: *spausti*). Daryboje nelinkstama remtis priešdėliniais veiksmažodžiais. Trejetas priešdėlinių veiksmažodžių vedinių (*įjungtukas* MŽ, *išjungtukas* MŽ, *nuleistukas* SŽ) gali būti laikomi darybos išimtimis.

-tas

Priesagos *-tas* įrankių pavadinimų darybos tipas terminologijoje yra neaktyvus, nors vedinių skaičiumi jis yra ketvirtas (13 skirtingų vedinių). Pavadinami įnagiai arba paprasti (nesudėtingai padaryti ir vartojami) prietaisai, pvz.: *gaubtas* ChŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, *gnybtas* STŽ, *plaktas* „didelis kūjis“ MŽ, GŽ, *raktas* STŽ, *svertas* SŽ.

Vedinių daryboje dalyvauja galininkiniai, dažniausiai pirminiai veiksmažodžiai. Su antriniais veiksmažodžiais susiję tik *raktas* STŽ, *užraktas* STŽ, SŽ ir *žibintas* SŽ. Pamatine lytimi imama bendratis, plg.: *apsiaustas* GŽ (: *apsiaus-ti*), *grįstai* MŽ (: *grįs-ti*), *spąstai* STŽ (: *spęs-ti*). Pora vedinių remiasi priešdėliniais

veiksmazodžiais (*apsiaustas, užraktas*). Keleto vedinių daryboje dalyvauja šaknies balsių kaita, pvz.: *grąžtas* GŽ (: *gręžti*), *spąstai* STŽ (: *spęsti*), *sraigtas* FŽ, MŽ, STŽ (: *sriegti*), *varžtas* MŽ, STŽ, SŽ (: *veržti*). Šie vediniai šaknies balsiais sutampa su nurodytų veiksmazodžių kartotiniais atitikmenimis (*grąžyti, sraigyti, varžyti*).

-alas

Nors literatūrinėje kalboje su priesaga *-alas* ir nemažai vartojama žodžių, tačiau įrankių pavadinimų su ja padaryta nedaug. Su šia priesaga padaryti terminai (12 skirtingų vedinių) pirmiausia žymi įvairias apdengimo priemones, pvz.: *apdangalas* MŽ, SŽ, *apvalkalas* GŽ, STŽ, *užvalkalas* STŽ, SŽ. Darybiškai įrankių pavadinimais laikytini ir botanikos terminai *apdangalas* „sėklapradžio apvalkalas, iš kurio, sėklai vystantis, susidaro jos luobelė < ... >“, *apvalkalas* „1. minkštas, dažniausiai baltos spalvos micelio sluoksnis, ištiesai apgaubiantis kai kurių bazidiomicetų jauną besivystantį vaisiakūnį; 2. kai kurių *Lepidodendrales* atstovų sporanges dengiantis sluoksnis“. Kiti šios priesagos vediniai reiškia įvairius cheminius junginius (medžiagas), vartojamus priemonėmis pamatiniu veiksmazodžiu pasakomam veiksmui atlikti, pvz.: *degalai* ChŽ, MŽ, *dulkalai* „miltelių pavidalo cheminės medžiagos, vartojamos augalų dulkinimui prieš ligų sukėlėjus arba kenkėjus“ BŽ, *ryškalas* ChŽ, *tepalas* ChŽ, GŽ, SŽ.

Šio tipo vedinių pamatiniai veiksmazodžiai yra galininkiniai ir dažniausiai pirminiai. Cheminių medžiagų pavadinimai darybiškai yra susiję su nepriešdėliniais veiksmazodžiais, o apdengimo priemonių pavadinimai – su priešdėliniais (be to, jiems būdinga šaknies balsių kaita). Antrinių veiksmazodžių priesagos daryboje nedalyvauja, plg.: *ryškalas* ChŽ (: *ryškinti*), *žibalas* ChŽ (: *žibinti*).

Kitos priesagos

Įrankių pavadinimų padaryta dar su 21 priesaga. Visos jos terminologijoje yra retokos, nors su kai kuriomis padaroma ir naujų terminų. Iš viso šias priesagas nagrinėjamuose žodynuose turi 66 vediniai, arba apie 22% visų pateiktųjų įrankių pavadinimų.

- eklis : *atplėšeklis* GŽ, *grūdekis* ChŽ, *kabeklis* MŽ, *kebeklis* MŽ, *žymeklis* SŽ.
- enas : *velenas*⁷ GŽ, MŽ.
- ikas : *vilkikas* MŽ, SŽ.
- ilas : *kretilas* GŽ.
- yklė : *gaudyklė* ChŽ, STŽ, *mėtyklė* SŽ, *rodyklė* FŽ, STŽ, SŽ, *svarstyklės* ChŽ, FŽ, STŽ, SŽ, *šokyklė* SŽ.
- klas : *dėklas* SŽ, *ginklas* SŽ, *idėklas* STŽ, *irklas* SŽ, *padėklas* STŽ, *paminklas* LŽ, *turėklai* SŽ. Darybiškai įrankio pavadinimas yra ir botanikos terminas *irkilai* „drugiško vainikėlio du šoniniai vainiklapiai, panašūs į laivėlio irklus“, tačiau jis terminologijoje vartojamas perkeltine reikšme.
- klė : *kėtoklė* SŽ, *matuoklė* MŽ, STŽ, SŽ, *sūpuoklės* SŽ, *svyruoklė* FŽ, *važiuoklė* MŽ.
- klis : *alsuoklis* SŽ, *matuoklis* STŽ, *skaičiuoklis* STŽ, *treniruoklis* SŽ.
- las : *siūlas* STŽ.
- lė : *replės* STŽ, *terkšlė* SŽ, *veržlė* STŽ, SŽ, *žnyplės* GŽ.
- lys : *kablys* GŽ, MŽ, SŽ, *kaplys* GŽ, „įrankis kietai ar įšalusiai žemei, ledams ir kt. kirsti; kirtiklis“ MŽ, *kreiplys* GŽ, *siurblys* ChŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, *sprenglys* GŽ.

⁷ Pr. Skardžius „Lietuvių kalbos žodžių daryboje“ p. 229 sieja su *velt*.

- oklis : *riboklis STŽ, stūmoklis FŽ, STŽ, SŽ.*
- onas : *žiūronas FŽ, SŽ.*
- stas : *plaustas SŽ.*
- stis : *paramstis GŽ, ramstis MŽ, STŽ, SŽ, svarstis ChŽ, FŽ, SŽ, tvarstis SŽ, varstis SŽ.*
- štas : *graibštas SŽ.*
- ta : *juosta FŽ, STŽ, SŽ.*
- tė : *apjuostės SŽ, apmautė SŽ, liniuotė STŽ.*
- tis : *dangtis STŽ, SŽ, kaištis MŽ, STŽ, kyštis STŽ, naščiai FŽ, sagtis SŽ, skląstis STŽ, spengtis MŽ.* Vediniai būna vyriškosios (I linksniuotės) arba moteriškosios (III linksniuotės) giminės.
- tuvė : *brandintuvė „indas vaisiams nokinti <...>“ ChŽ, dėtuvė SŽ, gertuvė SŽ, grūstuvė ChŽ, perplautuvė GŽ, semtuvė SŽ, verstuvė MŽ.*
- urys : *švyturyš SŽ.*

Daugumos šių priesagų vediniai yra įvairių įnagių bei nesudėtingų prietaisų (kartais ir jų dalių) pavadinimai. Darybos polinkiais iš esmės nesiskiria nuo daresniųjų tipų.

Netaisyklingas priesagų -tojas ir -ėjas vartojimas

Su šiomis priesagomis paprastai yra sudaromi veikėjų ir žymiai rečiau veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, tačiau yra kiek vedinių, reikšmė priartėjančių prie įrankių pavadinimų arba tiesiog pavadinančių įrankius, pvz.: *spinduliuotojas FŽ, nešėjas FŽ*. Tam tikrais priemonių pavadinimais gali būti laikomi ir įvairiems padariniams sukelti vartojamų medžiagų pavadinimai, pvz.: *lėtintojas „medžiaga, lėtinanti procesą“ ChŽ, FŽ, minkštintojas „minkštėjimą sukelianti medžiaga“ ChŽ, nusodintojas „nusodinimui vartojamas reagentas“ ChŽ, pagreitinantojas „medžiaga, pagreitinanti reakciją“ ChŽ, putintojai ChŽ, paralyžiuotojas „medžiaga, sustabdanti fermentų veikimą“ ChŽ; perkėlėjas „medžiaga, perkelianti atomus, grupes iš vieno junginių į kitus“ ChŽ, sugėrėjas ChŽ* ir kt. Tokios darybos terminų įvairiuose spaudiniuose yra vartojama ir daugiau, vartojama jų ir šnekamojoje kalboje. Visi jie yra verste išversti iš kitų kalbų atitinkamų terminų, jų daryba nesutinka su lietuvių kalbos žodžių darybos normomis. Be to, toks priesagų -tojas ir -ėjas vedinių vartojimas neatitinka ir terminologijos keliamų reikalavimų. Dėl to terminų darybai šitoks priesagų -tojas ir -ėjas vartojimas negali būti teikiamas. Lietuvių kalba yra labai priesaginga, tad neturėtų būti sunku minėtais atvejais specializuoti kitas priesagas (pavyzdžiui, medžiagų, skirtų kuriam nors veiksmui, pavadinimai neretai daromi su priesaga -alas).

VEIKĖJŲ IR VEIKSMAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Šio darybos būrio vedinių reikšmė nėra visai vienoda. Dažnesni terminologijoje yra veikėjų pavadinimai, tai yra vediniai, žymintys pamatiniais veiksmažodžiais reiškiamų veiksmų atlikėjus (paprastai asmenis). Kiti vediniai apibūdina asmenis, kitokias gyvas būtybes arba daiktus, rodydami, kad šiems yra būdinga iš tam tikro veiksmo ar būsenos kylanti ypatybė, pvz.: *patikėtinis TŽ, rašeiva LŽ, ropLIAI GŽ, raliuotinė LŽ*. Lietuvių kalbotyroje tokius vedinius nuo tikrųjų veikėjų pavadinimų atskyrė V. Urbutis⁸.

⁸ Žr. V. Urbutis, Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai, „Kalbotyra“, III, Vilnius, 1961, p. 36.

Didesniu įvairumu veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimų daryba terminologijoje nepasižymi. Dauguma vedinių (apie 60% iš bendro kiekio 248) yra padaryta su dviem dariausiomis priesagomis *-tojas*, *-a* ir *-ėjas*, *-a*, iš jų *-tojas*, *-a* beveik dvigubai dažnesnė. Kitos dar kiek dažniau vartojamos priesagos yra *-tinis*, *-ė* ir *-ovas*, *-ė* (apie 15% vedinių). Didesnė pusė darybos tipų (15 iš 27) turi vos po 1—2 vedinius.

Literatūrinėje kalboje veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimų daryba yra daug įvairesnė. Nemažai daliai vedinių būdinga neigiama, menkinamoji reikšmė. Itin išplėtotas yra toks asmenų vadinimas. Terminologijoje tokie darybos tipai, galima sakyti, nebūdingi. Pavyzdžiui, antrasis pagal darumą literatūrinėje kalboje priesagos *-ėlis*, *-ė* tipas, kurio vediniams dažniausiai ir būdinga menkinamoji reikšmė, nagrinėjamuose terminų žodynuose atstovaujamas tik vieno botanikos termino *išli-kėlis* „kurios nors teritorijos floroje iki šiol išlikusi augalų rūšis, praeities gadynėse turėjusi žymiai didesnę arealą arba buvusi labiau paplitusi toje teritorijoje“.

-tojas, -a

Šis tipas yra dariausias veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimų daryboje (beveik du penktadaliai visų šio būrio vedinių). Dauguma vedinių pavadinama asmenis, kurie yra pamatiniu veiksmožodžiu pasakomo veiksmo atlikėjai. Asmenų santykis su veiksmu yra nevienodas. Vieni vediniai pavadinami asmenis pagal veiksmą, susijusį su nuolatinėmis jų pareigomis, užsiėmimu, pvz.: *algoritmuotojas* STŽ, *braižytojas* STŽ, *brokuotojas* EŽ, *dėstytojas* SŽ, *gamintojas* EŽ, *kalkuliotojas* EŽ, *koduotojas* STŽ, *normuotojas* EŽ, *planuotojas* EŽ, STŽ, *projektuotojas* EŽ, STŽ, *rašytojas* LŽ, *tardytojas* TŽ, *vairuotojas* SŽ. Kiti vediniai asmenis pavadinami pagal tam tikrą jų padėtį, dažniausiai nesusijusią su darbu, pareigomis ir kylančią iš nuolatinio ar nepastovaus, kartais gali būti ir vienkartinio tam tikro veiksmo atlikimo, pvz.: *dovamotojas* TŽ, *grobstytojas* EŽ, TŽ, *idukrintojas* TŽ, *įgaliojas* EŽ, TŽ, *išūnytojas* TŽ, *įvaikintojas* TŽ, *kovotojas* SŽ, *liudytojas* TŽ, *mokėtojas* EŽ, TŽ, *nuomotojas* EŽ, TŽ, *nugalėtojas* SŽ, *pasakotojas* LŽ, *skaitytojas* LŽ, *skolintojas* EŽ, TŽ, *tarnautojas* EŽ, TŽ, *vartotojas* EŽ, STŽ. Vedinių, kurie yra artimesni veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimams, vartojama tik keletas, pvz.: *gyventojas* EŽ, TŽ, *paveldėtojas* TŽ, *turėtojas* EŽ, TŽ. Visai retai priesagos *-tojas*, *-a* vediniais pavadinami ne asmenys, pvz.: *atrajotojai* (Ruminantia) GŽ, *dulkintojas* „žiedo dulkių pernešėjas (vabzdžiai, vėjas, vanduo)“ BŽ. Kartais ši priesaga netaisyklingai pavartojama įrankių pavadinimams bei jiems artimos reikšmės vediniams daryti⁹.

Visų nagrinėjamų terminų pamatiniai veiksmožodžiai yra antriniai arba mišriniai, t. y. bendratyje turi priesagas. Daryboje dalyvaujanti veiksmožodžių lytis yra bendratis, ir šiuo atveju pamatiniai vedinių kamienai visais atvejais sutampa su morfologiniais bendračių kamienais. Pažymėtina, kad nevengiama pamatiniais žodžiais imti ir veiksmožodžių, turinčių ryškius ankstesnių darybos laipsnių afiksus. Dėl to dalyje vedinių susidaro nemaža darybos afiksų grandinė, pvz.: *ir-ti* : *ir-klas* : (*ir-kl*)-*uo-ti* : | (*ir-kl*)-*uo*|-*tojas* SŽ, *vert-ė* : *pri-vert-ė* : (*prie-vart*)-*a* : (*prie-vart*)-*au-ti* : | (*prie-vart*)-*au*|-*tojas* TŽ, *lyg-us* : (*lyg-in*)-*ti* : *iš*-(*lyg-in*)-*ti* : | *iš*-(*lyg-in*)-*tojas* STŽ.

⁹ Apie tai plačiau rašoma skyriuje „Įrankių pavadinimai“.

Šio tipo vediniai dažniausiai daromi iš galininkinių veiksmažodžių, tačiau, reikalui esant, pasiremama ir negalininkiniais (kiek per dešimtadalį vedinių), pvz.: *fechtuotojas SŽ, lupikautojas EŽ, TŽ, piktnaudžiautojas TŽ, sklandytojas SŽ, stažuotojas SŽ, TŽ*.

Maždaug ketvirtadalio vedinių pamatiniai veiksmažodžiai turi priešdėlius, pvz.: *aprūpintojas EŽ, atstatytojas STŽ, įkainotojas EŽ, STŽ, TŽ, įkaltintojas TŽ, iš-eikvotojas EŽ, TŽ, išieškotojas TŽ, nemokėtojas EŽ, perrašinėtojas LŽ, pristatytojas EŽ, sudarytojas LŽ, STŽ, užsakytojas EŽ, užstatytojas TŽ*. Atskirais atvejais remtis priešdėliniais veiksmažodžiais yra būtina. Taip būna visų pirma tuomet, kai priešdėliniai veiksmažodžiai yra igavę naują leksinę reikšmę, pvz.: *įgaliotojas EŽ, TŽ (: įgalioti), išnaudotojas EŽ, TŽ (: išnaudoti „eksplloatuoti“), nugalėtojas SŽ, pavaduotojas TŽ*. Tačiau kai tokio būtinumo nėra, remtis priešdėliniais veiksmažodžiais reikia atsargiau. Tai akivaizdžiausiai rodo ir liaudies, ir literatūrinės kalbos, ir pagaliau pačios terminologijos priesagos *-tojas, -a* vedinių darybos praktika. Juk kopijuodamas, meškeriodamas, rašydamas ar skaitydamas žmogus ir nukopijuoja, sumeškerioja, parašo ar perskaito, tačiau vadinamas vis dėlto *kopijuotoju LŽ, meškeriotu SŽ, rašytoju LŽ ir skaitytoju LŽ*. Yra terminų, kurie visai aiškūs ir tikslūs būtų ir be priešdėlių, pvz.: *aprūpintojas EŽ (= rūpintojas), (iš)eikvotojas EŽ (plg. eikvotojas TŽ), įvertintojas EŽ (plg. vertintojas LŽ), (iš)lygintojas STŽ, pristatytas „доставщик“ EŽ* ir kt.

-ėjas, -a

Šios priesagos vediniams būdinga lygiai tokia pat reikšmė, kaip ir aptartosios priesagos *-tojas, -a* vediniams. Vos ne visi vediniai yra tikrieji veikėjų pavadinimai. Asmenys pavadinami ir pagal jų nuolatinį užsiėmimą, veiklą ar padėtį, ir pagal ilgesnį ar trumpesnį laiką atliekamą veiksmą (gali būti tas veiksmas ir vieną kartą teatliekamas). Pvz.: *draudėjas EŽ, TŽ, engėjas TŽ, grėžėjas GŽ, MŽ, įskundėjas TŽ, kūrėjas LŽ, lošėjas STŽ, padėjęjas TŽ, pardavėjas EŽ, TŽ, patarėjas EŽ, LŽ, TŽ, pervežėjas TŽ, pirkėjas EŽ, TŽ, puolėjas SŽ, rinkėjas LŽ, TŽ, skelbėjas LŽ, slėpėjas TŽ, steigėjas EŽ, TŽ, teisėjas STŽ, SŽ, TŽ, tiekėjas EŽ, TŽ, vedėjas EŽ, STŽ, TŽ, veikėjas LŽ, žaidėjas STŽ, SŽ*. Veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimu galima laikyti nebent terminą *mėgėjas*, kuriuo žymimas sportininkas ne atlieka kurį nors veiksmą, bet tik turi tokią iš veiksmo kylančią ypatybę. Pasitaiko terminų, kuriuos labiau tinka laikyti įrankių pavadinimais. Tai netaisyklingi vediniai.

Vediniai daromi iš pirminių veiksmažodžių (išimtis, gal būt, *globėjas TŽ*). Priesagų *-tojas, -a* ir *-ėjas, -a* vaidmuo sutampa, jos skiriasi iš esmės tik pamatiniais veiksmažodžiais. Tik abi kartu jos tegali apimti visą veiksmažodžių įvairovę. Pamatiniai veiksmažodžiai dažniausiai yra galininkiniai, išimtį sudaro keletas vedinių, pvz.: *čiuožėjas SŽ, kenkėjas TŽ*. Darybos pamatu imamas būtasis kartinis laikas, tai aiškiai matyti iš šių pavyzdžių: *dėjėjas SŽ (: dėjo, dėti, deda), gavėjas EŽ, STŽ (: gavo, gauti, gauna), gynėjas SŽ, TŽ (: gynė, ginti, gina), išdavėjas EŽ (: išdavė, išduoti, išduoda), igijėjas TŽ (: igijo, igyti, igyja), leidėjas LŽ (: leido, leisti, leidžia), priėmėjas EŽ, STŽ (: priėmė, priimti, priima), skundėjas TŽ (: skundė, skusti, skundžia)*.

Netoli pusės vedinių pamatiniai veiksmažodžiai yra priešdėliniai. Ne vienu atveju remtis priešdėliniais veiksmažodžiais reikia dėl to, kad jie turi skirtingas leksi-

nes reikšmes, pvz.: *igijėjas TŽ, padėjęjas TŽ, pardavėjas EŽ, TŽ, pareiškėjas EŽ, TŽ, pranešėjas TŽ*. Kartais priešdėliniu veiksmažodžiu tiksliau apibūdinamas pavadinamojo asmens veiksmas, pvz.: *perėmėjas STŽ, TŽ, perteikėjas STŽ*. Taip atskirais atvejais susidaro vienašaknių terminų būreliai, pvz.: *išdavėjas EŽ, padavėjas EŽ, pardavėjas EŽ, TŽ; pirkėjas EŽ, TŽ, išpirkėjas EŽ, supirkėjas EŽ*. Tačiau ne visuomet, kai remiamasi priešdėliniais veiksmažodžiais, tai būtina. Pavyzdžiui, terminai *pasekėjas LŽ, pažeidėjas TŽ* vartosenos įteisinti iš priešdėlinių veiksmažodžių, tačiau tą patį būtų reiškę ir atitinkami nepriešdėlinių veiksmažodžių vadiniai. Visai netikslu žodynuose pateikinti terminų variantus, pvz.: *(su)rinkėjas EŽ*. Priešdėlinio ar nepriešdėlinio veiksmažodžio rinkimasis termino darybai turi būti visais atžvilgiais pagrįstas.

-tinis, -ė

Su priesaga *-tinis, -ė* yra padaromi tik veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Didesnė dalis (beveik du trečdaliai) nagrinėjamuose žodynuose pateiktų terminų yra įvairių negyvų dalykų pavadinimai. Likusieji vadiniai pavadiną asmenis. Asmenys ir kiti dalykai dažniausiai žymimi pagal jų turimas ypatybes, kilusias iš kitų veikėjų atitinkamo veiksmo, kuris pasakomas pamatiniu veiksmažodžiu. Vadinasi, šio tipo vadiniai pavadiną iš šono gauto veiksmo ypatybės turėtojus. Pvz.: a) *atleistinis EŽ, globotinis TŽ, įgaliotinis EŽ, TŽ, išlaikytinis EŽ, TŽ, ištuoktinis TŽ, patikėtinis TŽ, sutuoktinis, -ė TŽ*; b) *atmintinė LŽ, gaubtinė STŽ, išvestinė STŽ, išklotinė GŽ, STŽ, kreiptinė STŽ, raliuotinė LŽ, rinktinė LŽ, SŽ, skeltinė* „atskelta, be veido oda“ *ChŽ*. Visi negyvų dalykų pavadinimai būna vienos kurios giminės. Tik vieno kito vedinio reikšmė išplaukia iš patiems pavadinamiesiems dalykams būdingų veiksmų, pvz.: *gaubtinė STŽ*.

Vediniai daromi iš įvairios sandaros veiksmažodžių, tačiau dažniausiai (dviem trečdaliais atveju) remiamasi pirminiais veiksmažodžiais. Asmenų pavadinimus labiau linkstama daryti iš antrinių bei mišrinių veiksmažodžių, o negyvų dalykų pavadinimai dažniau daromi iš pirminių veiksmažodžių. Keleto vedinių pamatiniai veiksmažodžiai yra negalininkiniai, pvz.: *atsimestiniai EŽ, TŽ, griaustinis FŽ, GŽ, išvyktinis EŽ*.

Nurodytasis reikšmės pobūdis (pavadinama ne pagal paties pavadinamojo atliekamą veiksmą) priesagos *-tinis, -ė* vedinius sieja su neveikiamosios rūšies dalyviais. Iš tiesų ne vienas šio tipo vedinys iš neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių ir bus kilęs, pvz.: *apgyvendintinis TŽ, įgaliotinis EŽ, TŽ, rinktinė LŽ, SŽ, skeltinė ChŽ, sutuoktinis TŽ*. Tokiu atveju juos tektų laikyti priesagos *-inis, -ė* vediniais. Tačiau, kita vertus, dalis vedinių aiškesnio reikšmės ryšio su tais dalyviais neturi, o kai kuriuose jo iš viso nėra, pvz.: *atmintinė LŽ, griaustinis FŽ, GŽ, išvyktinis EŽ*. Terminai *globotinis TŽ, išlaikytinis EŽ, TŽ* reikšmė labiau siejasi su neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviais. Tad turint tai galvoje, visus tokius vedinius patogiau sia ir, matyt, tiksliausia laikyti esant padarytus su priesaga *-tinis, -ė* iš bendraties, nes tik su šia forma darybiškai visus vedinius ir tegalima susieti. Veiksmo rezultato pavadinimams artimas botanikos terminas *veltinys* „ilgų susivėlusių plaukelių visuma augalo lapo paviršiuje“ gali būti suterminintas paprastas žodis.

-ovas, -ė

Šio tipo vedinių terminų žodynuose pateikiama nedaug. Vediniai dažniausiai pavadina asmenis, kurie atlieka pamatiniais veiksmažodžiais žymimus veiksmus, pvz.: *atsakovas TŽ, ieškovas TŽ, užsakovas TŽ, vadovas EŽ, STŽ, SŽ, valdovas TŽ, varovas SŽ, varžovas SŽ, žiūrovas SŽ*. Tai veikėjų pavadinimai. Keletas vedinių eina veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais, jų tarpe vienas žymi asmenį (*žinovas TŽ*), o kiti negyvus dalykus, pvz.: *palydovas* „minerale esančios kitų mineralų priemaišos“ *ChŽ, palydovai* (chromosomų) „maži branduoliniais dažais nusidažantys kūneliai, plonu siūleliu prikabinoti chromosomos gale“ *BŽ, vadovas* „путеводитель; справочник“ *LŽ, valdovė* „ферзь“ *SŽ*.

Matyt, labiau linkstama vedinius daryti iš mišrinių veiksmažodžių, nors padaroma ir iš kitokių. Veiksmažodžių priesagos į vedinius nepereina. Dauguma vedinių remiasi nepriešdėliniais veiksmažodžiais.

Darybiškai išsiskiria *rangovas EŽ, TŽ*. Šį terminą, matyt, reikia sieiti su daiktavardžiu *ranga* „3. kokių nors darbų atlikimas pagal užsakymą“ *DŽ 650*.

Kitos priesagos

Su likusiomis 23 priesagomis padaryta mažiau negu po 10 vedinių, o didesnė jų dalis (15) teišskiriama 1–2 terminuose. Iš viso šiems darybos tipams priklauso 62 vediniai (25% visų veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų būriui priklausančių vedinių).

- alas** : *kvepalai ChŽ*.
- čius** : *lipčius* „kukringi (saldūs) ekskretai, išsiskiriantys smulkesnių ar stambesnių lašelių pavidalu augalų paviršiuje, pvz., skysčio lašeliai, kurie išsiskiria ant skalsių užpultų javų varpų“ *BŽ*.
- eiva** : *rašeiva LŽ*.
- ekšnis** : *gulekšnis GŽ*.
- enė** : *verdenė GŽ*. Šį vedinį galima laikyti ir vietos pavadinimu.
- etas** : *verpetas GŽ, MŽ, SŽ*.
- ėlis** : *išlikėlis BŽ*.
- ikas** : Pavadinami asmenys, pvz.: *bėgikas SŽ, draudikas TŽ, ėjikas SŽ, plaukikas SŽ, rinkikas TŽ*, kitokie gyviai, pvz.: *graužikai* (Bodentia) *GŽ, SŽ, skalikas SŽ*, ir negyvi dalykai (tam tikros cheminės medžiagos), pvz.: *apgavikas* „blizgantis mineralas“ *ChŽ* (vartosenai žodyne tam reikalui geresniu laikomas terminas *blizgis*), *drumstikai ChŽ*.
- iklis** : *rodiklis FŽ, GŽ, STŽ, SŽ*.
- inys** : *pasiuntinys TŽ, pavaldinys TŽ* (neteikiamas vartoti), *samdinys EŽ, valdinys TŽ; čiužinys MŽ, SŽ*. Pavadinami asmenys ir retkarčiais kitokie dalykai.
- kliai** : *arkliai* (Equidae) *GŽ, rykliai* (Selachii) *GŽ*. Pažymėtina, kad kaip tam tikri sistematikos vienetų pavadinimai jie yra ne naujai padaryti, o vartojami daugiskaita (taip pat ir rusų terminologijoje, pvz.: *лошадь, окунь*). Lietuvių terminologijoje šiam reikalui įprastesni yra vediniai su priesaga *-iniai* (žr. vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų skyriuje).
- lys** : *pirklys EŽ, šaulys SŽ, vedlys SŽ; ropliai* (Reptilia) *GŽ; čiurkšlys* „fontanas“ *MŽ, krioklys* „vieta, kur vanduo staiga krinta žemyn“ *MŽ, GŽ*.
- na** : *čerksna GŽ*.
- okliai** : *klajokliai EŽ*.
- snys** : *veiksnys BŽ, EŽ, STŽ*.
- šna** : *lipšna GŽ*.
- tys** : *pintys* (Porifera, Spongia) *GŽ*.

- ulys : *atspindulys* ChŽ, *iškyšulys* MŽ, *kyšulys* GŽ, *riedulys* GŽ, MŽ, SŽ, *ritulys* SŽ, *rutulys* GŽ, SŽ, *skritulys* STŽ, SŽ, *spindulys* FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ.
- ūnas : *lakūnas* SŽ, *skraidūnas* TŽ; *augūnas* „vegetatyviniu veisimo būdu (atlankomis, auginiais, atžalomis) gautas augalas“ BŽ, *perėjūnai* „užneštiniai, pastoviai neįsikūrę kurioje nors teritorijoje augalai, kurie atsitiktinai kuriam laikui pasirodo kai kuriose vietovėse ir paskui vėl išnyksta“ BŽ.
- uoklė : *spyruoklė* STŽ.
- uolis, -ė : *burbuolė* BŽ, *krituolis* „skynimo nunokimo laipsnio nesulaukęs arba nunokęs vaisius, kuris savaime atsiskyrė nuo vaisiaus šakutės“ BŽ, *skraiduolė* SŽ, *žinduoliai* (Mammalia) GŽ.
- uonis(-ys) : *atlikuonis* GŽ, *deguonis* ChŽ, GŽ, SŽ, *grobuonis* (Carnivora) GŽ.
- utis, -ė : *drebučiai* ChŽ, „*gurgučiai*“ ChŽ, *kabutė* SŽ, *kabutės* STŽ, *likutis* ChŽ, *sukutis* SŽ, *žėrutis* ChŽ, GŽ, STŽ, *žvangutis* SŽ.

Dauguma šių priesagų vedinių yra veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Tik su priesagomis *-ikas*, *-lys*, *-ūnas* yra padaryta ir veikėjų pavadinimų. Dalis čia minimų priesagų vedinių yra paimti iš neterminologinės leksikos. Tai, matyt, pasakytina apie priesagų *-alas*, *-etas*, *-kliai*, iš dalies *-ulys* ir kai kurių kt. vedinius. Atskirais atvejais vedinių daryba nebe visai aiški.

VEIKSMO REZULTATO PAVADINIMAI

Šis darybos būrys apima terminus, kurių darybinė reikšmė yra pamatiniu veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo padarinio ar objekto žymėjimas. Tokių su priesagomis padarytų vedinių terminų žodynuose yra palyginti nedaug — iš viso 224. Vediniai padaryti su 48 priesagomis, tačiau su dauguma jų yra sudaryta vos po vieną ar keltą vedinių. Labiausiai paplitusi čia yra priesaga *-inys* (apie trečdalis vedinių), kitos kiek daresnės priesagos yra *-alas*, *-muo (-menys)*, *-tis*. Su šiomis keturiomis priesagomis sudaryta trys penktadaliai visų šiam būriui priklausančių terminų.

-inys

Per trečdalį veiksmo rezultato pavadinimų yra padaryta su priesaga *-inys*. Didžioji šio tipo vedinių dalis turi veiksmo rezultato reikšmę, t. y. pavadina įvairius konkrečius dalykus, kurie yra pamatiniais veiksmažodžiais reiškiamų veiksmų padariniai. Pvz.: *auginys* „stiebo ar šaknies dalis, paruošta sodinimui — tai vegetatyvinio dauginimo priemonė, pagrįsta augalo sugebėjimu regeneruoti“ BŽ, *grėžinys* GŽ, „žemės grėžimo įrankiais padaryta gili apskrito skerspiūvio skylė“ MŽ, *grindinys* SŽ, „akmenimis grįstas kelias, gatvė“ MŽ, *junginys* STŽ, SŽ, „vienodų molekulių visuma“ ChŽ, *karšinys* „karšimo mašinos išleidžiamas pūsgaminis; iškarštų, silpnai sukibusių, daugiausia išilgine kryptimi orientuotų plaušelių juosta“ ATŽ, *kasinys* EŽ, GŽ, „iškastoji ertmė žemės paviršiuje arba praėjimai (koridoriai) požemyje“ MŽ, *rentinys* „1. šulinio rentinys; 2. užpildytas akmenimis rentinys — statybinė konstrukcija upių reguliavimo įrenginiams“ MŽ, *skiedinys* GŽ, „rišamosios medžiagos mišinys su smėliu ir vandeniu“ ChŽ, *skiepinys* „suskiepytos dviejų augalų dalys, iš kurių viena turi išauginti šaknis, o kita — orutinę dalį, pvz., juodojo serbento ir agrasto suskiepyti skiepūgliai“ BŽ, *telkinys* „naudingų iškasenų susikaupimo vieta“ ChŽ, GŽ, MŽ, *tvenkinys* GŽ, „dirbtinis vandens telkinys, susidaręs užtvėnkiant upę ar kitą vandens srautą“ MŽ.

Tik nedidelė vedinių dalis turi aiškesnę veiksmo objekto reikšmę, pvz.: *atėminys* STŽ, *ieškinys* EŽ, TŽ, *siuntinys* EŽ, *šovinys* SŽ, *taikiny* STŽ, SŽ. Pasitaiko vedinių, kuriems būdinga ir veiksmo rezultato, ir veiksmo objekto reikšmė, pvz.: *klojinys* „sluoksniais, tam tikru periodiškumu pasikartojant įvairiems pluoštinių medžiagų komponentams, sukrauta pluošto krūva, skiriama verpimo mišiniui sudaryti“ ATŽ, „1. kuo kas išklota (pvz., lentų klojinys); 2. formos betonui įrenginyje pakloti“ MŽ, GŽ.

Šio tipo vediniai dažniausiai daromi iš pirminių veiksmažodžių. Tačiau nemaža dalis vedinių (daugiau kaip trečdalis) darybiškai yra susiję su mišriniais arba antriniais veiksmažodžiais, pvz.: *bandinys* ChŽ, MŽ (: *bandyti, bando, bandė*), *darinys* ChŽ, GŽ, STŽ (: *daryti, daro, darė*), *ieškinys* EŽ, TŽ (: *ieškoti, ieško, ieškojo*), *lydinys* ChŽ, FŽ, GŽ, STŽ (: *lydyti, lydo, lydė*), *rašinys* LŽ (: *rašyti, rašo, rašė*), *sakinys* LŽ, STŽ (: *sakyti, sako, sakė*), *statinys* EŽ, GŽ, MŽ (: *statyti, stato, statė*), *turinys* EŽ, LŽ, STŽ (: *turėti, turi, turėjo*); *derinys* MŽ, STŽ, SŽ (: *derinti, derina, derino*), *gaminys* EŽ, STŽ (: *gaminti, gamina, gamino*), *kedinys* ATŽ (: *kedenti, kedena, kedeno*), *klijiniai* ATŽ (: *klijuoti, klijuoja, klijava*), *skiepinys* BŽ (: *skiepyti, skiepija, skiepijo*), *skolinys* LŽ (: *skolinti, skolina, skolino*).

Pamatiniai kamieniai remiasi veiksmažodžių būtojo kartinio laiko lytimi, pvz.: *atėminys* STŽ (: *atėmė, atimti, atima*), *davinys* EŽ, SŽ (: *davė, duoti, duoda*), *kėlinys* SŽ (: *kėlė, kelti, kelia*), *kliuvinys* GŽ (: *kliuvo, kliūti, kliūva*), *krovinys* EŽ, TŽ (: *krovė, krauti, krauna*), *kūrinys* LŽ (: *kūrė, kurti, kuria*), *puvinys* BŽ (: *puvo, pūti, pūva*), *radinys* TŽ (: *rado, rasti, randa*), *svėrinys* ATŽ, ChŽ (: *svėrė, sverti, sveria*), *uždavinys* EŽ, STŽ, SŽ (: *uždavė, užduoti, užduoda*). Veiksmažodinės pamatinių žodžių priesagos į pamatinį kamieną nepereina, plg.: *gludinys* GŽ (: *glud-ino*), *ieškinys* EŽ, TŽ (: *iešk-ojo*), *klijiniai* ATŽ (: *klij-avo*), *mūrinys* MŽ (: *mūr-ijo*) ir kt.

Šio tipo vedinių pamatiniai veiksmažodžiai dažniausiai yra galininkiniai. Tik keletas vedinių remiasi negalininkiniais veiksmažodžiais, pvz.: *auginys* BŽ, *ieškinys* EŽ, TŽ, *mišinys* ATŽ, ChŽ, *priklausinys* TŽ. Retoki yra ir vediniai, kurių pamatiniai kamieniai turi priešdėlius, pvz.: *atėminys* STŽ, *idėjinys* STŽ, *įrenginys* ChŽ, EŽ, FŽ, MŽ, STŽ, *padariniai* EŽ, *perdenginys* MŽ, *perdirbinys* EŽ, *priklausinys* TŽ, *sumetinys* MŽ, *uždavinys* EŽ, STŽ, SŽ.

-muo (-menys)

Dauguma šios priesagos vedinių yra aiškūs veiksmo objekto pavadinimai, pvz.: *armuo* „žemės sluoksnis, kuris apverčiamas ariant“ MŽ, *metmenys* „padidinto sukrumo stiprūs verpalai arba siūlai; išilginė siūlų sistema audinyje“ ATŽ, *nešmenys* „tekančio vandens pernešamos kietosios dalelės, kurios formuoja upių vagos ar salpos nuosėdų sluoksnius“ MŽ, *riedmenys* EŽ, *sprogmenys* „sprogstamoji medžiaga“ GŽ, *šaudmenys* EŽ, SŽ, *tirpmenys* „tirpioji mišinio dalis“ ChŽ. Kituose vediniuose ryškesnė veiksmo rezultato reikšmė, pvz.: *dalmuo* (skalėje) ChŽ, STŽ, *duomenys* EŽ, STŽ, *kaitmenys* „medžiagos nustotas svoris, kaitinant iki pastovaus svorio“ ChŽ. Keletas vedinių savo reikšme yra artimesni kitiems darybos būriams, pvz.: *grėžmenys* „grėžimo prietaisai“ GŽ, *svarmuo* SŽ yra artimesni įrankių pavadinimams, *pradmuo* TŽ – veiksmažodžių abstraktams, *kaitmuo* (sinonimai *galūnė, fleksija*) STŽ – veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimams.

Pamatiniai veiksmažodžiai dažniau būna pirminiai, tačiau yra vedinių ir iš mišrinių bei antrinių veiksmažodžių, pvz.: *dalmuo* ChŽ, STŽ (: *dalyti, dalija, dalijo*), *kaitmuo* STŽ (: *kaityti, kaito, kaitė*), *matmuo* FŽ, STŽ (: *matuoti, matuoja, matavo*), *reikmenys* EŽ, STŽ (: *reikėti, reikia, reikėjo*), *šaudmenys* EŽ, SŽ (: *šaudyti, šaudo, šaudė*). Pasitaiko vedinių iš negalininkinių veiksmažodžių, pvz.: *reikmenys* EŽ, STŽ, *sprogmėnys* TŽ, *tirpmėnys* ChŽ.

Dauguma vedinių nesunkiai darybiškai gali būti susieti su bendratimi, pvz.: *dėmuo* STŽ (: *dėti, deda, dėjo*), *duomenys* EŽ, STŽ (: *duoti, duoda, davė*), *žiomuo* GŽ (: *žioti, žioja, žiojo*), tačiau yra ir tokių vedinių, kurie turi būtojo kartinio laiko kamieną, pvz.: *metmenys* ATŽ (: *metė, mesti, meta*), *spaudmenys* STŽ (: *spaudė, spausti, spaudžia*). Veiksmažodžių antrinės priesagos į vedinius nepereina, plg.: *dalmuo* (: *dal-yti*), *reikmenys* (: *reik-ėti*), *skaitmuo* STŽ (: *skait-yti*).

Visai nebūdinga šio tipo vedinius daryti iš priešdėlinių veiksmažodžių. Vienintelis priešdėlėtas vedinys yra *netirpmėnys* „netirpiosios mišinio dalys“ ChŽ, tačiau ir jis pats gali būti kartais padarytas su priešdėliu (priešingas *tirpmėnys*).

-alas

Su priesaga *-alas* terminų padaryta beveik penkis kartus mažiau, negu su priesaga *-inys*. Kiek daugiau negu pusė vedinių yra veiksmo rezultato pavadinimai, pvz.: *gemalas* „naujo augalinio organizmo užuomazga sėkloje, sudaryta iš šaknelės ir pumpurėlio“ BŽ, *guralas* GŽ, „dūlėjimo produktai“ MŽ, *lydaldas* STŽ, „sulydyta, skysta masė“ ChŽ, *tirpalas* „skystos konsistencijos heterogeninis kūnas, sudarytas iš tirpiklio ir jame disperguoto kito kūno smulkių neįžiūrimų dalelių“ BŽ, ChŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, *verpalai* „verpimo mašinų siūlų pavidalo produkcija, pagaminta iš riboto ilgio pluoštinių medžiagų – vilnos, medvilnės, linų ir pan.“ ATŽ. Kitiems vediniams kiek būdingesnė veiksmo objekto pavadinimo reikšmė, pvz.: *pakaitalas* ChŽ, STŽ, *skaitalas* LŽ, *smilkalas* ChŽ. Vienas kitas vedinys yra artimas kitiems darybos būriams, pvz.: *augalas* BŽ, MŽ gali būti laikomas ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimu, *masalas* SŽ – įrankio pavadinimu, *reikalas* EŽ, GŽ, STŽ – veiksmažodžio abstraktu.

Šio tipo vedinių pamatiniais žodžiais dažniausiai eina pirminiai, rečiau mišriniai veiksmažodžiai (pvz.: *lydaldas, reikalas, skaitalas*). Tik vienas vedinys *masalas* darybiškai siejasi su antriniu veiksmažodžiu. Darybos pamatu imamas būtasis kartinis laikas, pvz.: *pabėralas* SŽ (: *pabėrė, paberti, paberia*). Antrinės veiksmažodinės priesagos, esančios pamatinėse lytyse, į vedinius nepereina, plg.: *reikalas* (: *reik-ėjo*). Pamatiniai veiksmažodžiai dažniau būna galininkiniai, maždaug kas ketvirtas vedinys turi priešdėlinį pamatinį kamieną, pvz.: *pabėralas* SŽ, *pakaitalas* ChŽ, STŽ, *užbėralas* SŽ, *užminkalas* SŽ. Šaknies balsei kaita būdinga tik vediniui *pakaitalas* (: *pakeitė*).

-tis

Priesagos *-tis* vediniai (jų yra 11) dažniausiai pavadina veiksmo rezultatą ir tik kartais gali būti suvokiami kaip veiksmo objekto pavadinimai. Darybiškai jie yra susiję su pirminių galininkinių veiksmažodžių bendratimi, pvz.: *užduotis* EŽ

(: užduoti, užduoda, uždavė), užgriūtis GŽ (: užgriūti, ugžriūva, užgriuvo). Pamatiniai veiksmažodžiai būna ir priešdėliniai, ir nepriešdėliniai, pvz.: *atremtis SŽ, nutartis TŽ, sutartis TŽ, užgrobti GŽ ir jungtis ChŽ, STŽ, keltis SŽ, skiltis BŽ, EŽ, STŽ*.

Kitos priesagos

Veiksmo rezultato (ir objekto) pavadinimų yra padaryta dar su 44 priesagomis (iš viso 92 vediniai). Su dauguma šių priesagų (34) yra vos po 1–2 vedinius. Visų šių priesagų vaidmuo terminologijoje menkas. Darybos polinkiais iš esmės nesiskiria nuo daresniųjų tipų – ir su šiomis priesagomis retai jungiami priešdėliniai pamatiniai kamienai, pamatinėmis lytimis eina bendratis arba būtasis kartinis laikas. Gero kai rečiau, negu pirminiai, daryboje dalyvauja antriniai arba mišriniai veiksmažodžiai, jų veiksmažodinės priesagos į vedinius neperkeliamos.

- ana : *liekana EŽ, GŽ, STŽ, palūkanos EŽ, TŽ.*
- da : *sankloda EŽ.*
- das : *klođas ChŽ, GŽ.*
- eklis : *varveklis GŽ.*
- ena(-os): *degenos ChŽ, iškasena(-os) BŽ, ChŽ, EŽ, GŽ, puvenos GŽ, MŽ.*
- ėšiai : *dūlėšiai GŽ, MŽ, kepėšiai ChŽ.*
- ikis : *laimikis SŽ.*
- iklis : *rodiklis EŽ, FŽ, GŽ, SŽ.*
- yklas : *salyklas BŽ.*
- yklė : *taisyklė EŽ, SŽ, STŽ, TŽ.*
- kla : *sėkla BŽ.*
- klas : *apdėklas STŽ.*
- klė : *duoklė EŽ, minklė LŽ.*
- lė : *čiurkšlė FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, drožlė MŽ, drumzlės ChŽ, GŽ, grėžlės GŽ, patarlė LŽ, siūlė BŽ, SŽ.*
- lis : *indėlis EŽ, STŽ, TŽ, ištekčiai EŽ, nuostolis (-iai) EŽ, FŽ, STŽ, TŽ, pastoliai MŽ, SŽ, prieauglis BŽ, priedėlis EŽ, STŽ. Galimas daiktas, kad šiam tipui priklauso ir ūglis „per vienerius metus išaugęs stiebas arba šakelė kartu su lapais“ BŽ.*
- lius : *derlius BŽ, EŽ, perteklius EŽ.*
- ma : *neprieima TŽ (gali būti laikomas ir veiksmažodžio abstraktu).*
- mena(-os): *naudmenos (-a) EŽ, MŽ, TŽ, trupmena STŽ.*
- mė : *pasekmė STŽ, SŽ, TŽ, pratarinė LŽ, priedermė TŽ, reikmė EŽ, sakmė LŽ, versmė GŽ, MŽ.*
- nis : *pūpsnis FŽ, GŽ.*
- slė : *mįslė LŽ.*
- snis : *dėsnis BŽ, GŽ, TŽ, dribsniai ChŽ, laipsnis EŽ, STŽ, SŽ, sieksnis EŽ, sluoksniis BŽ, EŽ, FŽ, STŽ, tarpsnis BŽ, žingsnis SŽ. Vediniai plūpsnis ChŽ ir šoksnis SŽ gali būti laikomi ir veiksmų pavadinimais.*
- stas : *kupstas BŽ, GŽ, MŽ, lankstas MŽ.*
- stė : *klostė ATŽ. Galimas daiktas, kad šį vedinį tiksliau sieti su kartotiniu veiksmažodžiu, ir tuo atveju jis būtų galūnės -ė vedinys.*
- šlė : *raukšlė ATŽ, GŽ, MŽ.*
- šnis : *grybšnis SŽ.*
- ta : *našta EŽ.*
- tas : *maistas EŽ, paklotas MŽ, raštas EŽ, LŽ, TŽ, skliaustai STŽ, sprautas MŽ, turtas (-ai) EŽ, TŽ, žlaugtai ChŽ. Vediniai gnybtas FŽ, SŽ ir spąstai SŽ gali būti laikomi ir įrankių pavadinimais.*
- tė : *paklotė BŽ, GŽ, MŽ.*
- tinė : *suvestinė EŽ, STŽ.*
- tinys : *veltinys MŽ.*

- tulas : vytulas „minkšta, lengvai deformuojama, cilindrinė tuščiavidurė verpalų bei siūlų pakuotė be jokios tūtelės arba ritės, išimama iš centrifuginio verpimo verpsčių“ ATŽ.
- tuvė : rietuvė MŽ.
- tva : graižtva SŽ.
- tvis : rėžtvis „Бреж“ GŽ.
- ula : skaidula BŽ, STŽ.
- ulas : burbulas FŽ, gniutulas ATŽ, EŽ, GŽ, gniužulas BŽ.
- ulys : deguliai BŽ, iškyšulys STŽ, krešulys ChŽ, krituliai FŽ, GŽ, MŽ, vytulys „augalų liga, kurią dažniausiai sukelia grybai arba bakterijos, užkimšdamos vandens takus“ BŽ.
- uolys : branduolys BŽ, ChŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ.
- (i)uotė : grupuotė GŽ, klijuotė SŽ, rikiuotė SŽ. Turint galvoje, kad visi šios priesagos vediniai yra darybiškai susiję su veiksmažodžiais, turinčiais priesagą -(i)uo-, čia būtų galima išskirti priesagą -tė, ne -(i)uotė.
- uras : pumpuras BŽ.
- urys : duburys GŽ, MŽ, SŽ.
- utas : degutas BŽ.
- utis : likutis EŽ, STŽ, pinučiai MŽ.

Dalis veiksmo rezultato ir objekto pavadinimų nėra specialiai terminologijos reikalams daryti. Tai pasakytina bemaž apie visus priesagų -ana, -lė, -mė, -stas, -stė, -ulas, -urys ir kt. vedinius. Taip pat iš liaudies kalbos yra paimta ir dalis kitų priesagų vedinių.

Pažymėtina, kad priesagų vedinių daryboje labiau linkstama remtis nepriešdėliniais pamatiniais veiksmažodžiais. Kiek skiriasi iš to bendro polinkio priesagos -tis vedinių daryba. Dėl to kai kurie vediniai iš priešdėlinių veiksmažodžių, pvz., *netirp-menys*, yra labai neįprastos darybos.

VIETŲ PAVADINIMAI

Iš veiksmažodžių su priesagomis padarytų vietų pavadinimų terminų žodynuose yra mažai. Tačiau kai kurie žodžių darybos tipai tiek literatūrinėje kalboje, tiek ir terminologijoje yra gana darūs. Matyt, ne vietų pavadinimų paplitimas mokslo ir technikos kalboje, o kurios nors kitos priežastys bus užkertančios jiems kelią į specialiuosius žodynus.

Veiksmažodiniai šio būrio vediniai vietas pavadinami pagal jose atliekamą veiksmą arba vykstantį procesą, pvz.: *daigykla* „patalpa, kurioje daiginamos sėklos“ BŽ, *maudykla* „maudymosi vieta su tam tikrais įrengimais“ MŽ. Šio ir kitų tipų vediniai labai tinka įvairioms gamybinėms ir kitos paskirties patalpoms vadinti.

Vietų pavadinimai daromi ir iš daiktavardžių bei būdvardžių. Jie nagrinėjami atskirai.

-ykla

Tai dariausias veiksmažodinių vietų pavadinimų darybos tipas. Vediniai pavadinami įvairaus pobūdžio vietas pagal jose vykstančius, atliekamus būdingus veiksmus, pvz.: *audykla* EŽ, *džiovykla* ChŽ, *gamykla* EŽ, STŽ, *ganykla* MŽ, *girdykla* MŽ, *kasyklos* EŽ, GŽ, *kepykla* EŽ, *mokykla* EŽ, LŽ, SŽ, *plaukykla* SŽ, *saugykla* EŽ, *siurbykla* GŽ, MŽ, *stebykla* GŽ, *šaudykla* SŽ, *talpykla* „vieta kam laikyti, talpinti“ MŽ, *valgykla* EŽ.

Daugumos vedinių pamatiniai veiksmažodžiai yra galininkiniai, išimtį sudaro keletas vedinių, pvz.: *čiuožykla* SŽ, *plaukykla* SŽ, *stovykla* EŽ, SŽ. Vediniai daromi iš įvairios sandaros veiksmažodžių, pvz.: *kasyklos* (: *kasti*, *kasa*, *kasė*), *maudykla* (: *maudyti*, *maudosi*, *maudėsi*), *stebykla* (: *stebėti*, *stebi*, *stebėjo*), *talpykla* (: *talpinti*, *talpina*, *talpino*). Niekomet nesiremiam priešdėliniais veiksmažodžiais. Vediniai gauna būtojo kartinio laiko kamieną, tai rodo, pavyzdžiui, *audykla* EŽ (: *audė*, *austi*, *audžia*), *leidykla* LŽ (: *leido*, *leisti*, *leidžia*), *siuvykla* EŽ (: *siuvo*, *siūti*, *siuva*). Antrinės veiksmažodžių priesagos į vedinius neperkeliamos, plg.: *daigykla* BŽ (: *daigino*), *gamykla* EŽ, STŽ (: *gamino*), *saugykla* EŽ (: *saugojo*), *stebykla* GŽ (: *stebėjo*), tačiau nepailginančios veiksmažodžio formos priesagos išlieka ir vediniuose, pvz.: *girdykla* MŽ (: *gir-dė*, plg. *ger-ti*), *šaudykla* SŽ (: *šau-dė*, plg. *šau-ti*).

Iš visų šio tipo vedinių darybiškai mažiau aiškus yra *sausykla* „įrenginys, kuriuo tiriamas kultūrinių augalų atsparumas sausrui lauko sąlygose. Tai iš medžio sudarytas pastogės karkasas, kuris lietaus metu padengiamas brezentu“ BŽ.

Kitos priesagos

Žodynuose pateikiama dar su 10 priesagų iš veiksmažodžių išvestų vietų pavadinimų. Tačiau visos jos turi tik po vieną ar keletą vedinių (kiek daugiau vedinių yra tik su priesaga *-tuvė*).

- einė : *buveinė* SŽ, TŽ.
- imys : *paplūdimys* GŽ, MŽ.
- ynas : *augynas* „plotas, kuriame auginami augalai naujų veislių išvedimo tikslu“ BŽ.
- klė : *daboklė* TŽ.
- lis : *sandėlis* EŽ.
- ta : *brasta* GŽ, MŽ, SŽ.
- tas : *tvartas* EŽ. Šio vedinio apibūdinti daryba.
- tinė : *draustinė* SŽ.
- tinis : *draustinis* LŽ.
- tuvė : *dėtuvė* STŽ, *dirbtuvė* EŽ, MŽ, *krautuvė* EŽ, *parduotuvė* EŽ, *spaustuvė* STŽ.

Vietos pavadinimams artimas yra vedinys *žiotys* „anga, vedanti į vainikėlio ar taurelės vamzdelį“ BŽ.

VARDAŽODŽIŲ VEDINIAI

YPATYBIŲ PAVADINIMAI

Ypatybių pavadinimų, arba vardažodžių abstraktų, darybos būriui priklauso vediniai, kuriais pavadinamos atsietos konkrečių tikrovės dalykų ypatybės, žmonių veiklos sritys ir pan. Vediniai daromi iš linksniuojamų žodžių, pirmiausia iš būdvardžių, gerokai rečiau iš daiktavardžių ir dalyvių, ir tik atskiri vediniai padaryti iš skaitvardžių bei įvardžių. Labai reti yra ir vediniai iš nelinksniuojamų žodžių (paprastai prieveiksmių).

Terminų, darybiškai priklausančių ypatybių pavadinimų būriui, yra gana daug – vedinių skaičiumi tris–keturis kartus pralenkia visus atskirai paimtus konkrečios reikšmės pavadinimų stambesnius būrius (pavyzdžiui, įrankių, veiksmo rezul-

tato pavadinimų ir kt.). Tačiau veiksmy pavadinimų yra maždaug trigubai daugiau. Iš to nesunku suprasti, kad abstrakčios reikšmės vedinių darybai su priesagomis terminologijoje tenka itin didelis vaidmuo.

Didesne darybos tipų įvairove ypatybių pavadinimų daryba nepasižymi. Vediniai padaryti tik su 18 priesagų (iš viso 834 vediniai). Itin dideliu darumu išsiskiria priesagos *-umas* tipas. Su šia priesaga padaryta 83,7% visų ypatybių pavadinimų. Iš likusių priesagų minėtinos būtų dar *-ybė* ir *-ystė*, su jomis abiem kartu vedinių padaryta beveik 7 kartus mažiau, negu su priesaga *-umas*. Kitos priesagos terminų darybai retai tevartojamos.

-umas

Priesagos *-umas* vediniai pavadina apibendrintą, atsietą, iš pamatinio žodžio reikšmės išeinančią ypatybę, savybę arba būseną, pvz.: *aukštaūgiškumas* „augalų prigimties pakitimas, pasireiškiantis neįprastai aukštu ūgiu“ BŽ, *dažumas* „pluoštinės medžiagos savybė traukti į save dažus iš jų tirpalo, susirišti su dažais ir nusidažyti atitinkama spalva“ ATŽ, *galingumas* „mašinos pajėgumas atlikti tam tikrą darbą per tam tikrą laiką“ MŽ, *imlumas* „sugebėjimas ko nors prisipildyti ir savyje su laikyti“ MŽ, *jautrumas* „mažų koncentracijos pakitimų, mažų kiekių parodymas“ ChŽ, *kapiliarumas* „fizinis reiškiny, kada skystis prie indo sienelių arba plonuose vamzdeliuose pakyla aukščiau arba nusileidžia žemiau skysčio horizonto“ MŽ, *klampumas* „skysčio savybė, judant vienam sluoksniui, kartu tempti ar tormozuoti kitą sluoksnį; paaiškinama dalelių tarpusavio trintimi“ MŽ, *lakumas* „linkimas garuoti, sublimuotis“ ChŽ, *ligotumas* „susirgimo laipsnis“ BŽ, *našumas* „gamybos įrenginio duodamas produkcijos kiekis per laiko vienetą“ ChŽ, *ortotropiškumas* „1. augimas stačiai aukštyn; 2. ortotropinių organų buvimas augale“ BŽ, *pelkėtumas* „pelkių ploto santykis su bendru teritorijos plotu“ MŽ, *pleiskanotumas* „vilnos pluošto, verpalų arba jos gaminių yda; pleiskanų buvimas vilnoje arba vilnoniame audinyje; gaminiai su šia yda būva papilkėję, nešvarūs“ ATŽ, *pūkuotumas* „šiaušto arba pūkuoto audinio savybė; paviršiaus danga, sudaryta iš vertikalinių arba suvartytų plaušelių galų, kuriuos šiaušimo mašina iškelia iš ataudų arba kurie sudaromi perpiaunant specialius pūkinius metmenis arba ataudus“ ATŽ, *radioaktyvumas* „savaiminis atomų branduolių skilimas“ ChŽ, *rūdingumas* „rūdos gausumas“ ChŽ, *rūgštingumas* „vandenilio jonų koncentracija tirpale, pvz., maitinamosios terpės r., ląstelės sulčių r., dirvožemio r.; rūgštingumas išreiškiamas pH rodikliais“ BŽ, „aktyvios rūgšties kiekis“ ChŽ, „medžiagos (vandens, dirvožemio) savybė, kuri priklauso nuo joje esančių vandenilio jonų kiekio“ MŽ, *sidabriškumas* „spalvos panašumas į Ag spalvą“ ChŽ, *skalbumas* „audinio savybė perleisti nešvarumus į vandenį arba plovimo tirpalą skalbimo metu; sintetinio pluošto audiniai yra skalbesni už natūraliųjų pluoštų audinius“ ATŽ, *tamprumas* „medžiagos savybė atgauti pirmąją formą ir pirmąsias matmenis, pašalinus jėgą, kuri sukėlė deformaciją“ ATŽ, „kūno savybė atstatyti savo pirminę formą, nustojus veikti jėgai, sukėlusiai deformaciją“ MŽ, *žalumas* „viskozinio štapelio arba šilko yda; žalsvas atspalvis, kurio priežastis — nevisiškas celiuliozės ksantogenato suardymas“ ATŽ.

Tam tikrų reikšmės skirtumų sudaro ir pamatinių žodžių pobūdis, pavyzdžiui, vedinių, turinčių dalyvinius pamatinius kamienus, abstrakti reikšmė yra susijusi su pamatiniu žodžiu reiškiamu veiksmu. Pvz.: *brinkstamumas* „linkimas brinkti“ ChŽ,

deformuojamumas „linkimas deformuotis“ ChŽ, *dengiamumas* „dažo ar metalo gebėjimas sudaryti pastovią dangą“ ChŽ, *garuojamumas* „ribinis garavimas“ MŽ, *kintamumas* „naujų požymių ar savybių atsiradimas organizmuose. Kintamumas sukeliamas kryžminimu, skiepijimu ir augalo perkėlimu į visiškai naujas gyvenimo sąlygas < ... >“ BŽ, *myštamumas* „linkimas mišti“ ChŽ, *pasikartojamumas* „kartojimasis“ MŽ, *peršlampamumas* „vandens praleidimas iš šlapiosios odos pusės į orasause“ ChŽ, *praeinamumas* „galimumas praeiti, pravažiuoti“ MŽ, *prisitaikomumas* „organizmų savybė aktyviai ir savarankiškai reaguoti į išorės sąlygų poveikį didesniu ar mažesniu organizmo persitvarkymu ir tuo būdu prisitaikyti prie naujų aplinkos sąlygų“ BŽ, *skaidomumas* „linkimas skaidytis“ ChŽ, *sublimuojamumas* „linkimas sublimuotis“ ChŽ, *užsiliepsnojamumas* „linkimas užsiliepsnoti“ ChŽ; *drumstumas* „drumzlių kiekis skysčio tūrio vienetė“ MŽ, *rangytumas* „vilnos pluoštelio išsilankstymas sinusoidę primenančia kreive, charakterizuojantis vilnos plonumą; juo plonesnė vilna, tuo smulkesnis, dažnesnis rangytumas; rangytumu vadinamas taip pat ir medvilnės plaušelio susisukimas spirale“ ATŽ.

Per tris ketvirtadalius vedinių turi būdvardinius pamatinius kamienus, kurie ir patys nėra vienodos sandaros — gali būti neišvestiniai ir išvestiniai¹⁰. Beveik visi likę vediniai darybiškai yra susiję su dalyviais. Tik keletas vedinių išvesta iš skaitvardžių bei daiktavardžių. Vedinių pasiskirstymas pagal pamatinius žodžius yra pavaizduotas III lentelėje (žr. kt. p.).

Iš lentelės matyti, kad daugiau kaip trys ketvirtadaliai (77,1%) iš būdvardžių padarytų vedinių darybiškai yra susiję su daugiaskiemieniais būdvardžiais. Ypač linkstama remtis būdvardžiais, turinčiais priesagas *-iškas*, *-a* ir *-ingas*, *-a*. Beje, tie daugiaskiemieniai būdvardžiai su priesagomis dažniausiai yra padaromi iš daiktavardžių. Mat, iš pačių daiktavardžių daryti ypatybių pavadinimus su priesaga *-umas* neįprasta (terminologijoje yra tik keletas tokių vedinių), tad tarp daiktavardžio ir atitinkamo *-umas* vedinio yra tarpinė grandis — būdvardis. Ne vienu atveju, pavyzdžiui, priesagos *-iškas*, *-a* būdvardžiai ir atsiranda dėl to, kad reikalingi atitinkami ypatybių pavadinimai. Tai gan ryšku, kai *-iškas*, *-a* vediniai remiasi sudurtiniais būdvardžiais. Kadangi tiesiog iš nelaipsniuojamų sudurtinių būdvardžių priesagos *-umas* vedinių nelinkstama daryti, paprastai ir čia atsiranda ta tarpinė grandis — būdvardis su priesaga *-iškas*, *-a*, pvz.: *daugiareikšmišk-umas* STŽ, *ilgaamžišk-umas* EŽ (plg. *ilgaamžystė* EŽ), *įvairiavaishišk-umas* BŽ, *lygiavertišk-umas* STŽ, *vienarūšišk-umas* EŽ, *žemaūgišk-umas* BŽ.

Dviskiemeniai išvestiniai ir daugiaskiemieniai su galūnėmis padaryti pamatiniai būdvardžiai patys yra darybiškai susiję su veiksmazodžiais (iš viso netoli penktadalio visų čia nagrinėjamų būdvardžių). Iš tokių būdvardžių išvesti ypatybių pavadinimai žymi ypatybes, savybes, kylančias iš palinkimo ar sugebėjimo atlikti tam tikrus veiksmus, iš susijimo su tam tikrais procesais. Patys veiksmazodiniai būdvardžiai poreikio pavadinti iš veiksmų ar vyksmų kylančias ypatybes visai patenkinti, matyt, negali. Dėl to nemažai ypatybių pavadinimų vedama iš dalyvių.

¹⁰ Nustatant, kurie būdvardžiai yra išvestiniai ir kurie neišvestiniai, labiau laikomasi dabartinio (sinchroninio) požiūrio, negu A. Valeckienės būdvardžių darybos aprašyme (žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, p. 550 ir t.). Pavyzdžiui, tokie žodžiai, kaip *apvalus*, *keblus*, *stiprus* ir pan. darybiškai nesiejami su *apvėlti*, *kibti*, *stipti* ir dėl to nelaikomi išvestiniais.

Pamatiniai žodžiai	Vedinių terminų žodynuose kiekis										Iš viso skirtingų vedinių	
	ATŽ	BŽ	ChŽ	EŽ	FŽ	GŽ	LŽ	MŽ	STŽ	SŽ		TŽ
Pamatiniai būvardžiai:												
1) dviskiemeniai būvardžiai												
a) neišvestiniai,	6	—	8	10	10	13	—	5	5	21	7	50
jų tarpe tarptautiniai	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	(1)
b) išvestiniai su priesagomis ir galūnėmis	18	7	24	12	15	17	—	14	5	19	5	72
iš viso												122
2) daugiaskiemeniai būvardžiai												
a) priesagos <i>-iškas</i> vediniai	11	20	19	29	3	9	29	5	33	2	17	154
b) priesagos <i>-ingas</i> vediniai	3	5	34	37	7	20	4	12	19	4	13	110
c) priesagų <i>-iotas, -otas, -ytas, -imas, -inis (-as)</i> vediniai	11	2	2	3	2	19	—	7	2	—	5	40
d) sudurtiniai ir priešdėliniai (<i>ne-</i>)	1	2	7	7	5	1	—	1	6	—	3	32
e) galūnių vediniai ir neišvestiniai,	1	10	13	23	12	11	3	9	27	1	13	76
jų tarpe tarptautiniai	—	6	11	11	9	1	2	1	15	—	9	(47)
iš viso												412
Iš viso skirtingų vedinių iš būvardžių												534
Pamatiniai dalyviai												
neveikiamieji esamojo laiko dalyviai	—	3	22	15	3	17	—	7	44	3	18	110
neveikiamieji būtojo laiko dalyviai	1	—	1	14	2	6	—	1	8	3	7	34
reikiamybės dalyviai	—	—	—	6	—	—	—	—	2	1	8	15
iš viso												159
Kitokie pamatiniai žodžiai												
skaitvardžiai	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
daiktavardžiai	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	3
Iš viso priesagos <i>-umas</i> vedinių												698

Šio tipo vediniai yra daromi iš laipsniuojamų būdvardžių. Iš nelaipsniuojamų būdvardžių išvesti ypatybių pavadinimai yra retai pasitaikančios išimtys, pvz.: *artutinumas* FŽ, *niekinumas* TŽ, *sąlyginumas* TŽ, *tolyginumas* EŽ, *visuotinumas* EŽ. Visai savotiškas ir darybiškai išsiskiriantis vedinys yra *vyresnumas* STŽ. Gausinti terminologijoje tokias išimtis nėra nei tikslu, nei būtina. Tvarkant atitinkamų sričių terminus, rengiant naujus terminų žodynus, būtų naudinga ir šių dabar teikiamų terminų atsisakyti.

Priesagos *-umas* vediniai rodo nemažą terminologijos palinkimą remtis tarptautiniais žodžiais. Hibridų, išvestų su priesaga *-umas* iš būdvardžių, yra kiek daugiau negu trečdalis (189 skirtingi vediniai iš 534, arba 35%). Itin daug hibridų yra pamatinių būdvardžių su priesaga *-iškas*, *-a* tarpe (90 iš 154 skirtingų vedinių, arba 58%).

Daugiau negu penktadalis šio tipo vedinių remiasi dalyviais. Dauguma jų yra padaryti iš neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių. Rečiau vediniai daromi iš neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių ir palyginti nedaug teišvedama iš reikiamybės dalyvių. Veiksmo laiko reikšmė daugumoje vedinių yra smarkiai apsitrynusi arba iš viso ji nebesuvokiama. Pamatiniai dalyviai neretai yra jau apibūdvardėje, pavyzdžiui, dalis jų laipsniuojami, pvz.: *matomas* (: *matomumas* GŽ, SŽ), *pakankamas* (: *pakankamumas* STŽ), *paperkamas* (: *paperkamumas* TŽ), *pataisomas* (: *pataisomumas* STŽ), *praeinamas* (: *praeinamumas* MŽ), *priklausomas* (: *priklausomumas* EŽ, TŽ), *suprantamas* (: *suprantamumas* STŽ), *motyvuotas* (: *motyvuotumas* TŽ), *pagrįstas* (: *pagrįstumas* STŽ, TŽ), *raižytas* (: *raižytumas* SŽ), *rangytas* (: *rangytumas* ATŽ), *suinteresuotas* (: *suinteresuotumas* EŽ, TŽ), *treniruotas* (: *treniruotumas* SŽ), *užimtas* (: *užimtumas* EŽ). Iš kai kurių tokių dalyvių yra išvesti ir vartojamirieveiksmiai su *-ai*. Tai labai aiškūs dalyvių būdvardėjimo požymiai. Tačiau ypatybių pavadinimų padaroma ir iš tokių dalyvių, kurių būdvardėjančiais laikyti dar negalima (vienintelis jų būdvardėjimo požymis būtų nebent pačių abstraktų vedimas, tačiau šiuo atveju juo remtis netinka). Vieną kitą su reikiamybės dalyviu siejamą priesagos *-umas* vedinį nesunkiai galima aiškinti ir kitaip, pvz.: *atsitiktinumas* STŽ, TŽ, *priverstinumas* TŽ, *sutartinumas* SŽ greičiausiai yra padaryti ne iš reikiamybės dalyvių, bet iš būdvardžių (*atsitiktinis*, *priverstinis*, *sutartinis*). Tokia daryba yra netaisyklinga.

Įdomu pažymėti, kad maždaug dviejų trečdalių vedinių, padarytų iš dalyvių, rusiškieji atitikmenys taip pat yra išvesti iš atitinkamo laiko dalyvių. Tai rodo, kad rusų terminologija skatina lietuviškų terminų darybą iš dalyvių. Pasitaiko ir pamorfemiui išverstų terminų, pvz.: *išmirkstamumas* – *намокаемость* ChŽ, *nuginčijamumas* – *оспоримость* TŽ, *pasikartojamumas* „kartojimasis“ – *повторяемость* GŽ, MŽ, STŽ, *pritaikomumas* – *применимость* STŽ, TŽ, *sutankinamumas* – *уплотняемость* GŽ, MŽ, *sužadinaumas* – *возбудимость*, *возбуждаемость* ChŽ, *užsiliepsnojamumas* – *воспламеняемость* ChŽ; *priplo-tumas* – *приплюснутость* GŽ.

Iš kitokių žodžių padaromi tik atskiri vediniai. Pavyzdžiui, iš skaitvardžių padaryti tik *pirmumas* STŽ, TŽ ir *vienumas* LŽ, o iš daiktavardžių – *atodangu-mas* GŽ, *invalidumas* EŽ, TŽ ir *pamainumas* EŽ.

-ystė

Priesaga *-ystė* sudaro antrąjį darumo atžvilgiu ypatybių pavadinimų darybos tipą, tačiau jos vedinių terminų žodynuose pateikta 11 kartų mažiau negu dariausiojo priesagos *-umas* tipo. Dauguma vedinių yra visuomenės mokslų (ekonomikos, literatūros, teisės) terminai.

Beveik trečdalis šio tipo vedinių eina mokslo ar kitokių veiklos sričių arba atitinkamo pamatiniu žodžiu pasakomų asmenų užsiėmimo pavadinimais, pvz.: *amatininkystė EŽ, LŽ, avininkystė EŽ, bankininkystė EŽ, daržininkystė EŽ, dažininkystė ChŽ, dumblininkystė BŽ, durpininkystė MŽ, fermerystė EŽ, gyvulininkystė EŽ, laivininkystė EŽ, TŽ, medvilninkystė EŽ, miškininkystė MŽ, pievininkystė MŽ, sodininkystė BŽ, šilkininkystė EŽ, verslininkystė EŽ, žemdirbystė EŽ, žuvininkystė EŽ, MŽ*. Prie jų reikšmės atžvilgiu šliejasi ir tie šio tipo vediniai, kuriais pasakomas asmenų užsiėmimo pobūdis, pvz.: *antrapareigyستė EŽ, keliapareigyستė EŽ, kišenvagystė TŽ, kyšininkystė TŽ, kustarininkystė „naminė gamyba“ EŽ, novatorystė EŽ, nuomininkystė EŽ, pusininkystė EŽ, streiklaužystė EŽ, vagystė TŽ*. Dauguma šių vedinių yra padaryta iš asmenų pavadinimų, turinčių priesagą *-ininkas*. Keletas vedinių yra įvairių ekonomikos srovių bei visuomeninių santykių pobūdžio pavadinimai, pvz.: *bajorystė EŽ, bevaldystė TŽ, dvivaldystė TŽ, fritrederyستė EŽ, griunderystė EŽ, ipėdinystė TŽ, kontrahentystė EŽ, patvaldystė TŽ, pilnavaldystė TŽ, vergvaldystė EŽ, vienvaldystė EŽ, TŽ, visavaldystė EŽ*.

Likusieji vediniai pavadina įvairias asmenų ypatybes ar dar atsietesnį būvį, padėtį. Tos ypatybės taip pat betarpiškai kyla iš pamatiniu žodžiu einančio asmens apibūdinamojo pavadinimo, pvz.: *autorystė LŽ, TŽ, bendraautorystė LŽ, TŽ, bendraredaktorstė LŽ, bežemystė (žemės neturėjimas) EŽ, brokdaryستė EŽ, daugiažemystė EŽ, daugpatystė TŽ, dvipatystė TŽ, giminystė TŽ, ilgaamžystė EŽ, mažametystė EŽ, TŽ, naujakurystė EŽ, narystė TŽ, nepilnametystė TŽ, svainystė TŽ, tėvystė TŽ, tolregystė FŽ, trumparegystė FŽ, vaikžudystė TŽ*.

Visi terminai yra išvesti iš daiktavardžių. Beveik visi pamatiniai daiktavardžiai yra asmenų pavadinimai. Mokslo ir atitinkamų užsiėmimo sričių pavadinimai paprastai daromi iš asmenų pavadinimų pagal profesiją (dažniausiai jie turi priesagą *-ininkas*). Retkarčiais, tiesa, sunku pasakyti, ar iš tikrųjų yra toks asmens pavadinimas (pvz.: *dumblininkas* „dumblių tyrinėtojas ar globotojas, augintojas“, plg. *dumblininkystė* „dumblių natūralių telkinių globojimas arba jų auginimas maistui, vaistams ir pan., praktikuojamas kai kuriuose pajūrio kraštuose“ BŽ), ar, turint prieš akis kitus panašius vedinius, segama jau sudurtinė priesaga *-ininkystė*. Iš ne asmenų pavadinimų padarytas tik terminas *prabystė GŽ*.

-ybė

Pagal vartojamų terminologijoje vedinių skaičių tai trečioji priesaga po *-umas* ir *-ystė* (41 vedinys). Didžioji priesagos *-ybė* vedinių dalis yra ekonomikos, teisės ir literatūros terminai. Tai, kad dauguma vedinių yra vartojama visuomeninių šakų terminologijoje, rodo, kad jais pavadinamos ypatybės yra susijusios su visuomenės gyvenimo reiškiniais.

Šio tipo vediniai pavadina ypatybes arba tam tikrą būklę, padėtį panašiai kaip ir priesagos *-umas* vediniai. Tačiau *-ybė* vedinių pavadinamosios ypatybės yra kiek intensyvesnės, konkretesnės, neretai turi dar priklausymo kam atspalvį. Dėl to dalis šio tipo vedinių yra įgavę visai konkrečią reikšmę, jais gali būti žymimi ir atitinkamą ypatybę turintys dalykai, pvz.: *atstovybė* EŽ, TŽ, *nuosavybė* EŽ, LŽ, TŽ, *vadovybė* EŽ, TŽ, *vyresnybė* TŽ, *vyriausybė* TŽ.

Priesagos *-ybė* vediniai daromi iš daiktavardžių, būdvardžių, dalyvių. Atskiri žodžiai yra išvesti iš skaitvardžių, įvardžių bei prieveiksmių.

Daiktavardiniai vediniai daromi ir iš asmenų pavadinimų, pvz.: *asmenybė* LŽ, *atstovybė* EŽ, TŽ, *piktadarybė* TŽ, *pilietybė* TŽ, *vadovybė* EŽ, TŽ, *valdinybė* TŽ, ir iš kitokių (dažniausiai abstrakčios reikšmės), pvz.: *aplinkybės* LŽ, STŽ, *aplinkybė* TŽ, *gėrybė* EŽ, *kiekybė* STŽ, *pareigybė* TŽ, *savivaldybė* EŽ, *tautybė* TŽ, *valstybė* EŽ, TŽ.

Būdvardžiai, kuriais remiasi priesagos *-ybė* vediniai, dažniausiai būna laipsniuojami. Pvz.: *individualybė* LŽ, *ypatybė* STŽ, *lygybė* EŽ, STŽ, TŽ, *nelygybė* EŽ, STŽ, TŽ, *tapatybė* STŽ, TŽ, *teisybė* STŽ, *vertybė* EŽ, TŽ, *visagalybė* EŽ. Darybiškai labai išsiskiria teisės terminai *bevaldinybė* ir *dvivaldinybė*. Tai netaisyklingos darybos vediniai, kurie neturi pasidaryti pavyzdžiu naujoms netaisyklingybėms daryti.

Maždaug penktadalio vedinių pamatiniai žodžiai yra dalyviai. Beveik visi šie ypatybių pavadinimai yra padaryti iš neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių, pvz.: *atsakomybė* EŽ, TŽ, *atskaitomybė* EŽ, TŽ, *galimybė* STŽ, *kilnojamybė* (kilnojamasis turtas) EŽ, *neliečiamybė* TŽ, *nepriklausomybė* EŽ, TŽ, *priklausomybė* EŽ, FŽ, STŽ, TŽ, *tikimybė* EŽ, MŽ, STŽ. Iš reikiamybės dalyvio išvestas tik *būtinybė* EŽ. Darybiškai mažiau aiškus vedinys *skirtybė* STŽ gali būti išvestas iš neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvio. Patys tie dalyviai yra daugiau ar mažiau apibūdvardėję.

Kitokius pamatinius kamienus turi vediniai *daugybė* STŽ, *kokybė* ATŽ, EŽ, STŽ, *savybė* BŽ, EŽ, STŽ, SŽ, *vienybė* TŽ.

Kitos priesagos

Su 15 likusių priesagų yra padaryta tik po vieną arba keletą ypatybių pavadinimų, tad jų vaidmuo terminologijoje yra ribotas. Daugumos šių tipų vedinių pamatiniais žodžiais eina būdvardžiai, tačiau *-yba*, *-urys* ir kai kurių kitų priesagų vediniai remiasi daiktavardžiais. Vienas kitas vedinys darybiškai santykinai su skaitvardžiais arba įvardžiais. Iš viso su šiomis priesagomis išvesti 34 vediniai.

- ata** : *lengvata* EŽ, TŽ, *visata* FŽ.
- atis** : *sausatis* MŽ, *senatis* EŽ, TŽ.
- enybė** : *pirmenybė* EŽ, STŽ, SŽ, TŽ.
- iava** : *lygiava* EŽ.
- yba** : *kalnakasyba* EŽ, GŽ, *laivyba* EŽ, SŽ, TŽ, *raštyvedyba* TŽ, *sargyba* TŽ, *sąskaityba* EŽ, STŽ, TŽ.
- ija** : *vergija* EŽ.
- lės** : *rauplės* „augalų liga, kurios pažeistas vaisių arba gumbų paviršius primena rauplėtą odą“ BŽ.

- mė : *sausmė* „sausumas, sausmetis“ MŽ.
- muo : *lygmuo* GŽ, MŽ, *pradmuo* EŽ, *purmuo* „puri uoliena; mergelis“ MŽ, GŽ, *skersmuo* GŽ.
- ovė : *bendrovė* TŽ, *gerovė* EŽ, *įvairovė* STŽ, *vergovė* EŽ, *vienovė* LŽ.
- ra : *sausra* GŽ, MŽ.
- sė : *spragsė* „spausdinto audinio yda; tamsi dėmė su šviesiu ruoželiu per vidurį, atspausdinta tąja spausdinimo veleno vieta, nuo kurios brauklė, išlenkta atsitiktinai pakliuvusio kieto kūnelio, nenubraukė dažų“ ATŽ. Atrodo, kad šis vedinys darybiškai yra susijęs su daiktavardžiu *spraga*.
- uliai : *juoduliai* „liga, sukeliamą Rhytisma genties ir kitų grybų“ BŽ.
- uma : *dauguma* STŽ, TŽ, *ilguma* SŽ, *mažuma* TŽ, *platuma* SŽ, *šlapuma* MŽ, *vėsuma* GŽ, *visuma* EŽ, STŽ.
- urys : *vidurys* SŽ.

Vardažodžių abstraktų darybos atskiri tipai gerokai skiriasi darybos polinkiais nuo liaudies žodžių darybos, tad ir terminų, kurie nėra specialiai padaryti, o paimti iš neterminologinės leksikos, čia yra mažiau. Tokių, žinoma, gali būti tarp visų priesagų vedinių, ypač tai pasakytina apie nedariųjų tipų *-atis*, *-mė*, *-ra*, *-urys* ir kai kurių kitų vedinius.

VARDAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ IR PROFESINIAI ASMENŲ PAVADINIMAI

Ši darybos būrį sudaro vediniai, kuriais pavadinami asmenys pagal jų užsiėmimą arba šiaip kokią iš pamatinio vardažodžio kylančią ypatybę. Dalis vedinių eina kitokių gyvių bei negyvų dalykų pavadinimais, kurių pamatiniu vardažodžiu pasakomas koks jiems būdingas bruožas. Šiuo metu lietuvių kalbos žodžių darybos tyrinėjimuose įprasta čia nagrinėjamus vedinius skirstyti į du darybos būrius – vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus ir asmenų pavadinimus pagal profesiją¹¹. Tačiau atrodo, kad abėjus šiuos vedinius geriau laikyti vieno darybos būrio nariais. Juos artimai sieja bendra daryba (pamatinių žodžių pobūdis bei darybos afiksai) ir bendra darybos reikšmė – pavadinimas pagal būdingą ypatybę (profesiją, arba užsiėmimas, juk irgi yra tarsi būdinga asmens savybė). Be to, visi asmenų pavadinimai pagal profesiją yra vienintelio literatūrinės kalbos žodžių darybos tipo (priesaga *-ininkas*, *-ė*) vediniai. Ta pati priesaga sudaro ir patį darųjį literatūrinėje kalboje vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos tipą. Neretai tuo pačiu vediniu gali būti pavadinamas tiek asmuo, nuolat užsiimančis tam tikru darbu ar veikla, tiek ir atsitiktinai, laikinai dirbantis žmogus. Tokių pat reikšmės skirtumų turi ir veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimų dariausių tipų vedinių dalis. Dėl to šiame darbe asmenų pavadinimai pagal profesiją ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir yra nagrinėjami kaip vienas darybos būrys. Šio būrio vedinius pagal reikšmę galima skirstyti taip: 1) asmenų pavadinimai pagal užsiėmimą, 2) kitokie asmenų pavadinimai, 3) gyvūnų pavadinimai, 4) negyvų dalykų (daiktų) pavadinimai. Prie vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų čia, kaip ir įprasta lietuvių kalbos žodžių daryboje, neskiriami pavadinimai pagal kilmę bei priklausymą, vietų pavadinimai, nors savo bendruoju reikšmės pobūdžiu jie taip pat nėra itin tolimi nagrinėjamam būriui.

¹¹ Taip skirstoma V. Urbučio darbuose. Žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, p. 340 ir 406.

Šiam būriui priklauso 323 terminų žodynuose pateikti vediniai, kurie yra padaryti su 46 priesagomis. Tačiau didesniu darumu tepasižymi tik 3 priesaginiai darybos tipai. Tai priesagos *-ininkas*, *-ė*, *-inis*, *-ė*, *-ainis*, *-ė*. Su šiomis priesagomis yra sudaryti du trečdaliai visų vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesinių asmenų pavadinimų. Daugiausia vedinių turi priesaga *-ininkas*, *-ė* (apie 40 % visų šio būrio vedinių).

-ininkas, -ė

Šios priesagos vediniai sudaro dvi reikšmės grupes – asmenų pavadinimus pagal užsiėmimą ir kitus vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus.

Didesnė vedinių dalis yra asmenų pavadinimai pagal užsiėmimą, pvz.: *amatininkas EŽ*, *apybraižininkas LŽ*, *apsakymninkas LŽ*, *brigadininkas EŽ*, *bujerininkas SŽ*, *dainininkas, -ė LŽ*, *darbininkas EŽ*, *GŽ*, *TŽ*, *desantininkas SŽ*, *didmenininkas EŽ*, *diskininkas SŽ*, *finansininkas EŽ*, *grandininkas EŽ*, *imtytininkas SŽ*, *įrankininkas EŽ*, *krepšininkas SŽ*, *kronikininkas LŽ*, *maratonininkas SŽ*, *muitininkas EŽ*, *parašiutininkas SŽ*, *pasakininkas LŽ*, *perforatorininkas EŽ*, *prekybininkas EŽ*, *prozininkas LŽ*, *remontininkas MŽ*, *rutulininkas SŽ*, *sandėlininkas EŽ*, *slalomininkas SŽ*, *slidininkas SŽ*, *startininkas SŽ*, *statybininkas EŽ*, *stendininkas SŽ*, *svarstininkas STŽ*, *šachtininkas GŽ*, *šuolininkas SŽ*, *tabelininkas MŽ*, *tinklininkas SŽ*, *verslininkas EŽ*.

Asmenų pavadinimų pagal užsiėmimą pamatiniai žodžiai dažniausiai reiškia to užsiėmimo objektą ar padarinį, pvz.: *augalininkas BŽ*, *boksininkas SŽ*, *futbolininkas SŽ*, *geonuotraukininkas GŽ*, *geodezininkas MŽ*, *metraštininkas LŽ*, *sąskaitininkas EŽ*, *TŽ*, *teisininkas TŽ*, *vairininkas STŽ*, *SŽ*. Rečiau pamatiniu žodžiu pasakoma užsiėmimo vieta, pvz.: *kasininkas EŽ*, *krautuvininkas EŽ*, *sandėlininkas EŽ*, *šachtininkas GŽ*, *vartininkas SŽ*, arba užsiėmimo pobūdis, pvz.: *antraeilininkas EŽ*, *namudininkas EŽ*, *TŽ*, *pamainininkas EŽ*, *pusininkas EŽ*, *savaitininkas EŽ*, *vienetininkas EŽ*, *TŽ*.

Apie trečdalį vedinių sudaro kitokie vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Daugumą ir čia sudaro asmenų pavadinimai, tik šios grupės vediniai dažniausiai nerodo asmens užsiėmimo, o paprastai pažymi ko turėjimą, priklausymą kam, susijimą su kuo, palinkimą į ką ir kt. ypatybes, pvz.: *akcininkas EŽ*, *TŽ*, *artelininkas EŽ*, *bankininkas EŽ*, *baudžiauninkas EŽ*, *baudžiavininkas EŽ*, *bendrininkas TŽ*, *bendruomenininkas EŽ*, *biržininkas EŽ*, *bylininkas TŽ*, *čėnininkas EŽ*, *TŽ*, *čėzininkas EŽ*, *dalnininkas EŽ*, *dešimtininkas EŽ*, *duoklininkas EŽ*, *dvarininkas EŽ*, *įmonininkas EŽ*, *indėlininkas EŽ*, *TŽ*, *kaltininkas TŽ*, *kyšininkas TŽ*, *koncesininkas EŽ*, *TŽ*, *kontrabandininkas EŽ*, *kooperatininkas EŽ*, *lažininkas EŽ*, *nepriemokininkas EŽ*, *TŽ*, *nuomininkas EŽ*, *TŽ*, *pajininkas TŽ*, *pavienininkas EŽ*, *TŽ*, *pensininkas EŽ*, *TŽ*, *pravaikštininkas EŽ*, *TŽ*, *priešininkas TŽ*, *privatininkas EŽ*, *TŽ*, *prizininkas SŽ*, *rekordininkas SŽ*, *rentininkas EŽ*, *sąjungininkas TŽ*, *savininkas EŽ*, *TŽ*, *skolininkas EŽ*, *TŽ*, *smurtininkas TŽ*, *streikininkas EŽ*, *šeimininkas EŽ*, *tarpininkas EŽ*, *TŽ*, *viršininkas EŽ*, *STŽ*, *TŽ*.

Tik keletas vedinių pavadinina įvairius daiktus, pvz.: *laidininkas FŽ*, *STŽ*, *pažodininkas LŽ*, *pėstininkas SŽ* (šachmatai, perkeltinė reikšmė), *posmininkas*, „stiprus suktas arba dvejintas siūlas, kryžmiškai perrišantis lygiagrečią lininių verpalų sruogą į 10 posmų, medvilninių verpalų sruogą į 7 posmus“ *ATŽ*.

Dažniausiai šio tipo vediniai yra daromi iš daiktavardžių, tačiau yra truputis vedinių, kurie remiasi būdvardžiais, skaitvardžiais bei įvardžiais, pvz.: *bendrininkas* TŽ, *nelaidininkas* FŽ, *pavienininkas* EŽ, TŽ, *pažodininkas* LŽ, *pėstininkas* SŽ, *privatininkas* EŽ, TŽ; *dešimtininkas* EŽ, *pirmininkas* SŽ, TŽ; *savininkas* EŽ, TŽ.

Pamatiniai kamienai dažniau būna lygūs pamatinių žodžių šaknims, plg.: *darbininkas* EŽ, TŽ, *matininkas* MŽ, *pievininkas* MŽ, *yrininkas* SŽ, *viršininkas* EŽ, STŽ, TŽ. Tačiau nemažos vedinių dalies kamienai turi priešdėlius, priesagas, o kai kurie yra net sudurtiniai, pvz.: *apžvalgininkas* LŽ, *pasakėtininkas* LŽ, *pernuomininkas* TŽ, *posėdininkas* TŽ, *pramonininkas* EŽ, *superlaidininkas* FŽ; *baudžiavininkas* EŽ, *krautuvininkas* EŽ, *lenktynininkas* SŽ, *statybininkas* EŽ, *vieneitininkas* EŽ, TŽ; *dviratininkas* SŽ, *kirtavietininkas* GŽ, *laikraštininkas* LŽ, *tautosakininkas* LŽ ir kt.

Priesagos *-ininkas*, *-ė* vediniai dažniausiai remiasi grynai lietuviškais žodžiais, tačiau nesunkiai ji gali būti prisegama ir prie tarptautinių ar šiaip svetimos kilmės žodžių, plg.: *barjerininkas* SŽ, *eksportininkas* EŽ, *frachtininkas* EŽ, TŽ, *importininkas* EŽ, *kalambūrininkas* LŽ, *spiningininkas* SŽ ir kt. Daryboje numetamas pamatinio žodžio galas *-ija*, pvz.: *akcininkas* EŽ, TŽ (: *akc-ija*), *geodezininkas* MŽ (: *geodez-ija*), *koncesininkas* EŽ, TŽ (: *konces-ija*), *pensininkas* EŽ, TŽ (: *pens-ija*), plg. dar ir *kooperatininkas* EŽ (: *kooperac-ija*, *kooperat-yvas*).

Retkarčiais vediniai turi trumpesnę priesagos variantą *-inkas*, pvz.: *šulininkai* (šachtos) GŽ, arba *-ninkas*, pvz.: *baudžiauninkas* EŽ. Tačiau naujadarai paprastai daromi su pilnuoju priesagos variantu *-ininkas*, plg.: *didmenininkas* EŽ, *įmonininkas* EŽ, *lenktynininkas* SŽ, *pamainininkas* EŽ, *pavienininkas* EŽ, TŽ, *pramonininkas* EŽ ir kt.

Moteriškosios giminės vedinių terminų žodynai beveik iš viso nepateikia, tačiau tai nereiškia, kad mokslo ir kitose srityse vartojami vien tik vyriškosios giminės vediniai. Tad tokia terminų žodynų praktika neatspindi tikrosios padėties kalboje. Verta rimtai suabejoti, ar tikslu ir ateity tokiomis atvejais terminus pateikti tik vyriškąja gimine.

-inis (-iai), -ė

Šio tipo vedinių didesnė dalis yra vyriškosios giminės, ir jų dauguma yra įvairūs gyvūnų ir augalų sistematikos pavadinimai. Visi tokie vediniai terminologijoje yra daugiskaitiniai, ir šiam darbui visi išrinkti iš V. Gudelio „Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodyno“. Tai daugiausia paleontologijos terminai. Pvz.: *apgaubiniai* (Tunicata), *liežuveliniai* (Ligulatae), *nuovaliniai*, *placentiniai* (Eutheria), *spyniniai* (Articulata), *stuomeniniai* (Cormophyta), *žiūželiniai* (Flagellatae). Tokių terminų pamatiniais žodžiais dažniausiai imami daiktavardžiai. Jais pasakomas arba kuris būdingesnis būrio atstovas, pvz.: *arkliniai* (Equidae), *kiauliniai* (Suina), *pataisiniai* (Lepidophyta), būdingesnė kūno dalis, pvz.: *sterbliniai* (Marsupialia), *straubliniai* (Proboscidea), *stuburiniai* (Vertebrata), *šarviniai* (Ostracodermi), arba pasakomas koks panašus į to būrio atstovus žinomesnis dalykas, pvz.: *gniūžuliniai* (Thallophyta), *laivukiniai* (Nautiloidea), arba dar kokie požymiai, pvz.: *nelygiaraumeniniai* (ir *nelygiaraumeniai*).

Beveik trečdalis vedinių pamatiniai kamieniai yra nelietuviškos kilmės – jais eina įvairūs tarptautinių žodžių kamieniai, pvz.: *chordiniai* (Chordata), *psilofitiniai* (ir *psilofitai*). Nemaža tokių vedinių dalis, matyt, iš viso neturi atskirai vartojamų lietuvių terminologijoje pamatinių žodžių. Vediniai tokiu atveju tikriausiai vedami tiesiai iš atitinkamų lotyniškų terminų, pvz.: *anapsidiniai* (Anapsida), *baragvanatiniai* (Baragwanathiales), *benetitiniai* (Bennettitales), *diapsidiniai* (Diapsida), *euriapsidiniai* (Euryapsida), *kordaitiniai* (Cordaitales), *lepidodendriniai* (Lepidodendrales), *sinapsidiniai* (Synapsida), *terapsidiniai* (Therapsida).

Iš nagrinėjamų vedinių išsiskiria *banginiai* (Cetacea), kuris, nors ir turi tą pačią priesagą, tačiau kaip gyvūnų sistematikos narys yra paimta atskiroy gyvūno pavadinimo daugiskaita. Pats žodis *banginis*, žinoma, yra šio darybos tipo vedinys.

Ketvirtadalis šio tipo vedinių pavadina įvairius negyvus dalykus, dauguma jų vartojami sporto terminologijoje, pvz.: *akiniai*, *futboliniai*, *kampinis*, *krepšinis*, *rankinis*, *skersinis*, *tinklinis*. Ir šių vedinių pamatiniai žodžiai dažniausiai yra daiktavardžiai. Tik keletas vedinių yra padaryti iš būdvardžių, pvz.: *akiuotinis* „įkiuotas laukinukas; laukinukas su prigijusia akute“ BŽ, *gulstinis* GŽ, *skersinis* SŽ, *šaltinis* GŽ, MŽ, EŽ, FŽ, LŽ, STŽ.

Moteriškosios giminės vediniai pavadina įvairius negyvus dalykus. Jų pamatiniai daiktavardžiai žymi būdingą vediniu pavadinamam dalykui vietą, pvz.: *krantinė* MŽ, SŽ, *kuprinė* SŽ, *palapinė* EŽ, SŽ, *sostinė* TŽ, *šoninė* GŽ, medžiagą, iš kurios padarytas, arba sudėtinės dalis, pvz.: *grandinė* MŽ, GŽ, SŽ, ChŽ, FŽ, STŽ, *stiklinės* „įvairių matmenų, stiklinės pavidalo laboratoriniai indai“ ChŽ, paskirtį, pvz.: *duginė* „žr. meškerė“ SŽ, *lopšinė* LŽ, *pirštinė* SŽ ir kt.

Dalis vedinių, vartojamų botanikos terminologijoje, eina vaismedžių vaislių arba jų vaisių pavadinimais, pvz.: *butelinės* „pailgos formos kriaušės žalsvai geltonos arba geltonos spalvos odele, kurią ištisai arba didele dalimi dengia tamsiai ar rausvai rudos rūdys <...>“, *kiaušininės* „slyvų veislės, kurių vaisiai į kotelio pusę yra žymiai nusmailėjusios formos su minkštu minkštimu“, *kremzlinės* „trešnių veislės, kurių vaisiai turi tvirtą, standų minkštimą, o syvai yra spalvoti arba bespalviai“, *muskatinės* „mažo ar vidutinio dydžio, įvairios, daugiausia pailgos formos vasarinės ar rudeninės kriaušės su stipriai jaučiamu muskatinio kvapu, pvz., Rugsėjo muskatinė“, *sviestinės* (Berės) „kriaušių veislės, kurių nunokusių vaisių minkštimas primena sviesto konsistenciją“, *širdinės* „trešnių veislės, kurių vaisių minkštimas yra minkštas, o sultys spalvotos arba bespalvės <...>“, *taukinės* „vidutinio dydžio ar didelės, pailgos ar apvalinos formos, tirpstančiu ar pusiau tirpstančiu minkštimu kriaušės“, *vengrinės* „slyvų veislės, kurių vaisiai yra pailgos nusmailėjusiais galais formos, kietu cukringu minkštimu ir plokščiu smailiais galais kauliuku“.

Dauguma vedinių padaryta iš paprastųjų daiktavardžių, pvz.: *daržinė* SŽ, *kraštinė* STŽ, *rėtinė* STŽ, *stoginė* SŽ ir kt., tačiau keletas vedinių remiasi išvestiniais daiktavardžiais, pvz.: *klostinė* „audinio yda; audinio vieta, neapdailinta dėl susidariusios klostės (nenumarginta, nepašiaušta, nenusvilinta ir pan.)“ ATŽ, *pelėsinė* „audinio yda; pilka audinio vieta, blogai nusidažiusi dėl to, kad dažomas audinys buvo ilgai gulėjęs šlapias ir pažeistas pelėsių“ ATŽ.

Dalis vedinių remiasi būdvardžiais. Jais pavadinami įvairūs daiktai, turį pamatiniais būdvardžiais pasakomas ypatybes, pvz.: *gulstinė* SŽ, *įzambinė* STŽ, *palaidinė* SŽ, *statinė* SŽ, *šakotinė* SŽ, *nuolaidinė* GŽ, *skersinė* GŽ. Tik vienas terminas *dešimtinė* EŽ padarytas iš skaitvardžio.

-ainis, -ė

Tai trečias darumo atžvilgiu vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos tipas, tačiau jam priklausančių vedinių yra 7 kartus mažiau negu priesagos *-ininkas, -ė* vedinių. Vediniais pavadinamos gamtinių medžiagų (dažniausiai akmenų) rūšys, pvz.: *briaunainis* GŽ, *kriauklainis* GŽ, *paplokštainis* GŽ, *ragainis* GŽ, *smiltainis* ChŽ, GŽ, žemės viršutinio sluoksnio rūšis, pvz.: *šilainė* MŽ, GŽ, *žvirgždainė* MŽ. Keletas vedinių eina gyvūnų ir augalų sistematikos pavadinimais, pvz.: *ginkainiai* (Ginkgophyta) GŽ, *maurabragainiai* (Charophyta) GŽ, *papartainiai* (klasė Filicales) GŽ, *sagainiai* (Cycadophyta) GŽ. Likusieji vediniai pavadina įvairius konkrečius dalykus, pvz.: *jėgainė* EŽ, FŽ, MŽ, *kampainis* STŽ, SŽ, *sniegainė* GŽ.

Didesnė vedinių dalis yra padaryta iš daiktavardžių. Ketvirtadalis vedinių remiasi būdvardžiais, pvz.: *gulstainis* FŽ, *įstrižainė* SŽ, *paplokštainis* GŽ, *pilkainis* GŽ, *skersainis* GŽ.

Kitos priesagos

Visas būrys (43) vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesagų sudaro palyginti menkai darius tipus. Su dauguma jų (30) yra vartojama tik po 1–2 vedinius. Iš viso su šiomis priesagomis padaryti 103 vediniai.

- alas** : *baltalas* ChŽ, *niekalas* STŽ, TŽ, *riebalai* BŽ, ChŽ, *svambalas* FŽ, MŽ, *šlapalas* BŽ, ChŽ, *virbalas* MŽ, SŽ.
- aras** : *žabararas* GŽ, MŽ.
- eivis, -ė**: *oreivis* SŽ. Nors lietuvių kalbos žodžių darybos veikaluose ši priesaga ir nenurodoma, tačiau sinchroniškai ją išskirti galima. Nagrinėjamoje terminologijoje vartojamas šis vienas vedinys, tačiau literatūrinėje kalboje jų yra ir daugiau. Vediniai priklauso asmenų pavadinimų pagal užsiėmimą grupei.
- eklis** : *tarpeklis* GŽ.
- ena** : *galvena* „linų vaisius – dėžutė“ BŽ, *kregždėnos* „lapų dėmėtumas, sukeliamas grybo Corynespora melonis Lind“ BŽ, *rankena* MŽ, STŽ, SŽ.
- ėčia** : *pasakėčia* LŽ.
- iaga** : *medžiaga*, -os BŽ, EŽ, FŽ, GŽ, LŽ, MŽ, STŽ, TŽ.
- (iau)jas** : *pusiaujas* SŽ.
- iava** : *žaliava*, -os ChŽ, EŽ.
- yba** : *sodyba* EŽ.
- ienos** : *žalienos* MŽ.
- ietis** : *kolūkietis* EŽ, *olimpietis* SŽ, *pasienietis* SŽ, *pilielis* TŽ, *užsienietis* TŽ, *valstietis* EŽ. Šio tipo vedinių nemaža dalis pavadina asmenis pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą, tačiau tokie vediniai, kaip *olimpietis* ir pan. yra artimai susiję su vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais.
- ikės** : *trumpikės* SŽ.
- iklis** : *jaunikliai* SŽ, *tarpiklis* GŽ, STŽ, *vardiklis* STŽ.
- ilas** : *ratilas* (aplink saulę, mėnulį) GŽ.
- ilis** : *vandenilis* ChŽ, GŽ, SŽ.
- imas** : *apskritimas* SŽ, *glitimas* BŽ, *minkštimas* BŽ, *skystimas* ChŽ, *tirštimai* ChŽ.
- ymas** : *baltymas*, -ai BŽ, ChŽ, *sūrymas* ChŽ, GŽ.
- yna** : *lentyna* GŽ.
- inys** : *šulinys* GŽ, MŽ, *valinys* GŽ, *žabinys* MŽ, *žirginys* BŽ.
- iokas** : *vidutiniokas* (vidutinis valstietis) EŽ.
- (i)ukas**: *gulstinukas* „žemaūgis vaismedis gulsčiomis, pažeme einančiomis šakomis <...>“ BŽ, *ketvertukas* „keturios chromosomų grupės, kurios susidaro po dviejų vienas po kito sekančių branduolio pasidalijimų, vykstant redukciniam dalijimuisi (mejozei)“ BŽ,

lipniukas „polinarijaus <...> dalis, išskirianti lipnų skystį, su kurio pagalba polinarijus prikimba prie vabzdžio kūno“ BŽ, *laukinukas* „iš sėklos ar vegetatyviniu būdu išaugintas nekultūrinis jaunas vaismedis <...>“ BŽ, *riestukas* „tipas vienastypio žiedyno, kurio šakojimasis vyksta vienoje plokštumoje ir šakelės orientuotos vis į tą pačią pusę – dešinę arba kairę <...>“ BŽ, *savaiminukas* „savaime, be miškininkų priežiūros, iš sėklos išaugęs medelis“ BŽ, *sėjinukas* „iš sėklos išaugęs medelis, kuris paskui persodinamas į nuolatinę vietą“ BŽ, *sėklinukas* „sėklai auginamas augalas (burokas, runkelis), kol dar jaunas; vėliau išauga į sėkloją“ BŽ, *sodinukas* „persodintas iš daigyno arba iš pasodintų vaisių išaugęs (pvz., ažuolo, riešutmedžio) medelis“ BŽ. Vediniai *sėjinukas*, *sodinukas* gali būti išvesti ir iš veiksmazodžių. Tokiu atveju tai būtų priesagos *-inukas* vediniai ir priklausytų veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimų būriui.

- kis : *vidurkis* EŽ, FŽ, STŽ.
- lys : *dygliai* BŽ.
- mė : *kryžmė* STŽ.
- mena : *mažmenos* EŽ, *sausmena* „bendrame drėkinimo plote nedrėkinama vieta <...>“ MŽ.
- muo : *lygmuo* GŽ, MŽ, *purmuo* GŽ, MŽ, *skaitmuo* EŽ, *skersmuo* GŽ, STŽ.
- očiai : *kanopočiai* (Ungulata) GŽ, SŽ.
- ojas(-us) : *durpojas* ChŽ, GŽ, MŽ, *filmojus* „plėvelę sudaranti medžiaga“ ChŽ, *kaučiukojus* ChŽ, *sėklojas* „sėklai auginamas augalas“ BŽ, *uolijas* GŽ.
- okšlis : *putokšlis* ChŽ, *riebokšlis* MŽ, SŽ.
- okšnis : *dervokšnis* GŽ.
- onas : *dirvonas* EŽ, MŽ.
- orius : *ūsorius* SŽ.
- ovė : *bendrovė* EŽ, *daržovė* BŽ, *rankovė* STŽ, *verslovė* ChŽ, EŽ.
- tė : *geležitė* SŽ.
- uliai : *gyvuliai* EŽ.
- umynai : *kartumynai* BŽ.
- ūnas : *gyvūnas* GŽ, *lapūnas* BŽ, *mišrūnas* BŽ, *pareigūnas* EŽ, *pirmūnas* EŽ, TŽ, *plėšrūnas* SŽ, *ristūnas* SŽ, *seniūnas* TŽ, *skalūnas* ChŽ, GŽ, MŽ, *žymūnas* SŽ.
- ūnė : *galūnė* STŽ, *viršūnė* BŽ, STŽ.
- uočiai : *lapuočiai* BŽ, *spygliuočiai* (Coniferae) BŽ, GŽ, *spinduliuočiai* GŽ, *šarvuočiai* (Dasypodidae) GŽ.
- uolis : *aistruolis* „sporto entuziastas“ SŽ, *atsparuolis* GŽ, *grynuolis* ChŽ, GŽ, *spartuolis* EŽ, *stipruolis* SŽ, *žieduolis* GŽ.
- uonys : *pirmuonys* (Protozoa) GŽ.
- uotė : *rainuotė* SŽ, *sparnuotė* STŽ, *vaškuotė* STŽ.

Dalis čia minimų priesagų vedinių yra paimti iš neterminologinės leksikos. Tai pasakytina apie priesagų *-(i)aga*, *-aras*, *-inys*, *-yna*, *-orius* ir kai kuriuos kitus vedinius. Tie žodžių darybos tipai nėra produktyvūs ir literatūrinėje kalboje. Tačiau dalis kitų tipų, nors ir turėdami nedaug vedinių, vis dėlto yra davę ir naujadarų, plg. priesagų *-ilis*, *-očiai*, *-ojas(-ojus)*, *-(i)ukas*, *-uočiai* ir kt. vedinius. Kai kurių terminų reikšmė yra perkeltinė, pvz.: „*vienuolis*“ MŽ, kuris žymi hidrotechninį įrenginį vandens nutekėjimui iš tvenkinių ir kt. vandens telkinių reguliuoti. Tai yra aiškus reikšmės vertinys iš rusų kalbos atitinkamo termino „*мохов*“.

DEMINUTYVAI

Deminutyvai, kurių nagrinėjamų sričių terminologijoje yra 256, turi daiktavardinius pamatinius kamienus ir žymi dažniausiai tą patį dalyką, kaip ir jų pamatiniai žodžiai. Tačiau deminutyviniais vediniais pavadinami dalykai paprastai būna mažesni už tos pat rūšies dalykus, žymimus pamatiniais daiktavardžiais. Dalis vedinių

arba visai neturi mažiųjų reikšmės, arba ji bent neiškyla kaip svarbiausia su dalyba susijusi reikšmė. Tokie vediniai paprastai pavadina skirtingus dalykus, negu jų pamatiniai žodžiai, ir sudaro vadinamuosius specialios reikšmės deminutyvus. Literatūrinėje kalboje daliai deminutyvų būdingas ir pamatiniu žodžiu žymimo dalyko vertinimas bei su juo susijusių jausmų iškėlimas. Terminologijoje emocionalumo ir ekspresyvumo yra vengiama, tad deminutyvai čia žymiai mažiau paplitę, negu apskritai literatūrinėje kalboje. Tai yra vidutinio didumo (vedinių skaičiumi) terminų darybos būrys.

Dauguma (55%) lietuviškų deminutyvinių terminų yra padaryta su priesaga *-elis, -ė*. Gerokai mažiau (27%) terminų padaryta su priesaga *-ėlis, -ė*. Šios priesagos deminutyvų daryboje viena antrą papildo, nes tik abi kartu gali apimti visą pamatinių daiktavardžių įvairovę. Deminutyviniai terminai dažniausiai ir yra jų vediniai (daugiau negu keturi penktadaliai). Iš kitų priesagų šiek tiek išsiskiria dar *-(i)ukas* ir *-utė* (apie 15% visų vedinių). Kitos 4 priesagos turi tik po keletą nagrinėjamuose žodynuose pateiktų vedinių.

-elis, -ė

Didesnė priesagos *-elis, -ė* deminutyvų dalis žymi tuos pačius dalykus, kaip ir jų pamatiniai daiktavardžiai. Tačiau tie deminutyvų žymimi dalykai yra mažesni arba ir visai maži. Vadinasi, priesagos *-elis, -ė* deminutyvinių terminų pagrindinė reikšmė yra mažiųjų. Pvz.: *aikštelė* STŽ, SŽ, *ąselė* GŽ, *balnelis* SŽ, *bokštelis* SŽ, *borteliai* SŽ, *dangtelis* BŽ, STŽ, *dirželis* SŽ, *duobelė* SŽ, *durelės* STŽ, *gairėlė* SŽ, *gaubtelis* STŽ, *gojėlis* SŽ, *graibštelis* SŽ, *graižėlis* BŽ, *grindėlės* SŽ, *griovelis* MŽ, *grotelės* MŽ, STŽ, *gurbelis* SŽ, *juostelė* STŽ, SŽ, *kaištelis* STŽ, *kartelė* SŽ, *knatelis* ATŽ, *knygelė* EŽ, *kotelis* BŽ, SŽ, *kryžėlis* GŽ, *kuodelis* ATŽ, *kuokštelis* ATŽ, *lakšteliai* BŽ, *lapelis* BŽ, EŽ, LŽ, STŽ, *lazdelė* SŽ, *lentelė* SŽ, *mazgeliai* ATŽ, *mentelė* ChŽ, STŽ, SŽ, *miestelis* EŽ, *miglelė* SŽ, *narvelis* FŽ, GŽ, *plėvelė* ChŽ, FŽ, MŽ, STŽ, *plokštelė* ChŽ, FŽ, STŽ, SŽ, *plutelė* GŽ, MŽ, *rūkelis* GŽ, *samtelis* SŽ, *skiautėlės* ATŽ, *skylelės* BŽ, *spyglėlis* BŽ, *stalelis* GŽ, *stovelis* SŽ, *šaknelė* BŽ, *upelis* GŽ, MŽ, *vamzdelis* FŽ, STŽ, SŽ, *vėjelis* SŽ, *vytelė* BŽ.

Kiti šio tipo vediniai eina savitų dalykų pavadinimais, jų reikšmės ryšys su pamatiniais žodžiais yra gana tolimas. Vedinių reikšmė šiuo atveju būna perkeltinė. Pvz.: *barzdelė* „plaukelių kuokštas ant vainikėlio arba taurelės“ BŽ, *dalelė* „iprastinis elementarinės ir koloidinės dalelių pavadinimas“ ChŽ, FŽ, STŽ, *gardelė* „mažiausias kristalas; atomų išsidėstymo būdas kristale“ ChŽ, FŽ, GŽ, STŽ, *kuokeliai* „žiedinių augalų mikrosporofilai < ... >, gaminantys žiedadulkes“ BŽ, *laivelis* (kaitinimui) ChŽ, *laukelis* SŽ (šachmatai, šaškės), *mastelis* „žemėlapių, plano ar brėžinio linijos ilgio santykis su tikruoju vietos ar nubrėžto daikto ilgiu“ MŽ, SŽ, STŽ, *piestelė* „moteriškoji žiedo dalis, sudaryta iš vieno arba daugiau suaugusių vaislapėlių“ BŽ, *porėlė* „audinio yda; dviejų siūlų, neperskirtų kitos sistemos siūlais, ruoželis“ ATŽ, *skarelė* „plokščia skraistė, dengianti sporangių krūvelės daugelio paparčių lapuose“ BŽ, *skiepelis* „skiepijimo būdu sukultūrintas ir išaugintas jaunas augalas, skirtas persodinti į nuolatinę augimo vietą (sodinamoji medžiaga)“ BŽ, *sruogelės* „gamybinės atliekos; šimto metrų ilgio siūlo atkarpos, nulenktos laboratoriniais lankstais iš bandomųjų šėivų arba ričių į sruogas ir praėjusios joms skirtus numerio, stiprumo, ištįsimo arba kitus laboratorinius bandymus < ... >“

ATŽ, *šluotelė* „kūgiškas arba piramidinis žiedynas, kurio pagrindinė ašis labai ištįsusi ir duoda eilę šakų, kurios savo ruožtu šakojasi, o smulčiausios šakelės yra kekių pobūdžio, pvz., avižos, smilgos, alyvų“ BŽ, *tiltelis* „jungiantis atomas, grupė, indas“ ChŽ, *žvynelis* „smulkus, plokščias, metamorfozuotas lapelis žiedyno ribose“ BŽ.

Pamatiniai šio tipo vedinių žodžiai yra dviskiemeniai daiktavardžiai. Dauguma tokių daiktavardžių žymi įvairius daiktus ir tik vienas kitas – gyvūnus (*musė, stinta, žirgas*), gamtos reiškinius (*migla, rūkas, vėjas*) ar abstrakčias sąvokas (*dalis, masas, vaizdas*).

Vediniai paprastai būna tos pat giminės, kaip ir jų pamatiniai daiktavardžiai, vienintelė išimtis yra *upelis*¹² GŽ, MŽ.

-ėlis, -ė

Priesagos *-ėlis, -ė* vediniai turi tokią pat reikšmę, kaip ir dariausio šio būrio tipo *-elis, -ė* vediniai. Tačiau su ja išvestų terminų yra dvigubai mažiau.

Dauguma vedinių turi mažiškinę reikšmę. Pvz.: *ankštarėlė* BŽ, *apsakymėlis* LŽ, *atramėlė* SŽ, *bertuvėlė* ChŽ, *ežerėliai* GŽ, *gaubtuvėlis* BŽ, STŽ, *ilankėlė* GŽ, *kaladėlė* STŽ, *kilimėlis* SŽ, *krautuvėlė* EŽ, *latakėlis* MŽ, *mėgintuvėlis* ChŽ, *pagalvėlė* SŽ, *pakopėlė* MŽ, *parašiotėlis* SŽ, *pylimėlis* MŽ, *pumpurėlis* BŽ, *rankenėlė* STŽ, SŽ, *riešutėlis* BŽ, *ritinėlis* STŽ, *sėdynėlė* SŽ, *šepetėlis* STŽ, *vagonėlis* GŽ, MŽ, *velelėlis* MŽ, STŽ, SŽ, *vėliavėlė* STŽ, SŽ.

Kiti šios priesagos vediniai pavadina įvairius konkrečius savitus dalykus. Jų reikšmės ryšiai su pamatiniais žodžiais nėra tiesioginiai. Dėl to jie turi ne mažumo, bet vadinamąją specialią reikšmę. Pvz.: *akmenėlis* „lantanoidų ir geležies lydinys, vartojamas žiebtuvėliams“ ChŽ, *ašarėlė* „metalo rutuliukas“ ChŽ, *gyvatėlė* (slidinėjimo figūra) SŽ, *kamuolėlis* „ciminio tipo žiedynas, kurio žiedai taip tankiai susiglaudę, kad sudaro kamuolėlio pavidalą“ BŽ, *liežuvelis* „skaidri plėnelė, aptinkama varpinių ir viksvinių augalų lapuose riboje tarp lapo lakšto ir makšties“ BŽ, *malūnėlis* (gimnastika) SŽ, *obuolėlis* „mažas, obuolio pavidalo vaisius, pvz., šermukšnio“ BŽ, *vėduoklėlė* „tipas vienastypio žiedyno, kurio šakojimasis vyksta vienoje plokštumoje ir šakelių kryptis praeiliui kaitaliojasi tai dešinėn, tai kairėn, pvz., *vilkdalgio* (Iris)“ BŽ.

Pamatiniai šios priesagos vedinių daiktavardžiai būna daugiaskiemeniai (turi daugiau negu du skiemenis) ir visi yra konkrečios reikšmės. Vediniai yra tos pat giminės, kaip ir jų pamatiniai žodžiai.

-(i)ukas, -ė

Priesagos *-(i)ukas, -ė* vediniai turi tas pačias reikšmes, kaip ir daresniųjų, jau nagrinėtųjų, tipų dariniai. Tačiau vartojama terminologijos reikalams jų penkis kartus mažiau, negu dariausio deminutyvų tipo *-elis, -ė* vedinių. Kiek daugiau negu pusė vedinių turi mažiškinę reikšmę. Pvz.: *batukai* SŽ, *kamuoliukas* SŽ, *kryžiukai* STŽ, *ratukas* STŽ, *rutuliukas* SŽ, *skrituliukas* SŽ, *staliukas* GŽ, STŽ, *šepetukas* ChŽ, *šuoliukas* SŽ.

¹² Šis vedinys darybiškai gali būti susijęs su tarmėse vartojamu žodžiu *upis*, tokiu atveju ir jis nebūtų jokia išimtis.

Kitų vedinių reikšmė nėra tiesiog susijusi su pamatiniais žodžiais. Jie žymi savitus negyvus dalykus. Pvz.: *gaidukas* (šautuvo) SŽ, *garbanukai* (debesys) GŽ, *gyvatukas* „surangytas vamzdis; spiralinis grąžtas“ MŽ, GŽ, ChŽ, *kačiukas* „piestelinų žiedų žirginys, sėklų sklaidymo metu pūkuotas, kaip kačiukas, pvz., gluosnio, tuopos“ BŽ, *startukai* (lengvosios atletikos batukai) SŽ, *stepukas* (*Apocynum Sibiricum*) „daugiametis pluoštinis augalas < ... >“ ATŽ, *vaisiukas* „sudėtinio arba sutelktinio vaisiaus paskiras narys“ BŽ.

Vediniai darybiškai santykiauja ir su dviskiemeniais, ir su daugiaskiemeniais daiktavardžiais. Pamatiniai žodžiai dažniausiai žymi įvairius negyvus dalykus, nors yra ir vedinių, kurių pamatiniai daiktavardžiai yra gyvūnų ar net abstrakčių sąvokų pavadinimai. Dauguma vedinių yra tos pat giminės, kaip ir jų pamatiniai žodžiai, tačiau pasitaiko vedinių, kurie savo gimine skiriasi nuo pamatinių daiktavardžių (pvz.: *garbanukai* GŽ, *gyvatukas* ChŽ, GŽ, MŽ, *kačiukas* BŽ, *stepukas* ATŽ). Tai būdinga specialios reikšmės deminutyvams. Pastebėtina, kad beveik visi terminologijoje vartojami šio tipo vediniai yra vyriškosios giminės (išimtis vienas vedinys *raginukė* ChŽ, GŽ, tačiau ir jis pats gali būti laikomas vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimu).

Terminų žodynuose pateikti tik 28 šios priesagos vediniai. Pagal pamatinio kamieno galo priebalsio kietumą arba minkštumą jie pasiskirsto taip: 14 vedinių ir jų pamatinių žodžių kamieno galo priebalsiai yra minkštieji (pvz.: *dvikeliukas* SŽ, *elniukai* GŽ, *kapliukas* SŽ, *nuliukai* STŽ, *trikeliukas* SŽ), 4 vediniai, kaip ir jų pamatiniai žodžiai, turi kietąjį kamieno galo priebalsį (pvz.: *batukai* SŽ, *garbanukai* GŽ, *ratukas* STŽ, *startukai* SŽ), 7 vedinių kamieno galo priebalsis kietasis, o jų pamatinių žodžių minkštasis (pvz.: *gaidukas* SŽ, *gyvatukas* ChŽ, GŽ, MŽ, *rėtukas* SŽ, *skėtukas* BŽ) ir 3 vediniuose kamieno galo minkštasis priebalsis atitinka pamatinių žodžių kietąjį (pvz.: *kakliukas* STŽ, *kauliukas* BŽ, STŽ, *staliukas* GŽ, STŽ). Iš pateiktųjų duomenų išvesti aiškesnius darybos polinkius negalima. Visiško dėsningumo čia nėra ir literatūrinės kalbos šio tipo vedinių daryboje, nors ten ir pastebimi aiškesni polinkiai¹³.

-utė

Šio tipo vediniai terminologijoje dar retesni – nagrinėjamuose žodynuose jų pateikta tik 10. Dažniau jie turi specialią reikšmę, pvz.: *akutės* „tuštumėlės kietoje medžiagoje“ ChŽ, *akutė* „1. ūglio lapo pažastyje jaunas, besivystantis pumpuras, panaudojamas skiepijimui; 2. įdubęs pumpuras stiebagumbio (pvz., bulvės) paviršiuje“ BŽ, (sinonimas *taškas*) STŽ, *eglutė* „ruoželinio audinio yda; išilgai audinio nusitiesęs zigzagiškas ruoželių lūžis, už kurio ruoželiai vėl eina taisyklinga kryptimi < ... >“ ATŽ, *galvutė* „1. raceminis žiedynas < ... > trumpa ašimi, kurios viršūnėje tankiai susispietę bekočiai arba labai trumpakočiai žiedai, pvz., dobilo; 2. kalbant apie grybą = kepurėlė“ BŽ, *šakutė* „1. strypas iš kelių (daugiausia lygiagrečių) atšakų; 2. grupė kontaktinių strypelių elektros srovei įjungti“ MŽ, STŽ, „toks įrankis prie štatyvo“ ChŽ. Dalis vedinių žymi tuos pačius dalykus, kaip ir pamatiniai žodžiai, tačiau jie yra mažesni, pvz.: *skylutė* STŽ, *šakutė* „smulkii antros arba dar tolesnės eilės vegetatyvinė arba vaisinė medžio ar krūmo šaka“ BŽ.

¹³ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, p. 268–269.

Visi vediniai padaryti iš moteriškosios giminės dviskiemenių daiktavardžių ir patys visi yra moteriškosios giminės. Literatūrinėje kalboje taip pat dažniau šios priesagos deminutyvai daromi iš moteriškosios giminės daiktavardžių¹⁴.

Kitos priesagos

Deminutyvinių terminų yra padaryta dar su 4 priesagomis (iš viso 8 vediniai), tačiau jos dėl vedinių negausumo ryškesnio vaidmens terminologijoje neturi.

-aitis, -ė : *apysakaitė* LŽ, *giminaitis* TŽ, *kepuraitė* ChŽ, SŽ.

-ytė : *ausytė* SŽ.

-okšnis : *krūmokšnis* BŽ, *pievokšnis* MŽ, *upokšnis* GŽ, MŽ.

-uška : *dainuška* LŽ.

VIETŲ PAVADINIMAI

Vietų pavadinimai iš daiktavardžių ir būdvardžių yra daromi dažniau negu iš veiksmazodžių. Tačiau ir vardažodinių šio būrio vedinių terminų žodynuose pateikiama palyginti nedaug. Vediniai, kurie darybiškai remiasi vardažodžiais, vietas pavadinama pagal jose esančius daiktus arba pagal tam tikras ypatybes, leidžiančias išskirti pavadinamą vietą iš kitų. Vadinasi, vedinių darybinės reikšmės skirtumai pareina nuo pamatinių žodžių priklausymo skirtingoms kalbos dalims ir jomis žymimų skirtingų tikrovės dalykų. Pamatinių žodžių pobūdis turi įtakos ir kitiems darybos polinkiams.

Daugiausia vardažodinių vietų pavadinimų darybiškai remiasi daiktavardžiais (68 iš 99, arba daugiau negu du trečdaliai vedinių). Iš daiktavardžių šio būrio vediniai dažniausiai daromi su priesaga *-ynas*. Kitos priesagos, pvz.: *-inė*, *-ynė*, *-ija*, yra mažiau darios. Būdvardinių vietų pavadinimų dariausia tipą sudaro priesaga *-uma*.

-ynas

Su priesaga *-ynas* daromi dviejų darybos būrių vediniai — kuopiniai pavadinimai ir vietų pavadinimai. Kuopinės reikšmės atspalvis dažnai yra būdingas ir vediniams, kurie laikomi vietų pavadinimais. Juk, pavyzdžiui, *aikštynu*, *kalvynu* ar *pelkynu* vadinamos vietos, kuriose yra ne viena *aikštė*, *kalva* ar *pelkė*. Tokie vediniai žymi ir atitinkamų dalykų telkinius, ir vietas, kuriose tie telkiniai yra. Tad iš esmės šiems vediniams būdingos abi minėtos darybinės reikšmės. Kiekvienas atskiras vedinys priskiriamas vienam ar antram būriui, atsižvelgiant ir į jų leksinę reikšmę bei kuri reikšmė ryškiau iškyla vedinyje.

Čia nagrinėjami vediniai turi aiškesnę vietos reikšmę, dėl to jie ir laikomi vietų pavadinimais. Vietos pavadinamos pagal jose esančius būdingus daiktus, tų daiktų telkinius, išskiriančius tam tikrą, dažniausiai žemės paviršiaus, plotą iš kitų plotų, kuriems tokie būdingi daiktai yra kiti. Tą pat reikšmę turi ir vediniai, kuriais pavadinamos atskirų rūšių augalų augimo arba gyvūnų auginimo, laikymo vietos. Pvz.: *aikštynas* SŽ, *brūzgynas* BŽ, *daigynas* BŽ, *drumlinynas* GŽ, *durpynas* EŽ, GŽ, MŽ, *firnynas* GŽ, *gargždynas* GŽ, MŽ, *kalnynas* GŽ, *kalvynas* GŽ, MŽ, *kauburnas* GŽ, *kupstynas* MŽ, *ledynas* GŽ, MŽ, SŽ, *medynas* BŽ, *molynas* ChŽ, GŽ, MŽ,

¹⁴ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, p. 270–271.

nendrynas GŽ, pelkynas MŽ, raistynas MŽ, rūdynas GŽ, smėlynas MŽ, uogynas BŽ, upynas GŽ, MŽ, vandenynas GŽ, versmynas MŽ, žemynas GŽ, žirgynas EŽ, žvyrynas GŽ, MŽ.

Nedidelė dalis terminų pavadinia įvairius daiktus, kurie gali būti suvokiami kaip vietų pavadinimai, pvz.: *dainynas LŽ, giesmynas LŽ, kainynas EŽ, psalmynas LŽ, talpumynas STŽ, teisynas TŽ, varžynas ChŽ, FŽ, STŽ, žinynas EŽ, STŽ, žodynas LŽ, STŽ.* Savotiški vediniai yra *ežerynas GŽ* ir *vasarynas* (ežere, sinonimas *properša*) *GŽ*, kurių pamatiniai žodžiai nežymi dalykų, esančių išvestiniame žodyje.

Visi vediniai yra padaryti iš daiktavardžių. Pamatiniai daiktavardžiai dažniau būna darybiškai neskaidomi žodžiai arba gerokai leksikalizavęsi vediniai, t. y. daugiau ar mažiau semantiškai nutolę nuo tų žodžių, su kuriais darybiškai turėtų būti siejami. Vediniai iš daiktavardžių, turinčių ryškius įvairių darybos pakopų afiksus, yra reti, pvz.: *medėlynas BŽ, sąvartynas GŽ, talpumynas STŽ.* Išimtimi laikytini vediniai iš sudurtinių žodžių, pvz.: *rankraštynas LŽ.*

-uma

Priesagos *-uma* darybos tipas yra dariausias būdvardinių vietų pavadinimų vedyboje. Šio tipo vediniai vietas pavadinia pagal pamatinių būdvardžių žymimas ypatybes, išskiriančias iš kitų vietų, turinčių kitokias ypatybes. Beveik visi vediniai yra įvairių žemės paviršiaus vietų pavadinimai. Pvz.: *aukštuma GŽ, MŽ, dykuma GŽ, MŽ, SŽ, dubuma GŽ, MŽ, ilguma SŽ, iškiluma GŽ, MŽ, kalvotuma GŽ, lyguma GŽ, MŽ, nuolaiduma MŽ, nuotakuma MŽ, nuožulnuma GŽ, pakiluma GŽ, MŽ, platuma SŽ, plokštuma GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, sausuma GŽ, MŽ, sekluma GŽ, MŽ, SŽ, slesnuma MŽ, smailuma FŽ, statuma GŽ, MŽ, šlapuma MŽ, žemuma GŽ, MŽ.*

Vediniai daromi iš kokybinių laipsniuojamų būdvardžių. Tik terminas *aplinkuma STŽ* yra padarytas iš daiktavardžio.

Su priesaga *-uma* yra padaroma ir ypatybių pavadinimų, dėl to pasitaiko ir tokių vedinių, kurie gali turėti vardažodžių abstraktų reikšmę. Tokie vediniai būna nevienareikšmiai, pvz.: *šlapuma* „1. šlapias, lietingas laikas; 2. šlapia vieta“ *MŽ.* Abstraktams artimi yra ir terminai *ilguma SŽ, platuma SŽ.*

-inė

Su priesaga *-inė* vietų pavadinimai daromi iš daiktavardžių, tačiau jų terminų žodynuose pateikta dukart mažiau negu dariausio tipo *-ynas* vedinių. Šio tipo vediniai pavadinia įvairias patalpas ar šiaip vietas, kuriose daroma, gaminama, laikoma tai, kas žymima pamatiniu daiktavardžiu. Pamatinis žodis neretai gali žymėti ir patalpos paskirtį. Pvz.: *aparatinė STŽ, areštinė TŽ, durpinė MŽ, elektrinė FŽ, išdinė EŽ, muitinė EŽ, TŽ, siurblinė GŽ, MŽ, užkandinė EŽ.* Likusieji vediniai pavadinia tam tikrus daiktus, skirtus dėti ir laikyti pamatiniais daiktavardžiais žymimiems dalykams. Pvz.: *parakinė SŽ, šovininė SŽ, šratinė SŽ, tepalinė SŽ, trūklinė SŽ.* Šiems vediniams artimi yra ir augalų dalių pavadinimai, pvz.: *dulkinė* „kuokelio viršūnėje esanti dėžutė, kurioje pasigamina žiedadulkės“ *BŽ, mežginė* „apatinė piestelės dalis, iš kurios išsivysto vaisius“ *BŽ, nektarinė* „žiedų liauka, išskirianti saldų skystį—nektarą“ *BŽ, sporinė* „dėžutės, ąsočio ar pūslelės pavidalo organas, kurio viduje susidaro sporos“ *BŽ.*

Priesagos *-inė* vedinių pamatiniai daiktavardžiai yra įvairios sandaros – paprastieji ir vediniai. Darybiškai išsiskiria botanikos terminas *mezginė* BŽ, kuris yra išvestas iš veiksmazodžio. Tokia daryba lietuvių kalbai nebūdinga.

Kitos priesagos

Vietų pavadinimų iš vardažodžių yra išvesta dar su 7 priesagomis. Visų šių tipų darumas terminologijoje menkas (iš viso 21 vedinys).

- idė : *aukšlidė* BŽ.
- ija : *naujasėdija* EŽ, *seniūnija* TŽ, *tėvonija* EŽ.
- ymė : *kiaurymė* STŽ, *siaurymė* GŽ, *sraujymė* GŽ, MŽ, *storumė* GŽ, MŽ.
- ynė : *akmenynė* GŽ, *samanynė* MŽ, *šlynynė* MŽ, *žvyrynė* MŽ; *klampynė* GŽ, MŽ, *sausynė* MŽ, *slaptynė* TŽ, *šlapynė* MŽ.
- mė : *gelmė* GŽ, *tankmė* SŽ.
- ūnė : *viršūnė* GŽ, SŽ.
- uva : *raguva* GŽ, MŽ, *sietuva* GŽ, SŽ.

Priesagų *-idė*, *-ija*, *-ūnė*, *-uva* vediniai padaryti iš daiktavardžių, o *-ymė*, *-mė* – iš būdvardžių. Su priesaga *-ynė* vediniai daromi ir iš daiktavardžių, ir iš būdvardžių. Kai kurių priesagų vediniai yra seni žodžiai, be abejo, jie paimti iš neterminologinės leksikos. Visų pirma tai pasakytina apie priesagų *-mė*, *-ūnė*, *-uva* vedinius.

KITI DARYBOS BŪRIAI

Kitiems darybos būriams priklausančių vedinių terminų žodynuose pateikiama visai mažai. Iš jų kiek daugiau vedinių priklauso **kuopinių pavadinimų** būriui.

Kuopinės reikšmės vedinių dalis yra artima vietų pavadinimams. Pavyzdžiui, nemažos dalies priesagos *-ynas* vedinių darybinė reikšmė gali būti ir kuopinė, ir vietos. Abi reikšmės gali turėti ir dalis priesagos *-ija* vedinių, pvz.: *seniūnija* ir pan. Čia nagrinėjami tik tie priesagų vediniai, kuriems vietos reikšmė nebūdinga. Jie žymi pamatiniais žodžiais pasakomų asmenų, gyvūnų ar daiktų tam tikrą telkinį arba visumą (daiktavardžių vediniai) arba reiškia tam tikrą bendrą ypatybę turinčių asmenų būrį ar visumą (būdvardžių vediniai).

Dariausias kuopinių pavadinimų tipas yra *-ija*. Su šia priesaga vediniai paprastai daromi iš daiktavardžių, pvz.: *augalija* BŽ, GŽ, MŽ, *augmenija* MŽ, *bajorija* EŽ, *buožija* EŽ, *gyvūnija* GŽ, *lapija* BŽ, *pirklia* EŽ, *raštija* LŽ, *terminija* STŽ, *valstietija* EŽ. Reikšmė skiriasi *bendrija* BŽ, GŽ, TŽ, *draugija* EŽ, SŽ, TŽ, *valstija* TŽ, be to, *bendrija* darybiškai remiasi būdvardžiu.

Mažiau kuopinių pavadinimų turi priesagą *-ynas*. Jie taip pat daromi iš daiktavardžių, pvz.: *kuokelynas* „vieno žiedo kuokelių visuma“ BŽ, *lapvaisynas* „sutelktinis vaisius, sudarytas iš didesnio ar mažesnio skaičiaus vienasėklių vaisiukų – lapavaisių (pvz., vėdryno)“ BŽ, *nuobirynas* (sinonimas *nuobirų kūgis*) GŽ, *sąnašynas* „birios sąnašos“ ChŽ, „upės, ledyno, jūros arba vėjo sąnašų sankaupa“ MŽ, GŽ, *sąžalynas* „tankiai suaugusių žolinių arba vandeninių augalų grupė“ BŽ, *sluoksnynas* GŽ, *vaisynas* „vaisius, išsivystęs iš daugelio žiedų mezginių, pvz., šilkmedžio“ BŽ, *vaislapynas* „vieno žiedo visų vaislapėlių visuma, sudaranti vieną ar daugiau piestelių“ BŽ, *vamzdynas* „vamzdžių įrenginys vandeniui, dujoms,

naftai ar kitiems produktams transportuoti“ MŽ, GŽ, (sinonimas *vamzdžių tinklas*) STŽ, *žiedynas* „žiedų rinkinys, sutelktas specialiam ūglyje arba ūglių komplekse, neturinčiame tikrųjų lapų, o turinčiame tik dengiamuosius lapus arba pažiedlapius“ BŽ.

Keletas kuopinių pavadinimų yra išvesta su priesaga *-uomenė*, pvz.: *bendruomenė* EŽ, TŽ, *prastuomenė* EŽ, *varguomenė* EŽ, *visuomenė* EŽ, TŽ.

Nedaug tėra ir terminų, darybiškai priklausančių **pavadinimų pagal kilmę bei priklausymą būriui**.

Su priesaga *-iena* padaryti vediniai pavadina tam tikras medžiagas, iš kurių yra sudaryti pamatiniai daiktavardžiai žymimi dalykai, pvz.: *grybiena* „hifų rezginys, sudarantis grybų vegetatyvinę struktūrą“ BŽ, *karniena* „sudėtingas aukštesniųjų augalų audinys, kuriuo vyksta organinių medžiagų išnešiojimas po visą augalą < ... >“ BŽ, *ląsteliena* (celiuliozė) ChŽ, *mediena* „vandeniui išnešioti po visą augalą tašnuojantis sudėtingas audinys, sudarytas iš ląstelių sumedėjusiomis sienelėmis < ... >“ BŽ, „sumedėjusi augalo dalis“ ChŽ, *narveliena* (celiuliozė) ChŽ, *uoliena* „tam tikros sudėties gamtinė mineralinė masė“ ChŽ, MŽ. Darybiškai skirtingas yra mėsos pavadinimas *skerdiena* SŽ, kuris remiasi veiksmažodžiu.

Su priesaga *-ena* padaryti vediniai yra odų bei kailių pavadinimai. Jais pavadinama įvairių gyvūnų kūno paviršiaus medžiaga, pvz.: *bulena* „buliuko, telyčios oda“ ChŽ, *karvena* ChŽ, *pūkena* „kailinių žvėrelių kailiai“ ChŽ.

Priesagų *-ienojai* ir *-ojai* vediniai eina augalų stiebų pavadinimais, pvz.: *bulvienojai* „bulvių stiebai“ BŽ, *uogienojai* „uoginių augalų (pvz., bruknių, mėlynių, girtuoklių) stiebai“ BŽ; *apynojai* „apynių stiebai“ BŽ.

Su priesaga *-ybė* yra padaromi žodžių bei posakių pavadinimai. Pamatinis žodis paprastai rodo, iš kur pavadinamoji kalbos ypatybė yra kilusi, pvz.: *svetimybė* LŽ, *tarmybė* LŽ, *žargonybė* LŽ.

IŠVADOS

1. Lietuviškų vienažodžių terminų daiktavardžių daryboje svarbiausias vaidmuo tenka terminų vedybai su priesagomis. Daugiau kaip du trečdaliai visų teisės, geologijos ir fizinės geografijos, fizikos, sporto, melioracijos, chemijos, tekstilės, literatūros, botanikos, ekonomikos ir skaičiavimo technikos terminų žodynuose sudėtų darinių yra išvesti su priesagomis.

2. Terminai su priesagomis dažniau yra vedami iš veiksmažodžių. Iš vardažodžių (čia įskaitomi ir dalyviai, įvardžiai,rieveiksmiai) išvesta mažiau negu trečdalis darbe nagrinėjamų terminų.

3. Būdingas terminologijos bruožas – abstraktų gausumas. Vien veiksmų pavadinimai sudaro daugiau negu pusę visų priesagų vedinių. Antrasis pagal vedinių gausumą yra ypatybių pavadinimų būrys (šeštadalis visų priesagų vedinių). Iš viso veiksmažodžių ir vardažodžių abstraktų yra 2,24 karto daugiau negu visų likusių darybos būrių vedinių. Darybos būriai pagal vedinių skaičių išsidėsto taip:

1. veiksmų pavadinimai	– 2592
2. ypatybių pavadinimai	– 834
3. vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesiniai asmenų pavadinimai	– 323
4. įrankių pavadinimai	– 299

5. deminutyvai	— 256
6. veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	— 248
7. veiksmo rezultato pavadinimai	— 224
8. vietų pavadinimai:	
vardažodiniai,	— 99
veiksmožodiniai	— 36
9. kuopiniai pavadinimai	— 27
10. pavadinimai pagal kilmę ir priklausymą	— 16
11. švenčių bei apeigų pavadinimai	— 1
	— iš viso — 4955

4. Visi su priesagomis išvesti terminai priklauso 245 žodžių darybos tipams, tačiau tik 33 terminų darybos tipai turi daugiau negu po 10 vedinių. Tai patys darieji ir literatūrinės kalbos daiktavardžių darybos tipai, pavyzdžiui, veiksmų pavadinimų *-imas* / *-ymas*, *-tis*, *-yba*, ypatybių pavadinimų *-umas*, *-ybė*, *-ystė*, vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesinių asmenų pavadinimų *-ininkas*, *-ė*, *-inis*, *-ė*, veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų *-tojas*, *-a*, *-ėjas*, *-a*, *-tinis*, *-ė*, veiksmo rezultato pavadinimų *-inys*, *-alas*, *-muo*, įrankių pavadinimų *-tuvas*, *-iklis*, *-tukas*, deminutyvų *-elis*, *-ė* / *-ėlis*, *-ė*, vietų pavadinimų *-ynas*, *-uma*, *-inė*, *-ykla*, kuopinių pavadinimų *-ija* ir kt. Šiems daresniems tipams priklauso 4415 vedinių, arba 89,1% visų nagrinėjamų darinių. Itin dideliu vedinių gausumu išsiskiria veiksmų pavadinimų darybos priesagos *-imas* ir *-ymas*, su kuriomis išvesta vos ne pusė visų nagrinėjamų terminų (48,6%). Antrasis vedinių skaičiaus atžvilgiu yra ypatybių pavadinimų darybos tipas *-umas* (14% vedinių). Toliau eina deminutyvų priesagos *-elis*, *-ė*, *-ėlis*, *-ė* (iš viso 210 vedinių), veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesagos *-tojas*, *-a* ir *-ėjas*, *-a* (148 vediniai), vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesinių asmenų pavadinimų priesaga *-ininkas*, *-ė* (129 vediniai), įrankių pavadinimų priesaga *-tuvas* (119 vedinių), veiksmo rezultato pavadinimų priesaga *-inys* (77 vediniai), vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga *-inis*, *-ė* (73 vediniai), ypatybių pavadinimų priesaga *-ystė* (61 vedinys) ir įrankių pavadinimų priesaga *-iklis* (54 vediniai). Su šiomis priesagomis (kiekviena jų turi ne mažiau kaip 50 vedinių) išvesta 17,6% visų nagrinėjamų vedinių. 20 priesaginių tipų turi 11 – 50 vedinių ir 212 darybos tipų neturi daugiau kaip 10 vedinių. Tai rodo, kad daugumos terminų darybai būdingas vienodumas. Literatūrinėje kalboje darių daiktavardžių darybos priesaginių tipų yra daugiau. Be to, ne viename būryje labiau išsiskiria patys darieji 1–2 terminų tipai.

5. Terminologijoje vengiami tie literatūrinės kalbos žodžių darybos tipai, kuriems būdingi emociniai ir ekspresiniai reikšmės atspalviai. Pavyzdžiui, deminutyvai literatūrinėje kalboje yra patys gausiausi priesaginių daiktavardžių tarpe, o terminologijoje – tai tik vidutinio didumo būrys, nes jie čia vartojami tik mažybine ir specialia reikšme. Beveik visai nebūdingi terminologijai gausūs literatūrinės kalbos veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos tipai, kurių vediniai pavadina asmenis su menkinamuoju reikšmės atspalviu.

6. Terminų daryba turi ir daugiau būdingų savitumų, pavyzdžiui: a) darybos tipų specializavimas (jis lietuvių terminologijoje nepakankamas), b) atskirų tipų darybos ribų išplėtimas, lyginant su literatūrine kalba, c) gausėnis negu apskritai li-

teratūrinėje kalboje darybiškai skaidomą kamieną turinčių žodžių naudojimas vedinių darybai, d) atskiruose darybos tipuose hibridų gausumas (su tarptautiniais pamatiniais kamienais), e) didesnis negu apskritai literatūrinėje kalboje vertinių paplitimas.

7. Dauguma terminų yra taisyklingi dariniai. Pasitaikantys nevykėliai dažniausiai yra akli morfeminiai vertiniai iš kitų kalbų. Ydingų terminų dažniau pasitaiko dėl netinkamo pamatinio žodžio parinkimo, rečiau dėl nevykusio priesagų vartojimo.

Sutrumpinimai

- ATŽ – A. Jurevičius, A. Čižas, Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas, I, Vilnius, 1962.
 BŽ – Botanikos terminų žodynas, sudarė Botanikos žodyno komisija, redagavo prof. dr. J. Dagys (vyr. redaktorius), biol. m. k. A. Lekavičius ir j. m. b. V. Mališauskienė, Vilnius, 1965.
 ChŽ – K. Daukšas, Chemijos žodynas, Vilnius, 1960.
 DŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, II papildytas leidimas, redakcinė kolegija: J. Kruopas (atsak. redaktorius), A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas, Vilnius, 1972.
 EŽ – Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas, redakcinė kolegija: Lietuvos TSR MA akademikas K. Meškauskas (ats. red.), A. Poviliūnas, V. Purnas, A. Skupeika, Vilnius, 1966.
 FŽ – Fizikos terminų žodynas, redaktorius Lietuvos TSR MA akad. P. Brazdžiūnas, Vilnius, 1958.
 GŽ – V. Gudelis, Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodynas, Vilnius, 1956.
 LŽ – Literatūros terminų žodynas (sudarė J. Petronis, V. Vanagas, A. Zalatorius), Vilnius, 1962.
 MŽ – J. Čeičys, Melioracijos terminų žodynas, Vilnius, 1960.
 STŽ – V. Kairys, A. Kaminskas, Z. Kudirka, R. Kundrotienė, M. Lipšicas, A. Mačernius, J. Norkus, J. Riaubūnas, J. Stanaitis, B. Stulpinas, A. Šliavas, Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodynas, Vilnius, 1971.
 SŽ – Sportinių terminų žodynas (redakcinė kolegija: Z. Gobikas, V. Kazlauskas, TSRS nusipelnęs sporto meistras J. Lagunavičius, ped. m. kand. P. Normantas, biol. m. kand. V. Petkus, P. Rimša, V. Steponaitis (atsak. sudarytojas), Vilnius, 1959.
 TŽ – Teisinių terminų žodynas, sudarė A. Žiurlys, redakcinė kolegija: Lietuvos TSR MA narys-koresp. J. Bulavas, prof. K. Jablonskis (atsak. redaktorius), Lietuvos TSR MA tikrasis narys J. Žiugžda, A. Žiurlys, Vilnius, 1954.

С. КЕЙНИС

СУФФИКСАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ЛИТОВСКИХ ТЕРМИНОВ

Резюме

В работе исследуется суффиксальное образование литовских однословных терминов существительных на основе материала по физической, химической, геологической и физико-географической, ботанической, мелиоративной, текстильной, вычислительно-технической, юридической, литературоведческой, экономической и спортивной терминологии по терминологическим словарям, изданным в Советской Литве.

Суффиксальное терминологическое образование является самым важным средством пополнения терминологии — более двух третей всех образований выведены с суффиксами. Объект ра-

боты составляет 4955 суффиксальных дериватов, большинство которых (более двух третей) образовано от глаголов. На основе деривационного значения и характера производящих слов выделены следующие классы дериватов: а) отглагольных — названия действий, названия орудий действия, названия деятелей и носителей глагольного признака, названия результата действия, названия места, б) отыменных — названия именного признака, названия носителей именного признака и лиц по профессии, деминутивы, названия места, собирательные названия и названия по происхождению и принадлежности. В каждом классе рассматриваются типы образования терминов (всего их 245).

Терминообразованию характерно: 1) большое распространение дериватов с абстрактным значением (более половины всех рассматриваемых дериватов являются названиями действий, шестая часть всех дериватов — названия именного признака), 2) значительное превосходство в продуктивности 1—2 словообразовательных типов в каждом классе, 3) незначительное по сравнению с литературным языком использование типов с эмоциональными, экспрессивными значениями, 4) специализация (она недостаточна) и унификация словообразовательных средств, 5) расширение словообразовательных возможностей некоторых продуктивных типов, 6) широкое привлечение интернациональных производящих слов, 7) большее, чем в общелитературном языке, распространение калек.

Неправильность образования терминов чаще всего возникает из-за поморфемного калкирования.